

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ»

На правах рукопису

ПУГАЧОВА
Дар'я Володимирівна

УДК 327 (48)

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА КРАЇН СКАНДИНАВІЇ У
СФЕРІ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ У
ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД**

Спеціальність 23.00.04 – політичні проблеми
міжнародних систем та глобального розвитку

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Науковий керівник: **Дудко І.Д.**
доктор політичних наук, професор

Київ – 2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	11
1.1. Джерельно-документальна база та історіографія теми.....	11
1.2. Концептуальні основи дослідження безпекової політики в сучасній політичній науці.....	32
Висновки до Розділу 1.....	47
РОЗДІЛ 2. ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ НАПРЯМ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН	50
2.1. Військові та політичні аспекти членства Норвегії в НАТО.....	50
2.2. Особливості участі Данії та Ісландії у євроатлантичному співробітництві.....	62
2.3. Відносини з НАТО та традиція військового неприєднання у зовнішній та безпековій політиці Фінляндії та Швеції.....	79
Висновки до Розділу 2.....	106
РОЗДІЛ 3. БЕЗПЕКОВА І ОБОРОННА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДАНІЇ, НОРВЕГІЇ, ФІНЛЯНДІЇ, ШВЕЦІЇ ТА ІСЛАНДІЇ У ПОСТЫПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД	110
3.1. Миротворча діяльність ООН як напрямок реалізації безпекової і оборонної політики скандинавських країн.....	111
3.2. Безпекове та оборонне співробітництво Норвегії, Данії, Ісландії, Швеції та Фінляндії з ЄС.....	127
3.3. Регіональне співробітництво країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони.....	141
Висновки до Розділу 3.....	159
ВИСНОВКИ	162
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	166

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлюється необхідністю охарактеризувати особливості безпекового курсу у зовнішній політиці скандинавських країн – Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії – на сучасному етапі, для розуміння місця та ролі цих країн у глобальному вимірі сучасних міжнародних відносин. Зміни, що відбулись протягом останніх двадцяти п'яти років у світі в цілому та на європейському континенті зокрема, спонукали ці держави до перегляду своїх традиційних поглядів на безпеку у регіоні та на євроатлантичному напрямку (особливо, це стосується нейтральних Фінляндії та Швеції).

Не дивлячись на різну ступінь інтеграції скандинавських країн до європейських та євроатлантичних структур, автор наполягає на єдності їх безпекових зовнішньополітичних стратегій, що впливає з практичних кроків у реалізації їх національних та військово-політичних інтересів на міжнародній арені у постбіполярний період.

Питанням вивчення витоків та еволюції безпекової складової у зовнішньополітичному курсі скандинавських країн у зарубіжній та вітчизняній літературі дослідники займались побіжно, здебільшого розглядаючи її як ще один другорядний елемент європейської та євроатлантичної безпеки. Натомість системного та комплексного політологічного аналізу цієї проблеми у трансформаційному періоді міжнародних відносин останніх десятиліть здійснено не було.

Переважає більшість досліджень стосувалась розвитку зовнішньої політики країн в контексті історичного дискурсу Скандинавії. Достатньо широке коло робіт присвячене розвитку регіону Північної Європи, в контексті чого виокремлюють зовнішньополітичну еволюцію скандинавських держав. Також питання безпеки Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії частково розглядається в роботах, які присвячені соціально-економічному та правовому розвитку цього регіону.

Зважаючи на вищевказане, автор наголошує на необхідності системного вивчення чинників, що формують безпекову складову зовнішньої політики країн Скандинавії, еволюцію їх взаємовідносин з провідними світовими акторами та забезпечення своїх національних інтересів у зв'язку з глобальними геополітичними трансформаціями. Комплексне дослідження безпекового компонента у політиці Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії є важливим як для теорії вітчизняної науки, так і для практичних кроків та набуття досвіду у зовнішньополітичній діяльності України.

Термін «скандинавські країни», який автор використовує в дослідженні, є загально визнаним для позначення Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії. Скандинавією називають історико-культурний регіон, що розташовується на півночі Європи з центром на Скандинавському півострові. Власне Данія, Норвегія та Швеція вважають одна одну складовими Скандинавії, які мають тісні історичні, культурні, мовні, політичні, соціальні та економічні зв'язки. Часто до скандинавських країн зараховуються також Ісландія та Фінляндія. А отже, на переконання автора, необхідно комплексно та системно вивчити безпекове поле всіх країн скандинавського регіону, задля цілісного розуміння їх місця у цій міжнародній сфері.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконане в рамках планової державної тематики відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин Національної академії наук України «Системоутворююча роль євроатлантичного співтовариства у XXI столітті: прогностичний вимір» (2011-2013 рр., державний реєстраційний номер 0111U000007) та відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії Національної академії наук України» «Стратегічне партнерство міжнародних суб'єктів у контексті глобальних політичних трансформацій» (2013-2016 рр., державний реєстраційний номер 0114U000641).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному політологічному аналізі еволюції зовнішньої політики Данії,

Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період.

Для досягнення поставленої мети, автору необхідно розв'язати такі дослідницькі **завдання**:

- розглянути концептуальні основи дослідження безпекової політики в сучасній політичній науці;

- дослідити стан розробки проблеми вивчення зовнішньої політики Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період;

- простежити етапи еволюції євроатлантичного напрямку безпекової та оборонної політики кожної зі скандинавських країн;

- проаналізувати роль, яку відіграють країни Скандинавії у миротворчих операціях ООН;

- визначити ступінь залученості скандинавських країн у Спільну політику безпеки та оборони ЄС;

- з'ясувати основи регіонального співробітництва країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони.

У контексті визначеної автором мети та поставлених завдань **об'єктом** дослідження є зовнішня політика країн Скандинавії (Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії) у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період. Відповідно, **предметом** дослідження є особливості втілення безпекового компонента у зовнішній політиці Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії за умов глобальних політичних трансформацій.

Методологія і методи дослідження. Багатовимірність проблематики дослідження зумовили авторську методологію як комплекс взаємопов'язаних між собою пізнавальних принципів та дослідницьких методів, що реалізуються на засадах поширених в сучасній політичній науці синергетичного та праксеологічного підходів до оцінки і аналізу зовнішньополітичних і безпекових проблем. Застосування синергетичного підходу до дослідження дало змогу автору не лише пояснити стан та особливості функціонування

складноорганізованих систем, а й визначити їх спроможності у конкретних ситуаціях, зокрема можливостей їх взаємодії на різних рівнях та перспективи досягнення очікуваних результатів (йдеться про взаємовідносини скандинавських країн між собою та міжнародними організаціями, такими як ЄС, НАТО, ООН та іншими міжнародними й регіональними структурами). Праксеологічний підхід забезпечив оптимізацію дослідження через аналіз практичної дії урядових кіл скандинавських країн щодо реалізації їх зовнішньої і безпекової політики на міжнародній арені.

Реалізація завдань дослідження та науковість обґрунтування висновків на засадах синергетичного та праксеологічного підходів забезпечуються, зокрема, комплексом загальноновизнаних в сучасній політичній науці пізнавальних принципів, включно з такими, як комплексність, об'єктивність, історизм, альтернативність.

Принцип комплексності дозволив реалізувати багатовимірний підхід до аналізу зовнішньої і безпекової політики скандинавських країн із поєднанням теоретичних уявлень щодо проблем безпеки з практичною реалізацією зовнішньої політики країн регіону у зазначеному напрямі.

Принцип об'єктивності визначив неупереджений розгляд зовнішньополітичного процесу загальноєвропейського і регіонального рівня як сукупності різноманітних та часто суперечливих за своїм характером рішень великих, середніх та малих акторів міжнародної системи.

Принцип історизму зумовив сприйняття історичних фактів, явищ і подій у взаємозв'язку з конкретними історичними і політичними обставинами їх виявлення.

Принцип альтернативності уможливив певне прогнозування перспектив зовнішньої і безпекової політики країн Скандинавії відповідно до ступеня імовірності подальшого поглиблення або, навпаки, обмеження дії тенденцій, які визначають реалії сучасного політичного курсу країн регіону у зазначеному напрямі.

Взаємопов'язаними з науковими принципами є методи дослідження. Завдання, які були поставлені в дисертаційній роботі, потребували застосування: методів теоретичного пізнання (інституціонального, описового, системного, структурно-порівняльного, нормативно-ціннісного); емпіричних методів збору і аналізу інформації (спостереження, статистичного, моделювання); загальнонаукових (діалектичного, абстрагування і конкретизації, аналізу та синтезу, узагальнення). При класифікації та аналізі історіографічних джерел і літератури використовувались історичний, хронологічний, логічний та емпірико-аналітичний методи дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у з'ясуванні особливостей основних напрямків та принципів здійснення зовнішньої політики скандинавських країн у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період.

Результати, які були одержані в процесі дослідження і найповніше визначають його наукову новизну, викладаються у таких тезах:

- досліджено стан розробки проблеми вивчення зовнішньої політики Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період та з'ясовано, що проблемі вивчення безпекової складової у зовнішній політиці цих країн приділяють значну увагу у зарубіжній історіографії, натомість комплексного дослідження вітчизняних авторів представлено не було, адже їх роботи стосуються переважно загальнополітичної діяльності однієї з країн Північної Європи, або питанням її регіоналізації;

- розглянуто концептуальні та методологічні основи дослідження безпекової політики в сучасній політичній науці та визначено, що країни активно співпрацюють та поглиблюють відносини з глобальними політичними акторами, але поряд з цим, намагаються знайти ефективний механізм регіональної співпраці, у якому ці країни відіграватимуть більш значну роль;

- простежено основні етапи еволюції євроатлантичного напрямку безпекової та оборонної політики кожної зі Скандинавських країн та виявлено,

що після розпаду біполярної системи міжнародних відносин, посилилась тенденція до «замороження» та деякого відсторонення, особливо це стосується Данії, відносин з НАТО. Натомість, після 2010 р. спостерігається відновлення у цих країн інтересу до НАТО, особливо у нейтральних Фінляндії та Швеції;

- проаналізовано роль, яку відіграють країни Скандинавії у миротворчих операціях ООН та доведено, що місії цієї структури активно використовують знання та досвід офіцерського складу скандинавських держав, а також жодна операція ООН не проходить без миротворчого контингенту цих країн;

- визначено ступінь залученості скандинавських країн у Спільну політику безпеки та оборони ЄС, яка через різне бачення ефективності цієї структури країнами Скандинавії не знаходиться на високому рівні, адже власне СПБО ЄС знаходиться на рівні упорядкування і не набула чіткої розробленості;

- з'ясовано основи регіонального співробітництва країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони, які мають на меті запобігання конфліктогенності у Балтійському регіоні, а також підвищення обороноздатності країн за рахунок сприяння розвитку високотехнологічності та мобільності збройних сил скандинавських країн.

Хронологічні рамки дослідження. Нижня межа дослідження визначається 1991 р., який ознаменував закінчення епохи біполярності і формуванням нової системи міжнародних відносин. Верхня межа окреслена сьогоденням. Враховуючи необхідність аналізу зовнішньої політики країн Скандинавії в історичній ретроспективі (з метою виявлення еволюційності зазначеного процесу) автор подекуди виходить поза межі періоду постбіполярності, звертаючись до становлення і розвитку зовнішньої і безпекової політики скандинавських країн за біполярні часи.

Практичне значення отриманих результатів полягає у поглибленні й комплексності розуміння зовнішньої політики скандинавських країн у постбіполярний період. Висновки й оцінки, які висловлює автор у дисертації, можуть бути використані для подальшого розгляду безпекового компоненту у зовнішній політиці Данії, Норвегії, Фінляндії, Швеції та Ісландії з метою

вивчення ролі цих країн в сучасній архітектурі європейської, євроатлантичної та світової безпеки. Основні тези та висновки, які були зроблені автором, можуть бути корисними у роботі науково-дослідних установ та інформаційно-аналітичних структур, органів державної влади України, зокрема Міністерства закордонних справ України. Матеріали дослідження можуть доповнювати зміст навчальних курсів з політології та міжнародних відносин, таких як зовнішньої політики, міжнародної безпеки, дипломатії.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були апробовані автором на міжнародних, всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, круглих столах, а також конференціях молодих учених. Серед них можна виокремити такі: VI Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (м. Чернівці, 7 грудня 2012 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Реструктуризація глобального простору: історичні імперативи та виклики» (м. Київ 18 квітня 2013 р.); Міжвідомчий круглий стіл «Безпековий вимір сучасних міжнародних відносин: політичні, економічні, інформаційні та гуманітарні аспекти» (м. Київ, 17 червня 2014 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» (м. Одеса, 13-14 лютого 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у XXI столітті» (м. Херсон, 27-28 лютого 2015 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Науково-теоретичні аспекти вирішення глобальних проблем сучасності» (м. Дніпропетровськ, 17-18 квітня 2015 р.); Міжнародна наукова конференція «Стратегічне партнерство в зовнішній політиці США, ЄС та країн латиноамериканського регіону» (м. Київ, 19 квітня 2016 р.). Також апробація роботи відбувалась на засіданнях відділу трансатлантичних досліджень Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Публікації. Найвагоміші результати дисертаційного дослідження представлено у 19 публікаціях, серед яких 9 статей та 10 тез доповідей для наукових та науково-практичних конференцій.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Джерельно-документальна база та історіографія теми

Під час дослідження та вирішення завдань, які були виокремлені у дисертації, автором відбувалось опрацювання значного масиву першоджерел, інформаційних, аналітичних, довідкових матеріалів, наукових праць тощо, що дало змогу структурувати науковий доробок щодо питань зовнішньополітичного курсу скандинавських країн у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період.

Аналіз джерельної бази дослідження здійснювався з урахуванням офіційних документів державних інституцій країн Скандинавії та міжнародних організацій. В роботі розглянуто фундаментальні наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, особлива увага при цьому приділялась працям дослідників країн, що досліджуються.

Автором опрацьований та проаналізований достатній обсяг політико-правових документів, які були представлені на офіційних веб-сторінках Міністерств закордонних справ, Міністерств оборони, Збройних сил країн Скандинавії, а також міжнародних організацій – НАТО, ООН, ЄС тощо.

Надзвичайно інформативними джерелами для виконання завдань дисертаційної роботи, стали документально-публіцистичні ресурси науково-аналітичного характеру, повідомлення засобів масової інформації та інтерв'ю державних діячів. Тобто основу дослідження склали опрацьовані наукові роботи у вигляді монографій, статей, матеріалів наукових засідань (з'їздів, конгресів, конференцій, круглих столів тощо) щодо питань, які мають відношення до теми дисертації.

Окрему групу джерел представляють мас-медіа та інші інформаційні ресурси, представленні у друкованому вигляді або розміщенні у мережі Інтернет, які актуалізували фундаментальний матеріал дослідження, надали можливість оцінити трансформацію та еволюцію складного конгломерату зовнішньополітичних безпекових векторів скандинавських країн у глобалізованому світі.

Теоретичне підґрунтя проблем безпеки в їх еволюційному вимірі склали, насамперед, роботи найвідоміших представників західної політичної думки. Першочергово були опрацьовані фундаментальні праці з теорії міжнародних відносин як основи для будь-якого політологічного дослідження, втім, особлива увага автором приділяється дослідженню підходів класиків-міжнародників до питань безпеки. Серед них Р. Арон [6], Х. Булл [196], К. Волтц [322], Г. Кісінджер [60], Р. Кохейн [80], Г. Моргентау [249], Дж. Най [80], Дж. Розенау [112], Л.Б. Сон [126], А Уолферс [329], Ф. Фукуяма [142] та інші. Так, проблеми безпеки, як в цілому і проблеми взаємовідносин між державами, знайшли серйозне опрацювання в межах реалістичного напрямку сучасної західної політичної науки. У праці А. Уолферса, наприклад, який дотримувався поглядів політичного реалізму, виділено три групи основних цілей, які держави переслідують на міжнародній арені – це розвиток, безпека і співробітництво. Визнаючи, що співпраця виходить за рамки національного інтересу, він підкреслював, що вони зовсім не обов'язково суперечать один одному. За А. Уолферсом, першочерговим видом співпраці залишаються військові і військово-політичні союзи і альянси, укладені державами в цілях колективної оборони. При цьому він відкидає будь-яку можливість формування міжнародної системи колективної безпеки.

Зводячи міжнародне співробітництво до міждержавних взаємодій, а останні – до військово-політичних об'єднань, А. Уолферс закликав дослідників мати на увазі, що в міжнародну політику дедалі рішучіше втручаються субстанціональні, міжнаціональні та наднаціональні актори, які вимагають більш ретельного вивчення [329, р. 287].

Г. Моргентау, визнаний класик теорії реалізму, визначав існування трьох базових моделей зовнішньої (або внутрішньої) політики будь-якої держави, а саме політики, орієнтованої на збереження, консервацію влади – збереження Status Quo; політики, орієнтованої на накопичення владних повноважень і зростання влади; політики демонстрації сили. Перший тип зовнішньої політики характерний для держав, які у власній зовнішній політиці прагнуть до збереження завойованих позицій. Другий тип (політика імперій) характерний для держав, які на міжнародній арені прагнуть до розширення свого впливу на нові регіони, прагнуть змінити сформований баланс сил. Третій тип – політика престижу, її проводять держави, які у власній зовнішній політиці схильні до демонстрації своєї сили і могутності. Мета політики престижу – створення зовнішньополітичного іміджу, репутації держави – може бути реалізована за допомогою дипломатії або демонстрації військової сили. На наш погляд, вельми актуально звучить думка Г. Моргентау про те, що політика престижу досягає свого апогею там, де вдається переконати націю в тому, що політика, яку проводить держава, сприяє підвищенню авторитету держави на міжнародній арені [249, р. 167].

Ще один класик політичного реалізму Г. Кісінджер доводив, що стабільність існуючої системи міжнародних відносин – основна характеристика світового порядку. Стабільність ніколи не розумілася ним як прагнення до миру, адже, на його думку, щораз, коли мир – що розуміється як запобігання війни – був первинною метою держави або групи держав, міжнародна система виявлялася відданою на милість найбезжальнішого члена міжнародного співтовариства. Однак, згідно з Г. Кісінджером, стабільність не була простим похідним рівноваги сил у світі, вона зазвичай була результатом не пошуків миру, а усвідомленою міжнародними учасниками концепцією легітимності, яка є лише міжнародною угодою щодо характеру прийнятних заходів та пропустимі цілі та методи зовнішньої політики [60, с. 645].

Не менш відомий класик теорії реалізму Р. Арон, зазначає, що у міжнародних відносинах основною метою є не контроль над адміністративними

або інституціональними механізмами, які дозволяють здійснювати політичний і соціальний вплив, а реалізація «вічних цілей держави», тобто реалізація безпеки, сили і слави. Він зазначає, що орієнтація влади на зовнішньополітичні цілі є свідченням завойовницької політики. На думку Р. Арона, потужність (міць) міжнародного актора – це його здатність нав'язати власну волю іншим, а сила є лише одним з елементів міці. Складовими елементами сили є матеріальні, людські та моральні ресурси держави (потенційна сила), а також озброєння і армія (актуальна сила). Міць – це озброєння і армія (актуальна сила), а також використання сили, здатність вплинути не тільки на поведінку, але і на почуття іншого. Важливий фактор потужності – мобілізація сил для ефективної зовнішньої політики. Р. Арон відрізняє наступальну міць (здатність політичної одиниці нав'язати волю іншим) і оборонну міць (здатність не дати нав'язати собі волю інших) [6, с. 197].

Неореаліст К. Волтц розкриває співвідношення сил держав та способу взаємодій між ними. Він зазначає, що у світі існує безліч незалежних держав, які володіють незалежними інтересами і амбіціями. У цьому світі немає системи міжнародних законів, яку б визнавали всі без винятку держави. Ці два фактори К. Волтц вважає основними причинами виникнення міждержавних конфліктів, які іноді переростають у війни. У межах цих конфліктів держава може розраховувати тільки на свої власні сили. На його думку, держава починає використовувати силу в той момент, коли усвідомлює, що мирне існування не завжди є найпривабливішою метою. У зв'язку з цією тезою, К. Волтц наводить такий аргумент, що оскільки кожна держава – сама собі вищий суддя, то будь-яка країна в будь-який час може застосувати силу для проведення власної політики, через це інші країни змушені бути постійно готові відповісти на силу силою або ж заплатити за свій спокій [322, р. 287].

У працях Дж. Розенау [112], а також Дж. Ная та Р. Кохейна особливий акцент робиться на таких рисах сучасних міжнародних відносин, як взаємозалежність, транснаціональність та глобалізація. Також вони зробили спробу вивести залежність сили від характеру і природи широкого комплексу

зв'язків і взаємодій між державами. Теоретики взаємозалежності і транснаціоналізму звернули увагу на перерозподіл сили у взаємодії міжнародних акторів, на переміщення основного суперництва між ними з військової сфери у сферу економіки, фінансів тощо. Вони підкреслювали відмінність ступенів уразливості однієї держави в різних функціональних сферах (підсистемах) міжнародних відносин. У кожній з таких сфер (наприклад, військова безпека, енергетика, фінансові трансферти, технологія, сировина, морські ресурси і т.д.) встановлюються свої «правила гри», своя особлива ієрархія. Держава, сильна в одній або декількох сферах (наприклад, військовій, геополітичній), може виявитися слабкою в інших (економіка, енергетика, торгівля). Тому оцінка дійсної сили передбачає врахування не лише її переваг, але і сфер уразливості [80, с. 158].

Серед неоліберальних авторів цікавою є концепція міжнародних відносин та безпеки Ф. Фукуями. Він вважає, що збройні конфлікти минулого були наслідком менш досконалих, ніж ліберальна демократія, форм державного правління. Боротьба за визнання і престиж відбувається також і у міжнародних відносинах. Тому в сучасних умовах лише ідеологічна складова існування держав світу є вирішальною як для їх ролі та значення в міжнародних відносинах, так і для політики, яку вони здійснюють

Не менш цікавою є його концепція глобального управління, що стала узагальненням поглядів багатьох учених, які вважають, що новий універсальний міжнародний порядок повинен мати в основі спеціально створену (або трансформовану зі структур сучасної ООН) універсальну політичну організацію, діяльність якої відбуватиметься поза системою національних держав [142, с. 343].

Американські дослідники Л.Б. Сон та Г. Кларк у праці «Досягнення миру через світове право. Два альтернативні плани» висунули конкретний план досягнення загального миру через здійснення поетапного загального роззброєння та створення глобальної системи колективної безпеки. Головним

інструментом досягнення такого стану має стати «світовий уряд», створений на основі реформованої ООН [126, с. 46].

Дослідник «лондонської школи» Х. Булл у своїх роботах протиставляє наявність системи в міжнародних відносинах поняттю міжнародного суспільства. Система в міжнародних відносинах формується зусиллями держав і з'являється тоді, коли дві держави або більше мають істотні контакти між собою і значно залежать від рішення іншого як частини цілого. Система є результат зростання і інтенсивності міждержавних взаємодій. Система формується на основі спільних інтересів, цінностей і політичної культури країн.

Паралельно існує поняття «міжнародне суспільство» (співтовариство держав), відмінне від міжнародної системи. Міжнародне товариство утворюється тоді, коли група країн, усвідомлюючи спільність базових інтересів і цінностей, формує мережу загальних правил, норм і інститутів. Міжнародне суспільство передбачає міжнародну систему, але остання може існувати і без міжнародного суспільства. Таким чином, міжнародне суспільство виявляється більш вузьким за обсягом поняттям, ніж міжнародна система, але більш динамічним за внутрішніми характеристиками. Саме тут розробляються правила і норми, що визначають своєрідність міжнародного порядку [196, р. 187].

Актуальність та новизна тематики дослідження викликала потребу приділити увагу детальному аналізу наукового доробку українських вчених-міжнародників з метою ґрунтовного (з погляду вітчизняної політологічної думки та в її традиціях) аналізу тієї наявної інформації, яка представляє інтерес у вимірі питань дисертації. Так, роботи С. Галаки [28], Б. Гончара [33], В. Горбуліна [34], І. Дудко [43-45], Є. Камінського [58, 59], А. Кудряченка [67], В. Манжолі [72], І. Погорської [93], О. Потехіна [96], М. Рижкова [110], С. Федуняка [138], Л. Чекаленко [149, 150] склали фонд фундаментальних монографій з питань новітньої історіографії, дипломатії, теорії міжнародних відносин, методології вітчизняної європеїстики, американістики тощо,

репрезентованих в досить складних умовах перехідної геополітичної моделі міжнародних відносин.

Відомий український науковець та державний діяч В. Горбулін розглядає безпекові аспекти розвитку міжнародних відносин з погляду глобальних трансформацій сучасності та виділяє сучасну форму ведення військових дій у вигляді «гібридної війни». Він наголошує на тому, що «хоча кожен конкретний елемент такої війни не новий по суті і використовувався майже в усіх війнах минулого, однак, унікальними є узгодженість і взаємозв'язок цих елементів, динамічність та гнучкість їх застосування, а також зростання ваги інформаційного чинника. Причому інформаційний чинник в окремих випадках стає самостійним складником і виявляється не менш важливим, ніж військовий» [34].

Дослідник зазначає, що «хоча багато науковців і дослідників вказують на «гібридний» характер цієї війни, концептуалізація в даному сенсі неоднозначна й неповна. Так, у західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х рр. з'являється поняття «гібридна війна», однак, у багатьох випадках вона трактувалася в інших термінах та поняттях, ніж це спостерігається тепер». Також вчений вказує на «розмивання» обрисів військового конфлікту та залучення до нього невійськових засобів, які у звичному стані не мають прямого стосунку до класичного військового протистояння. Сучасна зовнішня політика будь-якої держави вимагає усвідомлення цієї загрози та застосування превентивних заходів для забезпечення необхідного безпекового та оборонного компоненту» [34].

Дослідниця-американіст І. Дудко у своїх роботах приділяє значну увагу проблемам функціонування сучасної міжнародної системи. Авторка наголошує на тому, що нині відбувається становлення нового міжнародного порядку після втрати фактичної керованості у міжнародній системі – тенденція, початок якої було закладено в останню декаду ХХ ст., і що знайшло відображення у «послабленні авторитету США на міжнародній арені в умовах економічної рецесії 2008-2010 рр., майже повної втрати ефективності потенціалу ООН у

прийнятті і реалізації рішень багатостороннього характеру, накопиченні проблемності у міжнародно-політичній ідентичності Євросоюзу, обмеженні впливу позбавлених національності неурядових організацій на розробку критичних для світу рішень» [44, с. 276].

Вагомий внесок для розуміння сучасної міжнародної системи зробила дослідниця-теоретик І. Погорська, яка у своїх роботах зазначає, що практичний вимір виявлення загроз міжнародного характеру доводить, що поняття «безпека» є одним із багатоаспектних у сучасних міжнародних відносинах. При цьому варто зауважити, що будь-який тип безпеки, наявний у сфері міжнародно-політичних взаємодій, виявляється в тісній взаємодії з іншими видами. Так, можна стверджувати про особистісну чи індивідуальну безпеку й розуміти, що остання не є можливою без соціальної чи суспільної безпеки. Водночас глобалізаційні процеси й масштаби загроз безпеки розвитку людини надають сенсу й дискурсу про глобальну всесвітню безпеку. Однак оскільки саме альянси взаємодіючих політичних акторів є головними гравцями систем міжнародної безпеки, вона тісно пов'язана з провідним типом – державною чи національною безпекою [93, с. 386].

Відомий вітчизняний дослідник-міжнародник М. Рижков у своїх працях приділяє увагу, зокрема, й такій важливій проблемі як зовнішньополітичне стратегічне планування (на прикладі США). Однією з причин стратегічної переваги США у світовому інтелектуальному просторі, є цілісність їх системи. Саме ця цілісність дозволяє еліті США бути впевненими у тому, що американська держава і мультикультурна американська нація зможуть пройти через швидкий цивілізаційний перелом у США під час світової економічної і фінансової кризи та зможуть побудувати нову сильну Америку [110, с. 134].

Своєю чергою проблемами зовнішньої політики, безпеки та функціонування сучасної міжнародної системи займаються такі вітчизняні дослідники як О. Вонсович [25], Д. Лакішик [69], Є. Магда [71], С. Толстов [130-132], М. Фесенко [139], В. Шатун [153] та А. Шевченко [157, 158].

Зокрема, Є. Магда приділяє увагу питанням сучасної безпекової політики в контексті сучасних «гібридних війн» і наголошує, що такі війни не винахід сьогодення. Нагальною потребою є формулювання асиметричної, так само гібридної відповіді на гібридну загрозу, ключовим аспектом якої є інформаційна війна, адже комбінації інформаційно-психологічного, економічного та військового протиборства використовувались і раніше. Але гібридність сучасного конфлікту в тому, що питома вага факторів принципово інша. Набагато потужнішою силою також є використання засобів та особливостей інформаційного суспільства [71].

Використовуючи особистий підхід до наукового пізнання кожного з цих авторів, на основі ознайомлення з їх працями, автору дисертації вдалось опрацювати існуючі наукові доробки та зробити міждисциплінарні висновки щодо особливостей реалізації зовнішньої політики держави в сучасних умовах та сучасного змісту й наповнення поняття безпека.

Для вивчення питання безпекової та оборонної компоненти у зовнішній політиці скандинавських країн, що пов'язана з Північноатлантичним альянсом були використані праці таких зарубіжних дослідників як В. Екелен [208], Н. Петерсон [273], Г. Сейболт [284], А. Стрьом-Еріхсен [295], Г. Тюне [311], П. Вісурі [319], Г. Веллер [324], С. Веземан [325].

Дослідник Стокгольмського інституту проблем миру С. Веземан приділяє увагу у своїх роботах співробітництву скандинавських країн з НАТО, зокрема у питаннях арктичного регіону. Автор наголошує, що зміна клімату робить Арктику і його очікувані природні ресурси – доступнішими. Натомість все частіше лунають претензії з боку п'яти арктичних прибережних держав – Канади, Данії, Норвегії, США (всі з яких є членами НАТО) і Росії, які висловлюють занепокоєння з приводу майбутнього конфлікту в регіоні і вибудовують нове бачення ситуацію у сфері безпеки в Арктиці. Всі п'ять держав почали посилювати свою військову присутність і можливості в Арктиці ще до виникнення напруженості між членами НАТО і Росії, що зросла після подій 2014 р. Це збільшення напруженості викликало побоювання щодо

початку нової «холодної війни» і можливого конфлікту в Європі, що також призвело до подальшого нарощування військового потенціалу в Арктиці. Проте дії, вжиті арктичними прибережними державами у регіоні відповідно до офіційних документів, оприлюднених цими державами в останні кілька років, акцентують на тому, що у фокусі залишається виключно захист територій країн НАТО. Хоча такий стриманий підхід офіційних документів вітається, але на практиці збільшення військових сил дає підстави для занепокоєння [325].

Дослідник Інституту зовнішньої політики Фінляндії П. Вісурі займається питанням євроатлантичних відносин країн Скандинавії, зокрема Фінляндії. У його роботах наголошується на тому, що акцент світових подій нині повністю змістився. І продовження розмов про вступ до Північноатлантичного альянсу у Фінляндії свідчить лише про те, що фінські політики з тієї чи іншої причини все ще не звернули уваги на факт втрати НАТО його колишнього військово-політичного значення. Збереження Фінляндією свого зовнішньополітичного авторитету в Європі, як вважає П. Вісурі, не вимагає вступу країни в НАТО. В цілому фахівці Інституту зовнішньої політики Фінляндії відзначають, що з роками значення НАТО буде зменшуватися, а значення ЄС, навпаки, збільшуватися. На їхню думку, із закінченням холодної війни зникла також першопричина виникнення НАТО, внаслідок чого власне існування Північноатлантичного альянсу як такого рано чи пізно опиниться під питанням [319].

Науковець Г. Тюне з Норвезького інституту вивчення зовнішньої політики у своїх працях звертає увагу на тому, що популярною серед норвезьких аналітиків та істориків є думка, що міжнародна позиція Норвегії після Другої світової війни, як маятник, гойдається з боку в бік, варіюючи між національними інтересами і національними цінностями, між бажанням забезпечити державі її територію та виступити як окремий зовнішньополітичний актор. Дослідник намагається підійти до норвезької зовнішньої політики критично та наполягає на тому, що роль, яку відіграє

Норвегія будучи членом НАТО не робить країну другорядною, не здатною захистити себе без альянсу [311, р. 6].

Норвезький дослідник Н. Петерсон розглядаючи роль, яку відіграють скандинавські країни у НАТО зазначає, що у питанні про членство в НАТО ці країни розділені навпіл: Данія і Норвегія є членами альянсу, Швеція і Фінляндія – ні. Позиція останніх в роки холодної війни пояснювалася побоюванням, що приєднання до НАТО загострить їх відносини з територіально близьким Радянським союзом і негативно відіб'ється на безпеці цих держав. Із закінченням холодної війни загроза зі Сходу зникла і нейтральні держави виявилися більш вільними у виборі шляхів розвитку політики безпеки. З початку 1990-х рр. в Швеції і Фінляндії ведуться дебати з приводу доцільності вступу цих країн в НАТО. Однак офіційною позицією цих держав як і раніше залишилася прихильність принципу неприєднання до військових альянсів. Причому обумовлюється ця позиція все тими ж геополітичними чинниками – близькістю до Росії і відповідно певною чутливістю до її зовнішньополітичної позиції [273, р. 186].

Серед вітчизняних дослідників, які займаються проблематикою НАТО слід виділити Т. Брежнєву [18, 19], О. Вонсовича [25], Н. Мельник [76], М. Пашкова [90], О. Полторацького [94].

Український дослідник О. Вонсович у своїй праці наголошує на тому, що «нині НАТО залишається основним контрибутором міжнародної безпеки. Це обумовлено тим, що країни-члени альянсу на підставі як статутних положень, так і на основі власних інтересів, цінностей та прагнень спрямовують свої зусилля на протидію впливу сучасних викликів і загроз безпеці в глобальному масштабі. Поява нових загроз створює нове середовище, в якому старі підходи і механізми боротьби демонструють свою непридатність, що, в свою чергу, спонукає до вироблення нових ініціатив стосовно протидії негативній активності з боку різного роду терористичних угруповань та організацій. Виходячи за межі євроатлантичного простору, НАТО активно співпрацює з країнами, які не є членами, що автоматично розширює кордони

добросусідських відносин, а також, в позитивному відношенні, сприяє підтримці високого рівня безпеки» [25, с. 44]. Маючи різні формати співробітництва, НАТО позиціонує себе в якості універсальної організації, механізми та інструменти якої дозволяють підтримувати діалог на різних рівнях. Дослідник стверджує, що що у XXI ст. НАТО залишатиметься не тільки основним контрибутором міжнародної безпеки, а і політичним, економічним, технічним партнером для країн світу.

Співробітниця Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) Т. Брежнєва у своїх дослідженнях приділяє увагу взаємосумісності сил НАТО та країн-партнерів альянсу. Вона зазначає, що концепція сил реагування НАТО передбачала створення високотехнічно оснащених, гнучких, здатних до оперативного розгортання, взаємосумісних та витривалих підрозділів, спроможних виконувати місії з усього спектра завдань альянсу. Вони повинні були відігравати роль своєрідного каталізатора процесу трансформації всіх збройних сил країн-членів НАТО, а також їх партнерів через процес суворої сертифікації боєготовності й ротацій. Зі скороченням основних бойових операцій та переходом до розширеної програми навчань, союзники мають не втратити трансатлантичну єдність, за яку вони боролися останні двадцять років. Тому, як зазначає дослідниця, партнерство НАТО з країнами-не членами альянсу має стратегічну мету [18].

Вітчизняний дослідник М. Пашков, який досліджує нейтральні країни та їх відносини з НАТО зауважує, що постійні тісні контакти у сфері безпеки Швеції з такими потужними оборонними структурами як НАТО дають можливість з упевненістю робити прогноз на майбутнє щодо «закінчення скандинавського нейтралітету». Також цю думку автора підтверджує постійна дискусія на найвищому рівні політичного керівництва Швеції щодо інтеграції держави до відповідних оборонних структур Європейського континенту. Тому, на даному етапі зі збільшенням безпекових загроз як на міжнародному, так і на регіональному рівні, Швеція задля забезпечення відповідної безпеки свого положення повинна буде все активніше долучатися до оборонних

євроатлантичних ініціатив. Тож інтеграція Швеції до військових оборонних структур справа часу [90, с. 42].

Щодо праць, орієнтованих на аналіз ролі в сучасній системі міжнародних відносин ООН, Спільній політиці безпеки та оборони ЄС, а також регіональній співпраці скандинавських країн, то варто виділити роботи зарубіжних дослідників Ш. Брезертон [193], М. Карбона [197], Дж. Кастілло [199], О. Кнудсена [235, 236], С. Марша [250], Т. Фіндлі [215], К. Хілла [223], П. Якобсена [230].

Британська дослідниця Ш. Брезертон у своїй роботі робить акцент на виникненні, ролі та майбутньому ЄС як суб'єкта світової політики. Вона зосереджується на ключових сферах європейської зовнішньої політики: економіці, логістичних послугах, екології, зовнішній політиці загалом та політиці безпеки, зокрема; міжнародній безпеці (у вимірі пропонованої європейської оборонної сили) та ідентичності. Авторка аналізує ці сфери як з теоретичного погляду, так і емпірично. Особлива увага дослідницею приділяється безпековій та оборонній складовій політики ЄС, у якій не остання роль відводиться скандинавським країнам [193, р. 165].

Шотландський дослідник М. Карбон, працюючи над питанням європейської ідентичності та правової бази ЄС, робить висновок, що європейська інтеграція все частіше стає спірним питанням для більшості держав-членів ЄС. Хоча саме національні уряди мають бути основною, якщо не єдиною рушійною силою в процесі європейської інтеграції, інші дійові особи і фактори починають відігравати центральну роль у формуванні переваг в політиці та міждержавних переговорах. До них відносяться: політичні партії, громадська думка, засоби масової інформації, президенти, конституційні суди та політичні системи. Автор наголошує на тому, що важливим питанням нині є побудова СПБО ЄС, яка б не лише була надбудовою євроатлантичних військових структур, але мала власну основу і виступала самостійним військовим організмом Європи [197, р. 86].

Дослідник Інституту міжнародних відносин Швеції О. Кнудсен приділяє особливу увагу співробітництву скандинавських держав з державами Балтії. У своїх працях науковець робить деякі аналітичні висновки, що регіон Балтійського моря має власні політичні, історичні та культурні особливості. Він належить до геополітичної системи, в межах якої розвивається власна регіональна підсистема співпраці, на яку активно впливають як внутрішньополітичні, так і економічні та, додатково, зовнішні чинники. Побудова в регіоні стабільної безпекової системи вимагає залучення всіх країн, що знаходяться в його межах та залучення міжнародних військових організацій для створення зразкової оборонної системи [235].

Британський дослідник С. Марш у своїх роботах зазначає, що ЄС почав координувати зовнішню політику своїх держав-членів з моменту створення Європейського політичного співробітництва. Протягом тривалого часу ЄС характеризується як актор м'якої сили, а це означає, що він не має можливості для традиційної, реалістичної і жорсткої політики оборони і безпеки і, що ще більш важливо, він не прагне цієї можливості. Адже велика кількість акторів, інструментів і типів держав-членів і громадських інститутів ЄС постає величезним джерелом знань зовнішньої політики і дипломатичних навичок, за допомогою яких він може здійснювати зовнішню політику, не залучаючи жорсткі методи.

Водночас, зазначає дослідник, держави-члени ЄС протягом тривалого часу неохоче ділились частиною свого суверенітету задля спільної зовнішньої політики, яка є однією з найбільш чутливих сфер політики і тісно пов'язана з колективною ідентичністю тієї чи іншої країни. Проте такі інциденти, як європейська роздробленість на Балканах, призвели до зміни мислення в рамках європейських акторів, які приймають рішення послідовно розширювати співпрацю у зовнішній політиці, зокрема у сфері безпеки та оборони. Але європейська політика безпеки і оборони, як і раніше, значно орієнтована на комплексний цивільно-військовий підхід із використанням м'якої сили – «ефективної багатосторонності» і «превентивного залучення» [250, р. 57].

Надзвичайно вагомий внесок у дослідження безпекової політики скандинавських країн, зокрема їх співробітництво з НАТО, ЄС, ООН зробив данський дослідник П. Якобсен, співробітник Інституту стратегічних досліджень при Королівській оборонній установі. У своїй книзі «Підходи скандинавських держав до миротворчих операцій» він окреслив найважливіші аспекти співробітництва країн Скандинавії з потужними міжнародними акторами – НАТО, ЄС, ООН та зауважив, що під час холодної війни Данія, Фінляндія, Норвегія та Швеція брали активну участь в операціях ООН з підтримання миру. Так як вони мали тотожні підходи до питань миротворчості, їх розглядали як один організм, що в подальшому вилилось у так звану «скандинавську модель» ведення зовнішньої політики. Резервні сили скандинавських країн почали активно використовуватись для підготовки інших миротворчих контингентів, а їх досвід ліг в основу класичного навчання у цій сфері.

Втім після завершення біполярного протистояння, із формуванням нової системи міжнародних відносин, коли провідну роль у миротворчих операціях посіли потужні світові гравці, «скандинавська модель» відходить у тінь. Традиційний миротворчий підхід, опрацьований скандинавськими державами під час холодної війни, був підданий критиці і не відповідав викликам нового часу. Скандинавські держави почали розробляти нові, концептуально відмінні стратегії співробітництва з міжнародними акторами, що набули перевагу у веденні миротворчих операцій, і це спричинило вироблення якісно нових безпекових підходів у зовнішній політиці цих держав [230, р. 160].

Слід визнати, що проблеми еволюції СПБО ЄС, поряд із дослідженнями західних авторів, знаходять вагоме відображення й в доробку вітчизняних вчених, що значно полегшує розуміння ролі скандинавських країн у цьому процесі. Такою проблематикою, зокрема, займаються дослідники О. Александров [1, 2], О. Гринько [36], С. Толстов [130-132] та В. Шатун [153].

У дослідженнях співробітника НІСД О. Александрова зазначається, що «протягом останнього часу керівні органи Європейського Союзу приділяють

значну увагу проблематиці подальшого розвитку Спільної політики безпеки та оборони (СПБО), оборонної промисловості ЄС та посиленню спроможностей Європейського Союзу протистояти майбутнім кризам» [2].

Дослідник зазначає, що «особливо важливим є питання розвитку системного оборонного співробітництва між країнами Євросоюзу на довгострокову перспективу, насамперед, завдяки тісній координації національних процесів оборонного планування». Наголошується на тому, що в кінці 00-х рр. ХХІ ст. керівництво ЄС виявило стурбованість досить повільними темпами реалізації і розвитку СПБО та процесу поглиблення оборонної інтеграції в рамках Євросоюзу. Тому було вирішено наблизити підходи до оборонного планування до одного стандарту: регіони і країни, залучені до цього процесу, були поділені на існуючі кластери (до одного з яких входять скандинавські країни). На думку О. Александрова, у разі подальших успіхів у реалізації кластерної схеми оборонного будівництва, в ЄС вибудується досить складна мозаїка співробітництва країн-членів, що вимагатиме дотримання особливої прозорості та розробки схем обміну інформацією у процедурах оборонного планування. Це надаватиме національним плануючим органам та структурам прийняття рішень можливість своєчасно враховувати тенденцію дедалі більшого зближення потреб оборонних потенціалів країн-членів та термінів їх задоволення [2].

Вітчизняний дослідник-міжнародник С. Толстов також приділяє значну увагу розвитку та функціонуванню європейського співробітництва у сфері зовнішньої політики та політики безпеки. Зокрема, він зазначає, що співпраця у сфері безпеки і оборони, а особливо військова співпраця є дуже чутливою і індивідуальною сферою для держав-членів ЄС, особливо, беручи до уваги їх різні економічні потенціали. Тому, з метою більш повного врахування інтересів і здібностей різних держав в рамках СПБО, передбачена можливість виконання певних місій групами держав. І, навпаки, держави, чий потенціал відповідають більш високим критеріям, можуть взяти на себе більш суворі зобов'язання і, з метою виконання найбільш складних місій, встановити між собою так звану

постійну організовану співпрацю, тобто поглиблену співпрацю в сфері безпеки і оборони. Таке співробітництво надає державам більш гнучкого механізму реалізації своєї участі у СПБО ЄС, що підвищує конструктивну взаємодію країн в рамках цієї структури [132, с. 45].

Вітчизняна дослідниця А. Шелудченкова у своїх працях приділяє значну увагу правовому функціонуванню СПБО ЄС. Так, вона зазначає, що Питання здійснення Спільної політики безпеки і оборони (СПБО) є одночасно злободенним та доволі складним в правовій практиці ЄС. Його складність полягає в самому предметі регулювання: оборонна політика є доволі складним явищем, оскільки тісно пов'язана з державними інтересами, і якщо мова йде про спільне прийняття рішень в такому питанні, то завжди вони приймаються одноголосно.

Прикладом цього можуть бути НАТО чи колишня Організація Варшавського Договору, в яких рішення приймаються і приймалися шляхом консенсусу чи одноголосності. Подібна ж практика одноголосності була прийнята і в ЄС. Нині, наголошує дослідниця, зважаючи на особливі міжнародно-правові зобов'язання частини держав-членів (нейтралітет, членство в ЗЄС чи НАТО), передбачено поступовість їхньої участі в цій політиці. Особливо підкреслюється роль НАТО в здійсненні СПБО. Групам держав, що прагнуть піти по шляху співробітництва в окремих областях СПБО далі, ніж та, на яку готові інші держави-члени, надається можливість робити це з використанням ресурсів ЄС і не виходячи за рамки його інституціональної системи. Причому окремі держави можуть проводити миротворчі місії за рішенням Ради, представляючи інтереси всього ЄС [159, с. 383].

Дослідник В. Шатун, займаючись питанням формування та еволюції оборонної та безпекової політики ЄС, підкреслює, що за останні двадцять років політичні та інституціональні зміни в ЄС створили передумови для нового сприйняття поняття «суто європейського» безпекового простору. Розробка концепції європейської безпеки характеризується комплексним підходом, виявленням якісно нових загроз і водночас наголошує на визнанні спільних для

європейських країн цінностей. Якщо раніше держави Євросоюзу у питаннях безпеки поклалися повністю на політико-оборонний механізм НАТО і політичний механізм ОБСЄ та ООН, то віднедавна проблеми безпеки чим далі набувають актуальності для європейської політики і стають «внутрішнім пріоритетом» Європейського Союзу.

Як зазначає дослідник, стурбованість ЄС питаннями забезпечення власної безпеки, створенням відповідної системи і її організації реалізувалася у прагненні активізувати Спільну зовнішню та безпекову політику. Пріоритетним напрямом подальшого розвитку СПБО визнається не кількісне нарощування показників, а якісна реалізація потенціалу в цій сфері, що, у свою чергу, висуває перед державами – членами ЄС такі завдання: досягнення консенсусу у всіх аспектах спільної політики безпеки та оборони; вироблення і засвоєння нової методології кризового менеджменту; ефективне використання можливостей міжнародного співробітництва; посилення оборонної промисловості та військових технологій [153, с. 63].

Як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники приділили значну увагу регіональній співпраці скандинавських країн, зокрема європейській ініціативі «Північний вимір» та регіональним угрупованням Балтійського регіону. Серед них можна виділити праці К. Браунінг [195], П. Йоеніємі [231], Дж. Ютсен [233], Г. Оянен [267, 268], К. Стольвант [289], М. Відгрєн [327], М. Гладиш [32], О. Коваленко [61, 62].

Британський дослідник Уорвікського університету К. Браунінг у своїх роботах приділяє увагу безпековій політиці ЄС, регіональним вимірам співробітництва та геополітичним реаліям європейського континенту. Зокрема, він зазначає, що у керівництва ЄС перманентно виникає стурбованість з приводу проблеми збалансованості співробітництва країн ЄС із східними сусідами. У роботах він порівнює ініціативи Східного та Північного вимірів й аналізує зусилля країн східної частини ЄС щодо протистояння новим викликам та загрозам. Дослідник аргументує, що, незважаючи на деяку схожість і не дивлячись на те, що Східний вимір явно був під впливом свого північного

колеги, існують основні концептуальні відмінності між цими двома ініціативами. У той час, як Північний вимір відкриває можливості для залучення більшої кількості акторів до співпраці й підкреслює регіональність в будівництві нової Європи, Східний вимір залишається більш традиційним по своїй суті [195, р. 468].

Відомий дослідник Фінського університету П. Йоніємі, досліджуючи процеси регіонального будівництва північної частини європейського континенту загалом, та балтійського басейну зокрема, зазначає актуалізацію питань балтійського басейну у постбіполярний період із конструюванням навколо нього різних сценаріїв розвитку політичної ситуації. Дискусії щодо цього із залученням поглядів як дослідників, так і політиків виявили різнополюсні позиції – від «зіткнення цивілізацій» до пророкувань, що Балтійський регіон буде являти собою один з найбільш «гарячих» регіонів бурхливого розвитку в Європі. Автор стверджує про вибудовування безлічі нових просторових конструкцій навколо балтійського басейну, появу численних регіональних організацій, що поживляють зв'язки між державами, які беруть у них участь [231, р. 2].

У роботах дослідника Дж. Ютсена акцентується увага на співробітництві скандинавських країн через ініціативу «Північний вимір», де він зазначає, що даний проект малоефективний та не здійснюється у повному обсязі, адже «Північний вимір», по-перше, не може розпоряджатися власними фінансовими джерелами, тобто не має функції надання економічних гарантій підтримки тієї чи іншої програми; по-друге, не має необхідної власної інституційної структури, спираючись на вже сформовані Ради; по-третє, донині не подолано розмитість та здебільшого декларативний характер його концепції, тобто не окреслено рамки спільних просторів взаємодії між країнами та конкретні напрямки секторального співробітництва. Зважаючи на це, дослідник робить висновок, що проект значною мірою й досі залишається формальним задумом на паперах [233].

Шведський дослідник К. Стольвант, займаючись вивченням проблеми функціонування ініціативи «Північний вимір» робить висновок, що коли є можливість говорити про регіональну співпрацю, то необхідно уникати дублювання у роботі різних міжнародних організацій та ініціатив. Якщо розглядати ситуацію в регіоні Північного виміру або, наприклад, зосередитися тільки на Скандинавії, то можна побачити різноманіття співпраці з використанням різних форумів і платформ для обговорення. Дослідник зазначає, що така ситуація не обов'язково є негативною, якщо відбувається співпраця в аналогічних типах проектів в різних форумах співпраці, які є дотичними. Тобто необхідно уникати дублювання у роботі різних регіональних організацій, але якщо обговорювати питання в різних інституціях, можна швидше його вирішити [289].

Вітчизняна дослідниця М. Гладиш, займаючись питанням «Північного виміру», зазначає, що дослідження впливу процесів європейської інтеграції на регіональне співробітництво країн Північної Європи активізується завдяки змінам, які відбуваються, зокрема, в рамках ЄС. Загалом ініціатива «Північний вимір» надала можливість оцінки ефективності субрегіональної співпраці. До імплементації ініціативи були залучені не лише держави-члени ЄС і на той час потенційні члени ЄС, а й держави, які стоять осторонь Європейського Союзу. Це дало змогу суттєво розширити співпрацю, виробити багато спільних рішень стосовно проблем субрегіону, а також охопити різні рівні: ЄС, субрегіональні організації та державні органи [32, с. 70].

У працях вітчизняного дослідника О. Коваленка, що також приділяє увагу регіональному будівництву у Північній Європі, зокрема щодо «Північного виміру», зазначається, що «серед головних досягнень існування політики «Північного виміру» є розширення ресурсної бази для ЄС, сприяння економічному розвитку у Північній Європі, значні досягнення у закріпленні енергетичної безпеки ЄС та поліпшенні екологічної ситуації в Росії та Західній Європі, виділення значних коштів для покращення умов життя місцевих народів Північної Європи. Головними невирішеними проблемами є розробка

фінансових механізмів і інструментів діяльності ініціативи, узгодження завдань роботи «Північного виміру» між ЄС і тими його учасниками, які залишаються поза ЄС, тобто Росією, Норвегією й Ісландією» [62]. О. Коваленко зазначає, що «концепція «Північного виміру» сприяє поліпшенню координації та підвищенню ефективності взаємодії між країнами ЄС, країнами регіону та регіональними інститутами; донині вона є єдиною ініціативою для всіх країн Європейської Півночі» [62].

Окремим джерельним напрямом дисертації стали інформаційні періодичні видання загальнодержавного рівня скандинавських країн, у яких у хронологічному порядку простежується відображення еволюції зовнішньополітичних процесів цих країн, політична та громадська позиція щодо питань безпеки та оборони, результати статистичних опитувань, офіційне ставлення політичного істеблїшменту країн до тих чи інших проблем сучасного політичного життя країн Скандинавії. Серед таких джерел варто назвати, шведські загальнодержавні періодичні видання Aftonbladet [166], Dagens Nyheter [167], Svenska Dagbladet [178], норвезькі – Aftenposten [165], VG [180], данські – Ekstra Bladet [168], Politiken [177], фінські – Helsingin Sanomat [173], Helsinki Times [174], ісландська – Morgunblaðsins [175].

Надзвичайно інформативними джерелами для вивчення зовнішньої політики скандинавських держав у сфері безпеки та оборони стали веб-сторінки міністерств оборони, міністерств зовнішніх справ кожної зі скандинавських країн, на яких представлені всі офіційні документи (угоди, декларації, меморандуми) підписані з іншими міжнародними акторами, а також заяви, інтерв'ю перших осіб у цій сфері [170-172].

Важливими Інтернет-ресурсами для опрацювання даної проблематики були офіційні сайти НАТО [176], ЄС [169], ООН [179], на яких не тільки представлені офіційні заяви представників даних міжнародних організацій, а й наведені офіційні статистичні дані щодо внеску скандинавських держав до програм оборонної сфери, миротворчих операцій тощо.

Отже, безпековий вектор у зовнішній політиці скандинавських держав у постбіполярний період можна охарактеризувати, розглянувши численний масив джерел та літератури як зарубіжного так і вітчизняного напрямку. Надзвичайну інформативність представляють періодичні видання країн Скандинавії (шпальти яких розміщені в Інтернет-мережі) та статистичні матеріали щодо військової та політичної сфері діяльності даних країн, які представлені на офіційних веб-сторінках державних та міжнародних установ.

1.2. Концептуальні основи дослідження безпекової політики в сучасній політичній науці

Протягом останніх двох десятиліть у світовій політиці відбулися значні зміни, що призвели до концептуального перегляду способів та засобів зміцнення міжнародної безпеки та спричинили, своєю чергою, перегляд базових засад дослідження політики у безпековій сфері. Передусім йдеться про склад, зв'язки, динаміку та масштабність загроз як на національному, так і на міжнародному рівні [124]. Поява нових загроз та необхідність побудови відповідної стратегії реагування стало викликом для міжнародної загалом та європейської безпекової політики зокрема.

Скандинавські країни у цьому контексті виявляються цікавим об'єктом для досліджень, адже у питаннях реалізації власної безпекової політики кожна з цих держав дотримується власної, інколи діаметрально відмінної позиції від сусідньої держави. Швеція та Фінляндія дотримуються позиції нейтралітету (або неприєднання) у власному зовнішньополітичному векторі, натомість як Норвегія, Данія та Ісландія глибокоінтегровані до системи євроатлантичної безпеки через членство в НАТО. У зв'язку з цим необхідним є розгляд концепту нейтралітету та позаблоковості та функціонування існуючих систем безпеки в сучасній політичній науці.

Як у західних, так і в українських виданнях під визначенням безпеки розуміють стан відсутності загрози, тобто спокій та впевненість у успіху в разі

можливої небезпеки. У сучасному Оксфордському словникові («The Oxford Dictionary») поняття безпеки визначається як «стан або відчуття безпечності, а також засоби, що її забезпечують» [309], а у «Новому тлумачному словнику української мови» як «стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує» [83, с. 245]. Втім в сучасній політологічній науці та науці про міжнародні відносини універсального визначення поняття «безпека» не існує.

Поняття безпеки почало викристалізовуватись з різновекторних досліджень К.С. Грея, Г. Моргентау, Дж. Міршаймера, Р.Н. Розенкранса та інших, які займалися аналізом безпекових векторів у міжнародних відносинах, питаннями гонки озброєнь тощо [7, с. 83]. Натомість, у дослідженнях 70-80-х рр. ХХ ст. безпека вже не розглядалася у суто військовому ключі (Б. Бузан, Р.О. Кеохейн, Дж.С. Най, М. Рихтік, Е. Тікнер, Р. Ульман, П.А. Циганков) [17, с. 14]. З того часу трактування безпеки стало значно ширшим, воно еволюціонувало й залежить від конкретних умов розвитку держави в даний момент часу. Водночас зазначимо, що стан безпеки у світовому масштабі не обов'язково повинен відповідати відчуттю безпеки певної держави, а концепція безпеки окремої держави може не збігатись з іншими безпековим векторами регіону чи світу в цілому [129, с. 134].

Сучасне пояснення змісту поняття безпека в науці про міжнародні відносини можна умовно поділити на позитивне і негативне. Розглядаючи пояснення безпеки з негативного погляду можна зробити висновок, що безпека це такий момент існування системи, коли існує невисокий рівень загрози виникнення небезпеки або немає витоків будь-якої загрози взагалі. Відомий дослідник міжнародних відносин Дж. С. Най пояснює таку негативну безпеку через відсутність будь-яких загроз (як внутрішніх, так і зовнішніх) і фокусується на власне діяльності суб'єкта щодо їх попередження [80, с. 155].

Подібно до цього розглядається безпека українськими дослідниками. Наприклад, професор Б. Кухта безпеку в політичній сфері визначає як «осягнення політичною системою та структурними частинами певного стану, найсприятливішого для стабільного ефективного існування» [68, с. 267]. Що ж

до позитивного трактування безпеки, то на відміну від негативного, воно розглядає безпеку як процес щодо створення умов для вільного розвитку суб'єкта, забезпечення його свободи, а після досягнення цієї свободи – гарантування її існування та еволюції.

Основне значення в аналізі змісту політики безпеки держави має поділ її на національну та міжнародну. Національна безпека розуміється як «сукупність офіційно прийнятих поглядів на цілі та державну стратегію у сфері забезпечення безпеки особистості, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз політичного, економічного, соціального, військового, техногенного, екологічного, інформаційного та іншого характеру з урахуванням наявних ресурсів і можливостей» [83, с 657]. Іншими словами можна сказати, що це така стабільність, яка може підтримуватися протягом тривалого часу, стан динамічної захищеності від найбільш істотних з реально існуючих загроз і небезпек, а також здатності розпізнавати такі виклики і своєчасно вживати необхідних заходів для їх усунення. Виходячи зі змісту і особливостей тих чи інших сфер життя суспільства і загроз безпеці особистості, суспільства і держави, національну безпеку поділяють на політичну, економічну, соціальну, військову та інші види безпеки. Власне національна безпека держави орієнтується на міжнародне середовище, внутрішні потреби, інтереси та цінності суспільства та на особливості політичної системи певної держави. Так, у наукових працях відомих американських дослідників М. Берковіца та П. Бока, зауважено, що національні інтереси є головною складовою сутності національної безпеки [191, р. 176].

Проблемою визначення національного інтересу займалися багато видатних науковців, серед яких можна виділити Г. Моргенту, Дж. Кеннана, К. Уолтца, К. Дейча, Ж.-Б. Дюрозеля, Р. Арона, які у своїх працях виокремили два підходи, що найкраще визначають суть національної безпеки: перший розглядає національну безпеку через врахування національних інтересів, а інший – через систему основних цінностей суспільства [151, с. 178].

На думку дослідника Е. І. Скакунова, гарантувати національну безпеку держава може лише володіючи військовою силою та укладаючи міжнародні угоди, що уможливають допомогу від інших держав. Серед міжнародно-правових гарантій безпеки держав виділяють організаційні (наприклад, організація засобів забезпечення безпеки у зв'язку з міжнародним конфліктом) та матеріальні. До останніх, зокрема, відносять безпеку в обмеженні озброєнь. Ці гарантії найтіснішим чином пов'язані з вирішенням інших загальнолюдських проблем: політичних, екологічних, гуманітарних. Забезпечення високого рівня їх реалізації – основа успішного функціонування міжнародного права і його інститутів, наприклад інституту міжнародно-правової гарантії міжнародних договорів [123, с. 56].

За сучасних умов між безпекою і стабільністю існує пряма залежність. Чим стабільніша система, тим вище рівень її безпеки. Тобто, стабільність виступає одним з показників, що характеризує рівень безпеки системи. Тому національна безпека багато в чому залежить від стабільності суспільства, від стабільності економічних, політичних, соціальних, військових та інших відносин [129, с. 145].

Як і поняття національної безпеки не має універсального визначення, так і поняття «міжнародна безпека» не сформульоване остаточно, що значно ускладнює пошуки предмету дослідження. Поняття міжнародної безпеки нерідко вживається для аналізу сукупності безпеки держав, хоча інколи його також використовують під час аналізу безпеки окремої країни. У дипломатичному словнику Міжнародної дипломатичної академії (Париж), поняття міжнародної безпеки трактується наступним визначенням: «ідея міжнародної безпеки виражає притаманне кожному народу, кожній державі прагнення бути застрахованим на випадок агресії і базується на володінні державою гарантіями того, що вона не буде атакована, а у разі нападу отримає негайну та ефективну допомогу з боку інших держав» [207, р. 534]. Натомість, автор дисертації вважає достатньо влучним визначення дослідника Р. Вукадіновича, який зазначає, що міжнародна безпека – це, коли всі члени

міжнародної спільноти в цілісності відчують себе у безпеці, а також, коли в міжнародній політичній системі існують відносини чи такі механізми, які гарантують і забезпечують на практиці безпеку всім державам світу [321, s. 85].

Для розгляду суті міжнародної безпеки не менш важливо визначити значення поняття «система міжнародної безпеки». Вітчизняні дослідники Л. Артюшин і Г. Костенко [7, с. 60] та С. Федуняк [138, с. 78] визначають систему міжнародної безпеки «як сукупність процедур (норм міжнародного права) та створення на їх основі структур (інститутів) з механізмами їх взаємодії». Система міжнародної безпеки потребує постійного зміцнення, що досягається за рахунок використання універсальних, субрегіональних, регіональних та локальних заходів. Активізація усіх заходів та форм із системою гарантій призведе до утворення універсальної системи міжнародної безпеки [129, с. 94].

Окрім самостійних концепцій формування безпеки (державна гегемонія, нейтралітет, ізоляціонізм), окремо виділяють концепції формування міжнародної безпеки: рівноваги сил; колективної безпеки і спільної безпеки; кооперативної безпеки; нейтралітету, неучасті і мирного співіснування [145, с. 175].

Найбільш усталеною та дослідженою моделлю для аналізу концепції рівноваги/балансу сил у ХХ ст. виступала біполярна система міжнародних відносин. Це концепція, згідно з якою міжнародний мир і порядок можна забезпечити тільки за умови зразкової рівності (балансу) військових і економічних можливостей найбільших держав. Розглядаючи цю концепцію можна виокремити такі її недоліки, як постійний стан напруги в міжнародних відносинах через бажання паритету, зростання демонстрації факторів сили у міждержавних відносинах, інтереси та прагнення менших держав у міжнародних відносинах нівелюються, що обмежує їх свободу дій у зовнішньополітичних зносинах, постання рушійного образу «іншого», залежність безпеки держави від її військової потуги, позбавлення учасників

міжнародних відносин взаємної довіри, що призводить до підвищення конфліктогенності [151, с. 185].

Принципи та ідеї, що склали зміст концепції загальної (всеосяжної або глобальної) безпеки, висувалися та обговорювалися розрізнено протягом десятків років політичними діячами, дослідниками, громадськими силами різних країн. Як альтернатива доктринам національної або державної безпеки обговорювалися концепції і принципи «колективної безпеки», «взаємної безпеки», «безпеки для всіх». Власне їх найважливіші положення у 80-х рр. ХХ ст. поклали в основу концепції загальної безпеки [24, с. 378]. Головна ідея концепції всеосяжної безпеки полягала в необхідності відходу від базування міжнародної безпеки на принципі «стримування шляхом залякування», на політико-психологічному «паті» в протистоянні великих ядерних держав. Принципи загальної безпеки накладали обмеження на суверенне право окремих держав вживати окремі політичні, військові, ідеологічні кроки, які підводять світ занадто близько до межі ядерного конфлікту. Наголошується на тому, що глобальна залежність держав одна від одної робить неможливим створення власної безпеки за рахунок безпеки інших учасників міжнародних відносин. Як зазначає дослідник Ю. Рібаков, «співпраця держав при всеосяжній безпеці повинна ґрунтуватися на повній рівності, повазі, суверенності кожного члена міжнародної спільноти, на сумлінному виконанні державами прийнятих обов'язків та чинних норм міжнародного права» [114, с. 443]. Нині концепція всеосяжної безпеки не може бути досягнута, адже держави знаходяться на різному рівні цивілізаційних та глобалізаційних процесів, що унеможлиблює побудову міжнародних відносин з такою безпековою системою.

Найбільш розробленою та актуалізованою для нинішнього часу є концепція колективної безпеки. Колективна безпека є системою спільних дій держав, з метою підтримки міжнародного миру і безпеки, запобігання або придушення актів агресії. Колективна безпека як система спільних дій держав включає: загальновизнані принципи сучасного міжнародного права, найважливішими з яких є принцип незастосування сили або загрози силою,

непорушності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи; колективні заходи для запобігання та усунення загрози миру і актів агресії; колективні заходи щодо обмеження та скорочення озброєнь, аж до повного роззброєння. Колективні заходи для запобігання та усунення загрози миру та актів агресії як елемент колективної безпеки – це дії незброєного або збройного характеру, вчинені групою держав або регіональними та міжнародними організаціями, уповноваженими на підтримку і відновлення міжнародного миру та безпеки. В основу створення системи колективної безпеки покладено принцип неподільності світу, змістом якого є небезпека військових конфліктів для всіх держав світу. Цей принцип вимагає від держав реагувати на будь-які порушення миру і безпеки в будь-якому куточку земної кулі, брати участь в спільних діях на в цілях запобігання або ліквідації загрози миру [147, с. 132].

На початку 1990-х рр. велика кількість західних дослідників відстоювали необхідність сформувати в Європі регіональну систему колективної безпеки на основі НБСЄ (Д. Шеффер [218, р. 83], Дж. Йоффе [232, р. 48], Дж.Е. Гудбі [220, р. 307] та ін.) або ж ЗЄС (Р. Ульман [312, р. 112] тощо. Єдиною умовою для повноцінного існування такої системи безпеки було залучення якомога більшої кількості держав, які на основі співпраці вибудують універсальну чи регіональну модель безпеки [115, с. 97].

Регіональні системи колективної безпеки представлені угодами та організаціями, що забезпечують безпеку на окремих континентах і в регіонах. Їх значення аж ніяк не применшується через те, що сучасні засоби ведення війни набули глобального характеру. Можливість запобігання будь-якому локальному конфлікту, який може перерости в повноцінну війну, змушує держави об'єднуватися на різних рівнях. Організацією, що представляє регіональну систему колективної безпеки є Північноатлантичний альянс. Наголосимо, що нині дедалі активнішими стають намагання перетворити її на універсальну безпекову організацію [121, с. 34].

На початку 90-х рр. ХХ ст. після завершення холодної війни та біполярного протистояння відбулось стрімке зростання взаємозалежності держав та наростання глобалізації у міжнародних відносинах. Власне у той час сформувалось поняття кооперативної безпеки, універсального визначення якого у сучасній літературі, зокрема, вітчизняній, досі нема. Загалом цю систему можна визначити за такими ознаками як, ефективна відповідь на регіональні загрози; запобігання конфліктам і кризам за допомогою дипломатичних засобів та військової присутності; можливість урегулювання та розв'язання конфліктів при їх виникненні; надання кооперативними засобами різної форми допомоги (адміністративної, гуманітарної тощо) у постконфліктний період [129, с. 187]. Втім, як зауважує відомий дослідник П. Циганков, всі інститути міжнародної безпеки (такі як НАТО, ОБСЄ, ООН), цілі яких концептуально відповідають поняттю кооперативної безпеки, виявилися непристосованими до нових реалій та викликів ХХІ ст. [147, с. 135].

Цікавими є визначення ознак кооперативної безпеки західними, зокрема, американськими вченими. Д. Нолан зауважує, що «кооперативне співробітництво є стратегічною метою, що полягає у намаганні досягнути ціль через інституційну згоду, а не через загрозу матеріального чи фізичного примусу» [254, р. 421]. Дослідник Дж. Стейбруннер, стверджує, що «засобом стримування агресії через утворення дзеркальних загроз та заподіяння поразки тому, від кого вона виходить і є власне кооперативною безпекою [198, р. 53]. На відміну від колективної безпеки, спрямованої на те, щоб зупинити агресію після її початку, колективна безпека передбачає превентивні заходи щодо її запобігання (контроль та забезпечення ядерної безпеки; конверсія оборонної промисловості, надлишкова потужність якої може привести до невиправданого поширення глобальних озброєнь і, отже, до посилення міжнародної нестабільності, ефективне і легітимне втручання, при якому застосування сили є завжди багатостороннім і обирається як останній засіб; транспарентність військової організації та військової діяльності держав) [129, с. 198].

Дослідник О. Вівер задля візуальної побудови концепції кооперативної безпеки створив безпековий трикутник, вершинами якого були універсальні міжнародні організації: НАТО, ЄС і ОБСЄ, які відповідали за свою безпекову сферу: НАТО – за військовий сектор, ЄС – за політичний та економічний, а ОБСЄ разом з ООН – за організацію міжнародно-правового сектору міждержавних відносин та контроль за виконанням норм міжнародного права [323, р. 54]. Як бачимо, таке тлумачення є дещо ідеалізованим, адже таке розмежування в епоху глобалізації не може бути чітким і сфери відповідальності можуть не відповідати заявленим. Нині лише НАТО реально представляє систему кооперативної безпеки в Європі, а можливо, навіть є єдиним представником такої моделі безпеки у світі [204, р. 74]. Український дослідник О. Сенченко зазначає, що «на практиці, для нинішньої Європи не існує альтернативи НАТО у вирішенні завдань у сфері безпеки» [121, с. 34].

Проблемами ролі НАТО у структурі європейської безпеки займалися українські дослідники О. Полторацький та О. Томашевич. У своїх працях О. Полторацький зазначає, що «маючи високо розвинуту військово-політичну інфраструктуру, що об'єднувала збройні сили більшості країн Європи, НАТО виявилася єдиним унікальним форумом, здатним забезпечити ефективне розв'язання нових військово-політичних проблем на відміну від інших існуючих інституцій, покликаних їх вирішувати (ОБСЄ, ЄС, ЗЄС), що тільки приступали до створення свого власного антикризового потенціалу. При цьому головним завданням Організації стало забезпечення стабільності в Європі та співробітництва між США і європейськими державами з питань безпеки» [94, с. 153]. У трансформаціях, які переживав альянс на початку XXI ст., автор виділив такі головні напрями, як пристосування до виконання нових завдань з урахуванням сучасних викликів міжнародній безпеці, розширення можливостей для прийому нових членів, зміцнення партнерства з країнами Європи і постсоціалістичними країнами. На думку О. Полторацького «процес трансформації НАТО розпочався із заміни доктрини «гнучкого реагування»

часів «холодної війни» концепцією, в якій основоположні принципи НАТО «оборона» і «діалог» доповнилися принципом «співробітництво» [94, с. 153].

Дослідник О. Томашевич у своїх роботах приділив увагу специфічним ознакам програм партнерства НАТО у системі пріоритетів альянсу в процесі еволюції системи євроатлантичної безпеки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Особливе значення надавалось аналізу «програм партнерства НАТО на підставі виявлених моделей співробітництва НАТО з країнами, які не є членами альянсу – моделі «Рада Північноатлантичного співробітництва/Рада Євроатлантичного партнерства», програми «Партнерство заради миру», Середземноморський діалог» [133, с. 113].

Дослідженням концепції нейтралітету і позаблоковості займаються переважно дослідники політичних та правових наук, роботи яких направлені на виокремлення практичної складової реалізації цих безпекових концепцій.

Для різнобічного визначення понять нейтралітету, позаблоковості, союзництва тощо, були використані збірки документів, довідники, література міжнародно-правового характеру. У цьому контексті можна виділити роботи Ю. Прусакова, у яких основна увага приділяється обґрунтуванню міжнародного статусу нейтральних країн та їх ролі у формуванні безпекових світових стратегій [99] та Б. Ганюшкіна, який зробив детальний аналіз явища нейтралітету у тогочасному світовому співтоваристві [29]. Необхідно зазначити, що ці дві праці відносяться до радянської історіографії і використовувались автором задля порівняння понятійного апарату через призму критичного сприйняття.

Проблематикою витоків, моделей нейтралітету та їх еволюції займаються такі дослідники як Ю. Алімов [3], Р. Беллами [188], А. Кудряченко [67], Р. Ломер [239], М. Матьовка [75], Т. Роїтнер [280]. Тут необхідно виділити дослідження Р. Ломера [239, р. 76], який розглядає політику нейтралітету, зокрема, Швеції крізь призму змін, що відбулись після краху біполярної системи міжнародних відносин. Розглядаючи пріоритети політики безпеки Швеції в міжнародній перспективі, він приділяє увагу також її місцю в

європейській інтеграції. Дослідник наголошує на зміні спадкоємності в нейтральності політики країни протягом більш ніж 180 років її існування.

Сучасні тенденції світового розвитку та їх вплив на еволюцію зовнішньої політики європейських нейтральних країн описують у своїх дослідженнях, І. Дудко [43-45], В. Манжола [72], О. Потехін [96], С. Слоан [288], С. Толстов [130-132].

Аналізуючи найбільш помітні вітчизняні наукові праці, окремо слід відзначити доробок Н. Мельник. Автор доводить, що «трансформації, які зазнав інститут нейтралітету протягом свого існування, свідчать про його динамічність і продуктивність. «Загальною ознакою нейтралітету як феномену міжнародної практики є функція пристосування, максимально дієвої адаптації держави до нинішньої системи міжнародних відносин. Нейтралітет – це реакція елемента системи, яким є держава, на виклики, що загрожують їй чи всій системі загалом» [76, с. 4].

За твердженням Н. Мельник «еволюція концепції нейтралітету в реаліях біполярної системи міжнародних відносин привела до виникнення політики позаблоковості. В постбіполярній системі позаблоковість не тільки не втратила, а й набула нового змісту. Нейтралітет відповідно до норм міжнародного права має бути визнаний міжнародною спільнотою або на рівні національного права (австрійський нейтралітет), або на рівні міжнародного договору (швейцарський). Натомість, позаблоковість є односторонньо задекларованим статусом, який не потребує міжнародно-правового закріплення – потрібно лише його позитивне сприйняття міжнародним співтовариством. Нейтральний статус обмежує державу шляхом заборони на участь у структурах колективної оборони і військових конфліктах. Статус позаблоковості означає більш широкі можливості для держави, обмежуючи її зовнішньополітичну діяльність лише заборонаю на участь у військових блоках» [76, с. 6].

Автор зауважує, що нині «ознакою зовнішньої політики нейтральних країн Європи є більш вільне розуміння політики нейтралітету і позаблоковості. Наприклад, Австрія задіяна у миротворчих операціях НАТО, Швеція і

Фінляндія беруть участь не тільки в політичних, а й у воєнних акціях ООН. Найбільш консервативною в трактуванні нейтралітету залишається Швейцарія – вона не вступила в ЄС, хоча участь в економічних союзах не суперечить нейтральному статусові. Вступ до НАТО не розглядається в Швейцарії навіть як можлива перспектива. Проте загалом дослідження національних концепцій нейтралітету групи європейських країн дало автору підстави зрозуміти те, що співробітництво з військовими союзами нині вважається цілком прийнятною для нейтралів практикою, якщо вона не призводить до зобов'язань про взаємодопомогу у разі війни та утворення на територіях нейтральних держав іноземних військових баз» [76, с. 7].

Цікавим є твердження автора про те, що нейтралітет, переставши бути суто європейським феноменом, набув глобального впливу, що, насамперед, виявило себе у створенні Руху неприєднання. Досвід «країн, які не приєдналися» свідчить, що нейтралітет не можна вважати адекватним ізоляціонізмові, відгородженню від світу міжнародно-правовою стіною [76, с. 7].

Не менш вагомим дослідженням з даної проблематики є дисертаційна робота В. Вдовенко, у якій запропоновані автором нові визначення понять «нейтралітет» і «позаблоковість», що найбільш точно характеризують місце та роль цих стратегій у сучасній системі міжнародних відносин, а також обґрунтовується теза про те, що нейтральний та позаблоковий статуси в міжнародних відносинах до нині є досить дієвими засобами досягнення зовнішньополітичних цілей держави та може бути використаний державами, які перебувають у невизначеному міжнародному вакуумі.

Цікавим є твердження автора про те, що політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки не йде в розріз з повномасштабною участю європейських нейтральних і позаблокових країн в економічних союзах (ЄС), в системі загальноєвропейської безпеки (ОБСЄ), що не передбачають колективної оборони. Дотримання нейтралітету або позаблоковості є несумісним з членством в НАТО через принцип колективної

оборони, проте співробітництво з Альянсом є можливим у військово-технічній сфері. Нейтральні та позаблокові країни можуть брати участь у миротворчих операціях під егідою міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ) на рівні гуманітарної, санітарної, технічної допомоги. Позаблокові також – на рівні військової допомоги [20, с. 3].

У роботі автор дійшов висновку, що кожна європейська нейтральна чи позаблокова країна власним чином тлумачить нейтралітет/позаблоковість і обсяги їх застосування. При цьому характерним є те, що в сучасних міжнародних відносинах нейтралітет розповсюджується тільки на сфери колективної безпеки і оборони та участі у військових діях, а позаблоковість зводиться практично до неучасті у військових блоках [20, с. 4].

У двох дисертаційних роботах (В. Вдовенко та Н. Мельник) зроблено наголос на тому, що європейські нейтральні і позаблокові країни не намагаються зберегти нейтралітет в тій формі, в якій його дотримувалися протягом тривалого часу. Навпаки, вони прагнуть якомога ефективніше використати нейтралітет у нових умовах, адаптуючи його до нових реалій міжнародного життя. Нині значення нейтралітету в міжнародній політиці значно послаблено, однак, він залишається ефективним засобом ведення політики в умовах нестабільності міжнародної системи через те, що передбачає рівновіддаленість від конфліктних відносин і суб'єктів. Водночас нині існує багато суперечливих інтересів, їх співставлення й узгодження відкриває для держав з нейтральним статусом широкі можливості для виконання їх традиційної місії посередництва. Тому в умовах формування постбіполярної системи міжнародних відносин нейтралітет може стати одним з суттєвих елементів її функціонування [20, 76].

Вагомий внесок у дослідження нейтралітету та позаблоковості зробила й А. Шевченко, роботи якої присвячені здебільшого зовнішній політиці Швеції. Автором з'ясовано, що зовнішньополітична діяльність Швеції внаслідок збереження нейтрального статусу спрямована на виокремлення власних напрямів й механізмів. До них належать активна міжнародна позиція у

питаннях роззброєння, збереження миру, зменшення світової конфронтації через надання зовнішньої допомоги третім країнам та зміцнення міжнародного авторитету за допомогою активної діяльності в ООН [157, с. 56].

Авторка наголошує на тому, що розвиток глобалізації, інтеграції та сучасні трансформації системи міжнародних відносин спричинили зміну статусу й сприяли активному залученню держави до європейського політико-економічного простору. Дієва участь в ньому забезпечує реалізацію національних інтересів Швеції та корегування її зовнішньополітичних пріоритетів з урахуванням сучасного політичного курсу. Європейська інтеграція, глобалізація та виклики у сфері безпеки вплинули на еволюцію прийнятих рішень у забезпеченні національних інтересів держави та її незалежності. В свою чергу це сприяло підсиленню засад політики нейтралітету, який тривалий час залишався основою зовнішньої політики Швеції в умовах трансформаційних змін і регіональних перетворень.

Забезпечення національних інтересів в умовах дотримання нейтралітету є історичною, реальною і виваженою зовнішньополітичною концепцією Швеції, яка зазнає певної еволюції на сучасному етапі. Порівняно з іншими іноземними силами та стратегіями безпеки розвинутих держав, шведська політика національної безпеки сьогодні є «неворожою», незалежною, спрямованою на високотехнологічну оборону країни. Нині Швеція демонструє формальну політику «неприєднання». Вона є прикладом безпекової самодостатності і до нині не належить до жодних існуючих військових блоків [157, с. 68].

Відома українська дослідниця Л. Чекаленко, своєю чергою, також приділила значну увагу питанню нейтралітету, розглянувши його крізь призму українських реалій, що виокремлює її аналіз з-поміж інших робіт з даної проблематики. Авторка висловлює думку про те, що «статус нейтралітету, навіть підтверджений міжнародними договорами, не надає імунітету від порушників суверенітету та територіальної цілісності держави. При цьому додається, що рідкісні виключення з правил (як у випадку Швейцарії та Ірландії) лише підтверджують цей факт. Тому в таких країнах існує думка, що в

найближчій перспективі вони будуть неспроможні самостійно забезпечити проголошений статус. Режим постійного нейтралітету передбачає, що держава, яка бере на себе таке зобов'язання, здійснюватиме політику, що виключає її участь у війні та залишатиметься нейтральною в разі збройного конфлікту між іншими сторонами. Постійно нейтральні держави, на відміну від тих, що проголосили свою нейтральність під час війни, зобов'язуються дотримуватися відповідної політики як за воєнних, так і мирних часів» [133, с. 16].

Інформативними є схеми прийняття чи закріплення нейтралітету, які розглядає Л. Чекаленко: «Стосовно схеми прийняття нейтрального статусу існує неспівпадіння поглядів. Одні політики вважають, що для оголошення країни нейтральною формально не потрібні жодні документи, достатньою є одностороння декларація. Отже, міжнародне визнання нейтрального статусу в мирний час не обумовлюється, і будь-яка держава може визнати його або не визнати. Історії відомо чимало випадків, коли нейтральні країни, статус яких було закріплено в міжнародних договорах, зазнавали нападу й окупації» [150, с. 17].

На переконання інших, нейтральний статус необхідно відповідним чином закріплювати. Однією з таких схем закріплення є система ООН. Визначення статусу нейтралітету країни залежить від того, чи держава його оголошує безпосередньо у воєнний час (евентуальний), чи країна знаходиться у стані постійного нейтралітету, незалежно від міжнародних обставин. Тобто постійний нейтралітет – це міжнародно-правовий статус держави, відповідно до якого держава зобов'язується не брати участь у збройних конфліктах та не входити до воєнних союзів та блоків. Цікавим є той факт, що Швеція та Фінляндія не визначили власний нейтралітет на законодавчому рівні, тобто принцип нейтралітету декларується цими державами, але не визнаний офіційно. Термін «нейтралітет» у офіційному політичному лексиконі Швеції та Фінляндії не використовувався, натомість, використовувалося таке визначення як «неприєднання», що залишало право на неучасть країни у військовому союзі, але давало можливість участі у військовому конфлікті. Зі вступом до ЄС таке

формулювання втратило сенс, адже з поглибленням співробітництва з питань безпеки в межах ЄС всі країни-члени мають надавати одна одній допомогу у разі нападу або інших небезпек. Колишній прем'єр-міністр Фінляндії А. Стубб запропонував називати ці країни не нейтральними, а такими, що не входять в альянс, тобто позаблоковими [296].

Висновки до Розділу 1

Багатовимірність теми дисертаційної роботи, що включає в себе проблеми зовнішньої політики країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони зумовила включення до сфери аналізу декількох напрямів документальних джерел та літератури. Це – документи міжнародних організацій – ООН, НАТО, ЄС, які стосуються проблем сучасної міжнародної безпеки, залучення до процесу її підтримки європейських країн; документи вищого державного рівня безпосередньо країн Скандинавії – Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Швеції; документи, які засвідчують шляхи і форми регіональної взаємодії названих країн у сфері безпеки та оборони на етапі постбіполярних часів.

Опрацьовуючи широке коло досліджень з питань зовнішньополітичних безпекових стратегій скандинавських країн у постбіполярний період, можна окремо виділити: 1. напрацювання зарубіжних та вітчизняних авторів, які займаються вивченням безпекової проблематики сучасної міжнародної системи, в контексті чого побічно висвітлюються питання безпеки скандинавських держав; 2. праці зарубіжних та вітчизняних дослідників, які безпосередньо займаються дослідженням безпекової моделі у зовнішній політиці скандинавських країн у постбіполярний період; 3. роботи вітчизняних авторів, які займаються вивченням досвіду скандинавських країн у сфері безпеки та оборони для можливого його використання в українських реаліях.

Аналіз джерельної бази щодо безпекової та оборонної сфери скандинавських держав у зовнішньополітичних відносинах дозволив досягнути сучасну позицію країн у цих питаннях. Основний загальний висновок опрацьованих

публікацій переважно сконцентровано на виокремленні безпекової складової скандинавських країн серед загального матеріалу присвяченому європейській та євроатлантичній інтеграції, миротворчості під егідою ООН та регіональному будівництву на півночі європейського континенту. Поряд з цим, автор використовувала матеріали наукових конференцій, оцінки експертів, а також дані поточних справ із міжнародної періодики, інтернет видань, профільних сайтів та інших джерел медійного простору з питань зовнішньої політики країн Скандинавії як підґрунтя аналізу їх безпекових стратегій в умовах викликів постбіполярних часів.

Аналіз питань безпеки та шляхів її підтримки на європейському континенті зумовив включення до дослідницького поля значного кола монографічного доробку як класиків західної політичної думки, так і сучасних авторів (включно з представниками вітчизняної науки) – підходу, що дозволив виявити еволюційність сприйняття проблем безпеки – від біполярного до постбіполярного часів, а також визначити підходи до підтримки безпеки країнами із різним міжнародним статусом: країн блокового, позаблокового або нейтрального позиціонування тощо.

Розпад біполярної світової системи актуалізував перед скандинавськими державами низку концептуальних викликів щодо питань безпеки та оборони у їх зовнішньополітичному курсі. Проблема загальної безпеки набула гостроти через швидкий розвиток глобалізаційних процесів, що у свою чергу призвело до перегляду концепцій безпеки та трансформації (або переформатування) всієї міжнародної системи.

Найбільш розвиненою та умовно дійсною нині вважається система кооперативної безпеки, яка виходить з принципу загальної участі у вирішенні конфлікту. Наявність формальних інституцій не є обов'язковою, натомість, підтримка неформального діалогу – більш доречною та ефективною практикою на відміну від колективної безпеки, у якій держави об'єднуються проти потенційного агресора. Такою формою кооперації нині виступає НАТО, членами якої є три скандинавські держави – Данія, Ісландія та Норвегія.

Ще одним видом безпекової політики держави нині виступає нейтралітет, що в деякій мірі відфільтровує негативні наслідки тих зовнішньополітичних процесів, що точаться навколо нейтральної країни, при цьому поглиблюючи партнерські відносини на міжнародній арені з урахуванням власних національних інтересів. Тому така держава більш ефективно використовує наявні ресурси для покращення внутрішньополітичних процесів та вирішення нагальних проблем (нейтральні європейські держави демонструють найвищий рівень життя в Європі, беручи до уваги досліджувані країни Фінляндію та Швецію, що підтверджує це визначення). Нині роль, яку відіграють нейтральні держави на міжнародній арені не велика, проте місія посередництва, яку традиційно виконують такі країни в період наростання міжнародних суперечностей, може їм знадобитись в осяжному майбутньому.

Регіональна взаємозалежність скандинавських країн, їх другорядна роль у сучасній європейській системі міжнародних відносин протягом 1990-х та початку 2000-х рр. суттєво підсилювали суперечності всередині скандинавського регіону, які були викликані рішенням Швеції і Фінляндії інтегруватись до Євросоюзу, членством Данії в ЄС та НАТО та, своєю чергою, членством Норвегії з Ісландією в НАТО (без членства в Європейському Союзі), Сформувалась складна система взаємовідносин, що ґрунтується як на суперечливих підходах щодо реалізації національної безпеки кожної з країн, так і можливостях координації безпекової політики – тенденції, що набула особливої ваги і міжнародній ситуації останніх років.

РОЗДІЛ 2

ЄВРОАТЛАНТИЧНИЙ НАПРЯМ БЕЗПЕКОВОЇ ТА ОБОРОННОЇ ПОЛІТИКИ СКАНДИНАВСЬКИХ КРАЇН

Взаємодія з НАТО на рівні членства (для Норвегії, Ісландії та Данії) або партнерства (для Швеції та Фінляндії) – традиційно пріоритетний напрямок зовнішньої політики скандинавських країн у сфері безпеки і оборони. Історично, це зумовлювалося приналежністю зазначених країн до західної політичної і соціальної спільноти, коли після Другої світової війни Північноатлантичний альянс взяв на себе головні зобов'язання щодо воєнно-політичного захисту західної демократії у її протистоянні з СРСР. Втім після розвалу комуністичної системи вагомість НАТО у вимірі безпеки як для країн Скандинавії, так і інших країн-членів західної демократії не тільки не зменшилась, а виявила тенденцію до зростання з огляду на виклики світового масштабу, з якими зіштовхнулося людство на межі ХХ-ХХІ ст.

Таким чином, Норвегія, Ісландія, Данія, Швеція та Фінляндія, не стоячи осторонь глобальних проблем світового розвитку, визначили курс на поглиблення співробітництва з НАТО у період 1990-х – 2000-х рр. Маючи схожі для країн-членів або країн-партнерів напрями взаємодії з альянсом, скандинавські держави виявили специфічні риси співробітництва, що потребують наукового осмислення з погляду на розвиток сучасної системи міжнародних відносин, як і сформовану на початок ХХІ ст. світ-систему.

2.1. Військові та політичні аспекти членства Норвегії в НАТО

Північноєвропейська держава Норвегія – одна з країн-засновниць Організації Північноатлантичного договору і її членство в альянсі значною мірою було зумовлене міжнародною ситуацією кінця 40-х рр. ХХ ст. Результатом Другої світової війни стало створення нової світової системи, що

характеризувалася розвитком біполярного протистояння світового масштабу і початком холодної війни. В новоствореній системі Норвегія намагалася зайняти традиційну для країн Скандинавського півострову «нейтральну» позицію і триматись осторонь від військово-політичних альянсів. Політичні кола Норвегії сподівались, що після війни Антигітлерівська коаліція, яка склалася між союзниками в боротьбі з агресором, буде розвиватись і в мирний час. Але перебіг післявоєнних подій і розбіжність поглядів на новий світоустрій між країнами-переможницями та наявність потенційної загрози з боку Радянського Союзу призвели до відмови Норвегії від нейтралітету і вже у 1949 р. країна підтримала створення військово-політичної організації НАТО [109, с. 280-281]. Також орієнтація Норвегії на Захід і США була обумовлена її участю в економічній співпраці в межах «Плану Маршалла», що відіграло не останню роль у приєднанні її до НАТО. Таким чином, з 1949 р. безпекова та оборонна політика Норвегії тісно пов'язана з військово-політичним курсом НАТО.

Норвезька делегація в НАТО почала формуватись із співробітників МЗС і Міністерства оборони і одразу ж країна отримала значну допомогу на розвиток оборонного потенціалу від союзників у альянсі. Адже у повоєнний період країна утримувала велику, порівняно з чисельністю її населення (станом на 1950 р. кількість населення Норвегії складала близько 3 млн. 300 тис. чоловік), армію – понад 300 тис. військових [260].

У 50-60-х рр. ХХ ст. Норвегія співпрацювала з Великобританією та США у сфері відновлення та модернізації норвезької армії, її авіації й флоту. У період з 1951 р. до 1971 р. США і Канада безкоштовно надали Норвегії озброєння та різноманітне військове спорядження на суму 7,6 млрд. норвезьких крон [311, р. 6-7]. Приблизно чверть військових витрат Норвегії покривалися за рахунок надання коштів від інших країн-учасниць альянсу (наприклад, для спорудження аеродромів, майданчиків для ракетних установок і складів боєприпасів Норвегія виділяла лише 30% власних коштів). Фінансування з боку союзників було обґрунтованим, адже власне біля кордонів Норвегії базувався найпотужніший радянський Північний флот, що мав стратегічну ядерну зброю.

Донині уряд Норвегії продовжує неухильно виконувати рішення керівництва НАТО про подальший розвиток національних збройних сил і оснащення їх новітніми зразками озброєнь [11].

Необхідно зазначити, що навіть після того як Норвегія стала членом НАТО, вона все ж намагалася займати, наскільки це було можливо, самостійну позицію. Заручившись гарантіями з боку Заходу, норвезький уряд у власній політиці виходив з того, що Радянський Союз є найпотужнішою державою в регіоні, тому намагався не провокувати СРСР. Ще до підписання Північноатлантичного договору норвезький уряд заявив, що не дозволить створювати іноземні бази на території країни у мирний час. У 1957 р. Норвегія відмовилася мати на своїй території атомну зброю в мирний час, а також розміщувати ракети середньої дальності, що не могло не заспокоювати її могутнього сусіда СРСР. Таким чином, попри гарантії Заходу і участь Норвегії у військовому блоці, країна намагалась не провокувати Радянський Союз і намагалась відстоювати власну позицію у військових питаннях [103, с. 410-421].

Власне Норвегія мала особливу думку в НАТО не лише щодо військової сфери, а й до політичної. Зокрема, норвезький уряд виступав проти прийому до Північноатлантичного союзу Греції та Туреччини Проте в тогочасних відносинах Норвегія дотримувалася загального курсу альянсу періоду «холодної війни». Водночас Норвегія стала однією з перших країн НАТО, яка почала виступати за розширення зв'язків і зниження напруженості у відносинах з країнами Східного блоку.

За рівнем військових витрат Норвегія посідає не останнє місце серед європейських країн-учасниць НАТО – 455 дол. у розрахунку на кожного громадянина. У мирний час у норвезьких збройних силах (Forsvaret) несуть службу близько 23 тис. осіб, натомість після оголошеної мобілізації їх чисельність може становити 83 тис. осіб [251], а у воєнний час – 1,6 млн. чол. (причому нарівні з чоловіками в армії перебувають й жінки).

Збройні сили цієї скандинавської країни складаються з регулярної армії (у складі сухопутних військ, ВМС та ВПС) і Хемверна – сил територіальної оборони, діючого корпусу резервістів. До нього входять особи, які пройшли військову службу, мають вдома зброю, військову форму і повний комплект похідного спорядження. Вони готові за певного умовного сигналу, без оголошення мобілізації, виступити на оборону країни. У разі війни Норвегія перетвориться в єдиний військовий табір. У відповідності з військовими законами транспортні засоби приватних фірм підлягають реквізиції. Втім збройні сили можуть користуватись цим правом і в мирний час, зокрема, у період навчань [27].

Нарівні з чоловіками в усіх видах військ несуть службу і жінки. Виконуючи ті ж обов'язки, що і представники сильної статі, вони можуть займати будь-які посади і отримують рівну оплату [161]. У червні 2013 р. уряд Норвегії почав розгляд законопроекту про призов жінок в армію, за яким передбачено, що до 2020 р. жінки повинні скласти 20% військовослужбовців країни [89]. А вже у жовтні 2014 р. в Норвегії прийнято закон, відповідно до якого жінки у віці від 19 до 44 років підлягають обов'язковому призову на військову службу на строк від семи до дев'ятнадцяти місяців. У 2016 р. відбувся перший призов для жінок 1997 року народження. Таким чином, Норвегія стала четвертою країною у світі (після Ізраїлю, Північної Кореї та Малайзії), де жінок зобов'язали нести військову службу в законодавчому порядку [264].

Цілорічна бойова підготовка у військах країни проводиться досить інтенсивно, вдень і вночі, за будь-яких погодних умов. Поряд із суворою дисципліною, існують цілком демократичні взаємини між офіцерами і рядовим складом. Втім, у норвежців не виникає необхідності в більш або менш суворох дисциплінарних стягненнях – неохайність, сперечання, невиконання наказів та інші порушення взагалі не мають місця.

Членство Норвегії в НАТО – найважливіший елемент збереження державної незалежності. Вступивши в цей альянс більше 45 років тому, вона є

його лівим флангом у Європі. До того ж Норвегія продовжує користуватися деякими особливими правами, найважливішим з яких є зобов'язання НАТО не розміщувати в мирний час на її території іноземні війська і ядерну зброю. Замість цього в країні створена інфраструктура, що дозволяє швидко розгорнути війська НАТО в будь-який кризовий період [237, р 25].

На початку 90-х рр. ХХ ст., Норвегія почала суттєво скорочувати власні збройні сили і асигнування на військові потреби. Це було викликане розпадом СРСР (з яким Норвегія мала 198 кілометрів спільного сухопутного кордону, що десятиліттями сприймався як межа потенційної конфронтації). Керівництво країни вирішило, що загроза з північного сходу втратила свою гостроту. Армію поступово було скорочено з 13 до 6 бригад [161]. Втім, на етапі другого десятиліття ХХІ ст. норвезьке керівництво, враховуючи нові безпекові виклики, зокрема, з боку Росії, підійшло до перегляду військової доктрини, наприклад, у вимірі збільшення на 12% витрат на оборону, розвідку та розвиток Арктики на етапі 2015-2016 рр. [84].

Серед безпекових орієнтирів – й поглиблення співробітництва в рамках НАТО на правах членства: на території Норвегії розміщено радіонавігаційні станції та інші об'єкти, що обслуговують американські атомні підводні човни, які проводять патрульну службу в Північній Атлантиці, а також літаки системи АВАКС (Airborne early Warning and Control System – «Авіаційна система раннього попередження та управління») та управління Е-ЗА командування АВАКС НАТО. Водночас, на території Норвегії регулярно проводяться маневри об'єднаних збройних сил альянсу (наприклад, «Cold Response») [205].

Інфраструктура Норвегії повністю відповідає стандартам НАТО та підготовлена до прийому сил союзників у будь-якій кризовій ситуації. У мирний час сили НАТО можуть використовувати вісім авіаційних баз, а також склади для важкого озброєння. Уряд Норвегії неухильно виконує рішення керівництва Північноатлантичного альянсу про оснащення національних збройних сил новітніми зразками озброєння, до того ж велика увага приділяється ВПС, які поряд з військовою авіацією Данії та ФРН складають

основу об'єднаних військово-повітряних сил НАТО на Півночі Європи. Інфраструктура Норвегії якнайкраще підготовлена до прийому сил союзників і має величезні енергетичні запаси (наприклад, вона може забезпечити близько 30% потреб країн-членів НАТО енергетичною сировиною, якщо в цьому виникне потреба). Норвегія розглядається в якості важливого «енергетичного запасника» альянсу [11].

Про стратегічну важливість Норвегії для НАТО свідчить те, що у містечку Колсос під Осло у 1952-1993 рр. перебував штаб Північного командування НАТО (Allied Forces Northern Europe (AFNORTH) – Об'єднані сили Північної Європи). У Колсосі розміщувались дев'ять складів американської важкої зброї, а також систематично проводилися навчання збройних сил НАТО.

У 1994 р. штаб Північного командування офіційно закрили. Замість нього було створено регіональну штаб-квартиру Об'єднаних сил НАТО у Північній Європі (RHQ AFNORTH), яка розмістилася в Ставангері, де також було розміщено штаб оборони півдня Норвегії. Але за своєю роллю і значенням вона мала набагато нижчий статус щодо колишнього штабу в Колсосі і підпорядковувалась не Верховному Головнокомандуванню НАТО в Європі, а лише регіональному. Власне військовому керівництву Норвегії було передане управління силами оборонного альянсу на півночі Європи [161]. У такому вигляді штаб проіснував до 2004 р., коли на його місці було створено Об'єднаний центр з військових операцій НАТО при ОЗС Брюнсум (JFC Brunssum), щоб додати гнучкості структурі військового командування (прибравши регіональні обмеження) [326]. У 2010 р. було визначено, що ОЗС Брюнсум відповідає за операцію «Орел охоронець» – резервний план з захисту Польщі, Литви, Латвії і Естонії від імовірного нападу з боку Російської Федерації [328].

Норвегія відіграє ще одну активну роль в організації, зокрема, бере участь у відповідних миротворчих операціях альянсу. З 1947 р. близько 120 тис.

норвезьких військовослужбовців взяли участь у більш, ніж 40 міжнародних операціях під керівництвом НАТО [324, р. 69].

Керівництво країни вважає, що роль Норвегії в НАТО однозначно зростає в умовах розширення альянсу і останнім часом поступово нарощує свій військовий потенціал, оскільки традиційно перебуває на умовній стратегічній лінії «Захід-Схід». Безпекова політика Норвегії націлена на збереження територіальної цілісності держави і на захист від зовнішніх загроз. Тому норвезький уряд ухвалив рішення про участь збройних сил країни в багатонаціональних операціях, які життєво важливі для національних інтересів країни. Оборонна стратегія передбачає превентивне застосування збройних сил за межами країни. У зв'язку з цим норвезькі сили оборони є стратегічним інструментом зміцнення безпеки держави. Крім того й співробітництво з НАТО розглядається в цьому аспекті Норвегією (відповідно до основоположного принципу забезпечення колективної безпеки країн-членів альянсу при нападі на будь-яку з них гарантованого отримання підтримки від союзників з блоку) в якості важливого інструменту забезпечення стабільності у світі в цілому і в північному регіоні, зокрема [284, р. 200-201].

Норвегія, як одна з країн-учасниць НАТО, активно брала і продовжує брати участь у військових операціях альянсу (Боснія, Косово, Афганістан, Лівія, Сирія тощо). У контексті відповідних рішень НАТО країна, зокрема, впродовж тривалого часу виконувала свої зобов'язання в Боснії, де було близько 700 її військовослужбовців. Норвезький парламент без будь-яких вагань схвалив пропозицію уряду щодо участі Норвегії у воєнних операціях НАТО на території Югославії [86, с. 16].

Військовий норвезький контингент в Афганістані, відомий під загальною назвою угруповання NORSOB, на початку 2000-х рр. займався спостереженням і розвідкою, а також брав безпосередню участь у бойових діях. Разом з тим Норвегія доклала значних зусиль для розгортання військової місії НАТО – ISAF у Кабулі у 2001 р., розміщуючи там свої війська та авіацію. Участь у бойових діях в Афганістані дала групі норвезького спецназу значний досвід, тим більше,

що вона зробила вагомий внесок під час низки спеціальних операцій, які проводилися коаліційними силами. Група виконувала завдання з оперативного контролю в інтересах командування міжнародних сил забезпечення безпеки (ISAF) [22].

Наприкінці 2000-х рр. зоною відповідальності норвезьких військових була північ Афганістану, провінції Фарйаб і Балх (в останній діяли разом із шведами), у яких спільно з німецьким військовим контингентом було проведено дві операції НАТО – «Narekate Yolo» 2007 р. (мета, якої полягала у звільненні регіону від присутності сил Талібану), та «Karez» 2008 р. (логічне продовження операції «Narekate Yolo» і як відповідь на перегрупування сил Талібану) [208].

Норвезький контингент також брав участь у бойових операціях у складі Команди щодо відновлення провінцій (Provincial Reconstruction Team (PRT)) та Команди з бойового навчання та налагодження взаємодії (Operational Mentor and Liaison Team (OMLT)). Завдання PRT полягає у відновленні інфраструктури в районах, які постраждали від війни (будівництво і відновлення будинків, шкіл і лікарень, доставка гуманітарної допомоги, щеплення дітям, переговори з місцевою владою – надання їм консультації щодо спірних питань тощо). До складу даного підрозділу входять військові офіцери, дипломати та інженери-будівельники [53, с. 116]. OMLT – це європейський аналог американської Military Transition Teams (MiTTs), завдання якого полягає у консультаціях сил безпеки й армії Афганістану в галузі розвідки, зв'язку, вогневої підтримки, логістики та піхотної тактики. Норвегія має власних спеціалістів у вищезазначених підрозділах НАТО, які дислокуються в афганських провінціях Фарйаб і Балх. Під час операцій НАТО в Афганістані Норвегія не обмежувалась лише військовим складником, а зробила значний гуманітарний внесок, що складав близько 750 мільйонів крон на рік [85].

Наступною значною подією для Норвегії в межах НАТО стала військова операція в Лівії навесні 2011 р., під час якої країна відправила шість багатофункціональних винищувачів F-16 та 2 військово-транспортних літака

підтримки. Слід зазначити, що військова операція в Лівії викликала резонанс у світі, коли під сумнів була поставлена сама теза, що участь Норвегії в розв'язанні конфлікту повністю відповідала офіційно заявленим цілям. Так, скандинавські члени НАТО – Норвегія і Данія під час військового бомбардування Лівії скинули близько 1500 бомб. З погляду політичного та військового керівництва ситуація в Лівії стала переломною для всієї концепції участі Норвегії в міжнародних військових операціях, адже з часів Другої світової війни норвезькі збройні сили жодного разу так активно не долучалися до бойових дій [100]. Додатком до участі в коаліції країн-членів НАТО, що протистоїть міжнародному тероризму, стало приєднання Норвегії до операції в Сирії із завданням підготовки місцевих повстанців, що протидіють ІДІЛ (2014-2016 рр.) [265].

Важливим чинником особливого становища Норвегії в НАТО є її сусідство з Росією. Це сприяло активній співпраці між країнами в питаннях транскордонного економічного, соціального і культурного співробітництва, а загальні виклики з питань клімату й охорони навколишнього середовища на Півночі стимулювали тісне та різнобічне співробітництво ще з часів Радянського Союзу. Проте питання безпеки та проблеми приналежності арктичного шельфу змушують Норвегію ставитися до співробітництва з Росією із обережністю. Норвегія має особливі претензії до Росії (територіальні претензії щодо Землі Королеви Мод, Свальбарда (Шпіцбергена) та інші). Навіть підписаний у 2010 р. керівниками двох країн договір про розмежування близько 175 тис. кв. км. багатого нафтою і газом прикордонної акваторії, на думку окремих експертів, є тією поступкою з боку Росії, яка не вирішить проблеми [302]. Норвегія стала першою країною, що розмістила операційне командування Збройними силами в арктичних широтах, в безпосередній близькості від району можливих конфліктів за володіння ресурсами Арктичного району. Одночасно з пересуванням Центру оперативного командування в Арктику Норвегія закупила 48 бойових літаків Lockheed F-35 для арктичного патрулювання [120].

Норвегія робила наголос і на розширенні спільних навчань не тільки із союзниками з НАТО, а й безпосередньо з Росією, щоб убезпечити себе від можливої російської агресії. Але реалії дещо розходяться з офіційною зовнішньополітичною лінією норвезького уряду, який постійно підкреслює, що у Норвегії з Росією встановилися добросусідські відносини. Показово, що ще наприкінці 2000-х рр., під час візиту до Москви міністра оборони Норвегії А.-Г. Стрем-Еріхсен, було досягнуто домовленості з міністром оборони РФ С. Шойгу щодо подальшого розвитку співробітництва і проведення спільних військових навчань як у Норвегії, так і в Росії. Так, протягом низки років по тому Норвегія і Росія проводили спільні навчання «Помор'я», участь у яких брали північні військово-морські сили двох країн [54]. Але існують причини, згідно з якими боротьба за природні ресурси – поклади нафти і газу на півночі Норвегії, а також рибні промисли можуть змусити країну перейти до певного рівня конфронтаційності з Росією.

До цього слід додати і усвідомлення урядом Норвегії (попри бажання підтримувати економічні відносини) військової загрози, яку може становити Росія для балтійських країн-сусідів (членів НАТО), а через це й для самої Норвегії. Останнім часом Росія провела вздовж північного узбережжя Норвегії помітно більше військових маневрів, ніж раніше. З боку Росії постійно звучать претензії щодо порушення стратегічного балансу на півночі земної кулі та занепокоєння небезпекою мілітаризації Арктики [15, с. 7]. Цей виклик відповідним чином сприймається й на рівні норвезьких політичних і військових кіл. В березні 2017 р., зокрема, на полігонах норвезької провінції Фіннмарк, що межує з Росією, розпочалися великі військові навчання Joint Viking-2017 за участю іноземних військових. Головною метою навчань є управління кризовими ситуаціями і оборона півночі Норвегії. Всього у військових навчаннях беруть 8 тис. військових, з них 700 – американські і британські військовослужбовці. Joint Viking-2017 став відповіддю на минулорічні російські маневри на Кольському півострові, в яких взяли участь понад 5 тис. військових і близько 500 танків [134].

Вищевикладене можна сприймати й у вимірі традиційного співробітництва Норвегії в рамках НАТО – напряду, який за конкретних історичних умов сучасності набуває особливої ваги. Як зазначала з цього приводу А.-Г. Стрем-Еріхсен у повідомленні на сайті міністерства оборони під заголовком «Більше навчань НАТО на півночі»: «У поєднанні зі стратегією НАТО, що передбачає посилений фокус на власних територіях альянсу, Норвегія є природним вибором для навчань та тренувань союзницьких сил» [295]. У Харстаді норвезький і британський міністри оборони до того ж висловили спільну думку про необхідність розширення спільних тренувань сил альянсу. Нарощування навчань і тренувань, крім того, є невід’ємною частиною так званої ініціативи пов’язаних сил НАТО, головним завдання якої є забезпечення силам альянсу здатності працювати спільно [281].

Варто додати, що зазначений формат співробітництва – Норвегія, Британія, США в рамках НАТО – знайшов відображення й в такому документі стратегічного рівня, як оновлена Військова стратегія європейського командування Збройних сил США в Європі, оприлюднена у січні 2016 р. Серед пріоритетних завдань документу – стримування російської агресії (як загрози Європі з півночі, конкретно «мілітаризації Арктики, і сходу). В цьому аспекті – оновлення концепції передового базування США у бік посилення американської присутності в Європі [315].

Водночас, з погляду аналітиків, мова може йти не тільки про кількісні, а й якісні показники військової стратегії США в Європі – як вибудовування європейських союзників у щільну шеренгу задля протидії можливій широкомасштабній агресії. Якщо до сучасного періоду спільних сил НАТО в Європі не було (кожна країна самостійно займалась військовим будівництвом) нині перед ЗС США в Європі стоїть завдання стати ядром об’єднаних сил НАТО. Мова іде, з одного боку, про об’єднання сил загального призначення, ядерних сил, засобів ПВО. З іншого – про оперативне розгортання необхідної військової інфраструктури (зокрема, розвідувальної), а також інфраструктури, що забезпечує більш якісне управління об’єднаними силами [43, с. 25]. Можна

передбачити, що не останню роль в цій стратегії поряд з іншими країнами Північної Європи посяде й Норвегія.

Слід додати також, що поглиблюючи співробітництво з країнами в рамках НАТО, норвезький уряд вважає за необхідне розвивати взаємодію з країнами, які не є членами НАТО, але підтримують з альянсом тісні економічні і військові стосунки. Мовиться насамперед про Швецію і Фінляндію як країн-сусідів Норвегії по Скандинавському регіону. Маючи різні підходи до питань безпеки, Швеція і Фінляндія ефективно співпрацюють із країнами альянсу (наприклад, Швеція є головним постачальником зброї до Норвегії) [144, с. 102].

Зазначимо також, що шведська і норвезька промисловість значною мірою інтегровані. Щодо Фінляндії, то вельми цікавим є той факт, що Фінляндія 1992 р. вирішила придбати американські винищувачі, враховуючи, що до цього моменту на озброєнні фінських збройних сил були радянські. Це був ключовий момент для Фінляндії, оскільки це дало поштовх збройним силам країни наблизитись до військових стандартів НАТО. З 2009 р. Норвегія почала тісніше співпрацювати з Фінляндією у військово-технологічній сфері після закупівлі останньою норвезьких ракетно-зенітних систем [128]. Крім того, групи спецназу армії США та інших країн НАТО прибувають до Фінляндії для участі в зимових військових навчаннях в Лапландії, де фінські військові демонструють вміння вести бойові дії в зимових умовах.

Отже, вступ Норвегії до НАТО 1949 р. був пов'язаний з отриманням гарантій власної безпеки в повоєнній Європі у зв'язку з початком «холодної війни», а також конфронтацією Схід-Захід та безпосереднім сусідством з СРСР. Одним з основних зовнішньополітичних завдань Норвегії було зменшення напруженості між Сходом і Заходом. Друга світова війна та п'ять років окупації Німеччиною навчили норвежців співпрацювати з іншими країнами з питань безпеки. Таким чином, країна вже більше півстоліття неухильно дотримується основоположних принципів НАТО як у політичному, так і військовому аспектах. Найцікавішим є останній, у ключі якого неодноразово лунали неоднозначні висловлювання про необхідність того чи іншого військового

втручання НАТО, що викликало резонанс в політичних колах Норвегії, поширюючись у подальшому на громадськість країни. Але всупереч усьому, повсякчас переважало переконання у правильності дій альянсу і Норвегії як члена цієї організації. Час від часу це питання актуалізується внаслідок військових місій або трансформаційних процесів, які відбуваються всередині блоку відповідно до нових глобалізаційних викликів сучасного світу.

Слід відзначити, що після розпаду Радянського Союзу уявлення Норвегії про загрози безпеці – як міжнародній, так і національній – кардинально змінилось. Найбільше цьому сприяв розпал Балканського конфлікту на теренах колишньої Югославії (розпад на окремі незалежні країни, війна на Балканах і сербський жорсткий націоналізм), який становив велику загрозу для стабільності всієї Європи. Розв'язання кризи в Косово 1999 р. вимагало багатосторонніх консультацій і прийняття складних політичних рішень, у яких Норвегія брала активну участь.

Надійне співробітництво з єдиною на скандинавському півострові країною, у якої до того ж спільний кордон з Російською Федерацією, має для НАТО стратегічно вигідне значення. Співпраця Норвегії з НАТО в межах військових операцій альянсу в Афганістані, Лівії, Сирії лише закріпила міцну взаємодію між країною і альянсом на початку XXI ст.

2.2. Особливості участі Данії та Ісландії у євроатлантичному співробітництві

Данія поряд з Норвегією також є однією із країн-засновниць НАТО – приєдналася до військово-політичного блоку в квітні 1949 р. З моменту свого вступу Данія, також як і Норвегія, офіційно заявила, що не має наміру розміщувати на власній території в мирний час військові бази і ядерну зброю. Протягом всієї «холодної війни» Данія, незважаючи на членство в НАТО, дотримувалася політики «відносного нейтралітету», намагаючись не провокувати СРСР до активних дій. Крім того, вона вказала на своє бажання

обмежити військову діяльність інших держав на острові Борнхольм. Проте слід зазначити, що ці устремління не були закріплені законодавчо і не поширювалися на острів Гренландія та Фарерські острови. Таким чином, Данія мала намір корегувати власну позицію з вищевказаних питань залежно від міжнародної обстановки і відносин із союзниками [22].

Основою взаємодії Данії зі США та НАТО ще з часу «холодної війни» став американо-данський договір 1951 р. «Про захист Гренландії» [287, р. 578], строк дії якого прямо пов'язаний із дією Північноатлантичної угоди. Відповідно до договору США створили за Полярним колом в Туле (о. Гренландія) одну із найбільших військово-повітряних баз, здатну прикривати Північну Америку від можливого ядерного удару через Арктику. База здатна вмістити близько 10 тис. осіб. Структурно на базі було розміщено аеродром із стратегічними бомбардувальниками, озброєними ядерними боеголовками, і потужну радіолокаційну станцію раннього попередження. З припиненням біполярного протистояння бомбардувальники з бази було передислоковано, чисельність військових скорочено, але значення радіолокаційної системи збереглося [116, с. 409-411].

Показово в цьому відношенні, що із зникненням «радянської» загрози від початку 1990-х рр. політика Данії у безпековій сфері по лінії співробітництва з НАТО не тільки не звузилась, а набула більш масштабних проявів. Вона направила свій контингент на війну в Перській затоці (1990-1991 рр.); підтримала політику військового співробітництва з країнами Східної Європи і Балтії; стала надавати суттєву зовнішньополітичну підтримку військовому курсу США. Яскравим прикладом у цьому контексті є прийняття в січні 1996 р. рішення парламенту Данії щодо дозволу на розміщення бойових літаків і кораблів країн НАТО в Ренне (на острові Борнхольм) [230, р. 95].

Варто наголосити, що військово-політичне керівництво Данії вважає, що від стану національних збройних сил та їх участі у миротворчих операціях в значній мірі залежить авторитет країни на міжнародній арені та її вплив на процеси, які відбуваються на європейському континенті. Нині військовий

бюджет Данії дорівнює витратам по участі країни у військових програмах НАТО і становить 1,4% від річного ВВП країни [73, с. 92-101].

Традиційно, основні напрями розвитку збройних сил Данії визначаються угодами між партіями, представленими у парламенті, так званими «міжпартійними угодами», які після затвердження стають законами. При визначенні таких напрямів враховуються зміни, що відбуваються в НАТО зокрема, і у сучасних міжнародних відносинах загалом. Прийнята наприкінці 90-х рр. XX ст. угода акцентувала основну увагу у військовій політиці Данії у бік її активнішої участі у міжнародних операціях з врегулювання кризових ситуацій на основі застосування сил реагування НАТО. У зв'язку з цим передбачалося збільшити можливості збройних сил країни щодо участі у миротворчих операціях у складі багатонаціональних формувань [273].

Військово-політична доктрина Данії формується, зважаючи на низку внутрішніх чинників та зовнішньополітичних обставин. Вирішальний вплив на формування доктрини має членство Данії в НАТО та ЄС, а також тісна співпраця з країнами Північної Європи. Військово-політичне керівництво країни повністю підтримує положення коаліційної військової стратегії альянсу, розглядаючи його в якості головного гаранта збереження миру в Європі та національної безпеки. Разом з тим при розробці військової доктрини і політики безпеки враховуються національні інтереси країни, її роль і місце серед європейських держав [194, р. 32].

Військова доктрина Данії передбачає: наявність системи загальної оборони, головним компонентом якої є збройні сили (ЗС) (дан. Forsvaret); організацію оборони за територіальним принципом; збереження загального військового обов'язку; розміщення у мирний час не чисельних збалансованих ЗС і можливість їх нарощування за рахунок підготовленого резерву і високої мобілізаційної готовності. Одним з головних чинників забезпечення національної безпеки вважається участь військ союзників у відбитті збройної агресії. Взаємні зобов'язання щодо використання цих військ, організації їх у повсякденній та бойовій діяльності, а також правовий статус перебування їх на

датській території зафіксовані у двосторонніх угодах з тими державами, військові контингенти яких планується дислокувати на території Данії [290, р. 35].

Внутрішня структура та організація збройних сил Данії тісно пов'язана з військовою організацією альянсу. Відповідно до конституції Королівства главою держави і верховним головнокомандуючим збройними силами є монарх. Фактично ж основні питання військової організації вирішуються парламентом і урядом через міністерство оборони. Парламент Данії визначає основні напрями формування збройних сил і затверджує військовий бюджет. Лише за його згоди збройні сили можуть бути передані до складу об'єднаних сил НАТО. Уряд Данії на чолі з прем'єр-міністром відповідає за стан і організацію збройних сил країни. У виняткових випадках, наприклад, при виникненні воєнної загрози, коли неможливо терміново зібрати парламент, він може звернутись до керівництва НАТО з проханням про виділення сил посилення і прийняти рішення про передачу своїх військ до складу Об'єднаних збройних сил блоку [201].

Керівництво силами і коштами, які виділяються у воєнний час в оперативне підпорядкування командуванню блоку, здійснює командувач оперативними силами Данії (він також командує субрегіональним командуванням Об'єднаних збройних сил НАТО «Північ-Схід»). У мирний час до його обов'язків входить контроль за ходом бойової підготовки і відповідністю рівня бойової готовності з'єднань, частин і підрозділів, призначених для передачі до Об'єднаних збройних сил блоку, встановленим нормативам. Він підпорядкований головнокомандувачу збройними силами Данії, а по лінії НАТО – командувачу регіональним командуванням «Північ» [214].

У збройних силах Данії проходять службу близько 24,5 тис. осіб, натомість після мобілізації їх чисельність може поповнитися на 63 тис. осіб, а у разі війни потенційно до зброї можуть стати біля 1 млн. чол. Збройні сили країни складаються з регулярної армії (у складі сухопутних військ, ВМС та

ВПС) і Хемверна – добровольців-ополченців, сил територіальної оборони [318]. Армія комплектується за призовом. Служба у війську триває зазвичай чотирнадцять місяців, однак, певна частина посад комплектується військовослужбовцями служби за контрактом.

Територія Данії поділяється на сім військових округів: три – на півострові Ютландія, три – на Зеландських островах, один – на острові Борнхольм. Також є три військово-морські райони. Фарерські острови та о. Гренландія мають самостійні військово-морські командування. Наявність самостійних військових об'єднань спричинена тим, що територія Данії розташована на островах [253].

Сухопутні війська Данії є найчисельнішими у збройних силах і призначаються для оборони країни як самостійно, так і у взаємодії з іншими видами збройних сил і військами посилення союзників по Північноатлантичному союзу, а також для дій у складі об'єднаних сил НАТО в зоні відповідальності блоку і багатонаціональних формуваннях при проведенні миротворчих операцій під егідою міжнародних організацій.

Данська бригада реагування є найбільш боєздатним з'єднанням сухопутних військ. Вона призначена для ведення оборонних дій на островах Данії або у складі корпусу реагування НАТО [308].

Військово-повітряні сили Данії включають сили і засоби ВПС і ППО, які входять до складу тактичного авіаційного командування. Перед ним поставлені такі основні завдання, як авіаційна підтримка сухопутних військ і військово-морських сил; участь в операціях ОВПС НАТО; протиповітряна оборона важливих об'єктів і угруповань військ; охорона наземних і морських комунікацій; ведення повітряної розвідки; передислокація повітрям військових підрозділів, вантажів.

Військово-морські сили Данії включають в себе оперативне командування ВМС, Гренландське військово-морське командування і військово-морське командування на Фарерських островах. Основними їх завданнями у мирний час є: охорона територіальних вод, контроль за судноплавством і економічною діяльністю в територіальних водах і винятковій

економічній зоні, підготовка екіпажів кораблів і частин ВМС до виконання бойових завдань та участі у миротворчих операціях, надання допомоги рятувальним службам під час аварій і катастроф у прибережних водах. Крім того передбачається участь ВМС у складі Об'єднаних збройних сил блоку при виконанні ними своїх зобов'язань як у зоні відповідальності НАТО, так і за її межами, а також в операціях багатонаціональних сил з підтримки і встановлення миру [318].

У Данії налічується близько тридцяти морських портів, придатних для базування та ремонту кораблів різних класів. Командування НАТО активно використовує їх для перекидання вантажів та особового складу до Європи з американського континенту і британських островів.

Відповідно до вимог НАТО збройні сили Данії включені до складу сил реагування та головних оборонних сил. До сил реагування країна виділяє: датську бригаду реагування, розвідувальний підрозділ, підрозділ спеціального призначення, підводний човен, корвет, два тральщика, два фрегати, два інспекційних катери, загін літаків F-16 та інше. До сил негайного реагування НАТО включені розвідувальна рота, загін літаків F-16, фрегат і корвет. Данська мотопіхотна дивізія входить до складу німецько-датсько-польського об'єднаного корпусу (штаб у місті Щецин, Польща) [31].

Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. Данія бере активну участь у військових операціях НАТО. У них були задіяні в цілому більше 44 тис. данських військовослужбовців, які виконували миротворчі завдання на Балканах, в Іраку, Пакистані, Македонії тощо [275, р. 420]. У 2000 р. у складі миротворчого контингенту за межами країни знаходилося близько 1500 осіб, з них в Косово, у складі КФОР, данський посилений механізований батальйон, а також штабний і розвідувальний підрозділи загальною чисельністю близько 850 осіб. Літаки F-16, з тактичного авіаційного командування у складі угруповання НАТО, брали участь в операції проти уряду С. Мілошевича в Сербії. Підготовка миротворчих підрозділів здійснюється в данській бригаді реагування. Наприклад, в Афганістані діяв

контингент з 290 данських військовослужбовців, що був розташований в неспокійній південній частині країни й активно брав участь в бойових діях. Данські ВПС брали участь в гучній операції НАТО в Лівії «Одіссея Світанок». Окремим прикладом участі Данії в операціях НАТО стає й направлення данських військових частин, включаючи спецназ, для боротьби с ІДІЛ в Сирії [38].

Але необхідно зауважити, що Данія, беручи участь в операціях НАТО, підходить до кожного завдання виважено, оцінюючи його крізь призму власної національної безпеки. Наприклад, уряд Данії відповів відмовою на прохання НАТО направити винищувачі F-16 для підтримки Міжнародних сил зі сприяння безпеці в Афганістані, мотивуючи своє рішення тим, що країна, вже доклала достатніх зусиль для надання підтримки МССБ і взагалі має намір скоротити витрати на військові операції [39]. Такі заяви були підтверджені й намірами протягом 2010-2014 рр. виходу країни з трьох великих проектів НАТО, серед яких «Alliance Ground Surveillance»(AGS), який не є оперативним і вихід з якого дав би можливість країні краще підтримувати безпеку власних військових самостійно (незважаючи на негативні відгуки щодо цього кроку з боку НАТО). Вихід Данії з трьох проектів НАТО дозволив заощадити країні 540 млн. крон (близько 90 млн. дол.). Необхідно зазначити, що таке скорочення витрат торкнулось не лише натівських проектів, воно охопило всю військову сферу країни. Загалом, постійна чисельність збройних сил Данії складає приблизно 25 тис. осіб й військово-політичне керівництво країни вважає, що від стану національних збройних сил та їх участі у миротворчих операціях залежить авторитет країни на міжнародній арені та її вплив на процеси, що відбуваються на європейському континенті [245].

Данія займає активну позицію щодо ймовірних членів Альянсу, зокрема, підтримує вступ України і Грузії до НАТО. Вже можна впевнено сказати, що зовнішньополітичні зусилля Данії зіграли принципову роль в інтеграції Естонії, Латвії та Литви в Альянс. Варто відмітити, що Данія не залишається осторонь від питання, що стосується становлення відомої американської системи

протиракетної оборони (ПРО), надавши США право модернізації вже згаданої бази в Туле (о. Гренландія). У зв'язку з цим необхідно відзначити важливу роль Гренландії в системах безпеки альянсу [52].

На ювілейному саміті НАТО у квітні 2009 р. главою Північноатлантичного союзу був обраний колишній прем'єр-міністр Данії А. Фог Расмуссен. У вересні 2011 р. (на нараді начальників генеральних штабів збройних сил НАТО в Севільї) новим головою Військового комітету НАТО став данський генерал К. Бартелс. Ці високі призначення вказали на дедалі зростаючий вплив Данії в Північноатлантичному союзі [294, р. 185].

Данія, поряд з іншими північноєвропейськими державами, бере участь у реалізації проекту по створенню скандинавської міні-НАТО, яка в перспективі перейшла б у підпорядкування Північноатлантичному альянсу. У даний підрозділ Північноатлантичного альянсу повинні увійти члени НАТО Данія і Норвегія, партнери альянсу Фінляндія і Швеція, а також віддалені форпости зазначених країн: Гренландія (Данія), Фарерські острови (Данія) та Аландські острови (Фінляндія). Ідея її створення є відповіддю на дії Росії щодо претензій на ресурси арктичного шельфу [160].

Проект Північноєвропейського військового блоку, який планується створити за зразком НАТО, а в перспективі підпорядкувати Північноатлантичному альянсу, активно розглядався у 2009 р. у Норвегії. Передбачалось створити військову та цивільну робочу групи з нестабільних регіонів, спільного десантного військового формування, підрозділи реагування в умовах катастроф і стихійних лих, морського підрозділу реагування на рівні сил берегової охорони, спільних систем кібернетичної оборони, спільної повітряної, морської і супутникової розвідки, налагодження співпраці з питань управління в Арктиці, а також формування підрозділу з розслідування військових злочинів [5].

У листопаді 2009 р. Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія і Швеція офіційно створили механізм колективної військової взаємодії (NORDEFSCO), підписавши угоду про співпрацю [259].

У 2010 р. п'ятдесят бойових кораблів і 4 тис. військовослужбовців зі складу ВМС США, Данії, Фінляндії, Норвегії, Швеції, Британії, Франції та Німеччини взяли участь в двотижневих військових навчаннях «Північні береги» (Northern Coasts) поблизу узбережжя Фінляндії [263].

У 2011 р. учасники засідання Північного ради схвалили входження восьми членів (Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія, Швеція, Гренландія, Фарерські та Аландські острови) до Північної бойової групи (Nordic Battle Group). Вона налічує 1600 військовослужбовців зі Швеції, 250 з Фінляндії, 150 з Ісландії і 100 з Естонії та Норвегії. Північна бойова група – це одна з 18 бойових груп ЄС, які 1 січня 2007 р. були доведені до рівня повної бойової готовності, і входять в НАТО на підставі угоди від 1999 р. «Берлін плюс», що представляє собою «всебічний пакет угод між НАТО та ЄС», і передбачає надання сил і засобів НАТО для проведення місій Євросоюзу [281].

За останніми подіями вісім країн Північної Європи, серед яких і Данія, домовилися активізувати співпрацю з метою протидії зростаючій військовій активності Росії в регіоні, через збільшення в три рази кількості польотів російських військових літаків. На зустрічі міністрів оборони країн Скандинавії, Балтії та Великої Британії в кінці 2014 р., було домовлено поліпшити обмін розвідданими і розширити транскордонне навчання своїх ВПС. Співпраця з навчання військовослужбовців ВПС, що існує між Норвегією, Фінляндією і Швецією, пошириться й на Данію [66].

Також, у зв'язку з подіями 2014 р., які пов'язані з агресивною політикою Росії, Данія посилила власну участь в Північноатлантичному альянсі. Вона, разом з Німеччиною та Польщею, заявила про посилення корпусу НАТО «Північ-Схід» в польському місті Щецин, що дасть можливість швидше планувати наземні операції і навчання НАТО.

Поряд з цим було вирішено направити військовий корабель і розвідувальний літак Данії в Балтійське море для зміцнення безпеки країн, які відчувають себе вразливими (тобто, мова йде про країни Балтії). Витрати на передислокацію вирішено оплатити з бюджету міністерства оборони Данії [31].

Окрім того, Данія надала в розпорядження НАТО ще чотири бойові літаки для патрулювання повітряного простору балтійських країн і корабель підтримки, який нині є флагманським кораблем однієї з постійних військових угруповань НАТО в Середземному морі [37].

Активне залучення Данії до політики стримування Росії стає очевидним фактом, що визнається нині стратегічними документами в рамках НАТО, включно із згадуваною вище Військовою стратегією європейського командування Збройних сил США в Європі. Данія у даному документі згадується у вимірі військової взаємодії (навчань) країн-членів НАТО на противагу загрози з півночі, яку несе РФ, зокрема через мілітаризацію Арктики [57].

Останнім часом, роль Данії у військово-стратегічних справах арктичної Півночі значно підвищилася. Усталеною була думка, що до держав арктичного регіону зараховували Данію (через Гренландію), Норвегію, РФ, США та Канаду, за взаємною домовленістю яких за кожною із зазначених держав було закріплено певні території Арктики і поки вона позиціонувалась як «крижана пустеля», такий стан речей всіх влаштовував. Але після того, як у арктичному регіоні відкрили значні поклади вуглеводнів та різноманітних корисних копалин, військові та політики низки країн почали з новою силою розробляти стратегії впровадження власних національних інтересів у арктичному регіоні [5].

Нині, на додаток до п'яти основних держав, що заявляють свої права на зону Арктики, на неї мають претензії ще дванадцять країн: Великобританія, Бельгія, Ірландія, Німеччина, Ісландія, Нідерланди, Литва, Естонія, Латвія, Польща, Швеція та Фінляндія. Деякі дослідники висловлюють думку, що таких країн насправді значно більше і додають сюди КНР (який має на Шпіцбергені наземну базу та криголам якого вже давно патрулює води арктичного регіону) та Японію.

Більша частина претендентів на ресурси Арктики входять до Північноатлантичного альянсу: Великобританія, США, Канада, Ісландія,

Норвегія, Данія, Латвія, Естонія, Литва, Нідерланди та Польща. Необхідно зазначити, що ці держави проводять злагоджену політику щодо питань арктичного регіону, виступаючи в різних міждержавних радах, таких як Комісія європейських співтовариств, Арктична рада, Північна рада, Рада Баренцovo-Євроарктичного регіону тощо.

До того ж, майже всі країни, що претендують на якомога більший власний клаптик території Арктики, постійно мають суперечки один до одного щодо тієї чи іншої арктичної території. Власне, Данія має претензії від Канади щодо невеличкого кам'яного острова Ханса, що територіально розташований в Північно-Західній протоці, що може спровокувати першу вагому суперечку держав арктичної зони. Хоча цей острівець, насправді, є лише трикілометровою скелястою смугою криги [63].

До нині, за цей острівець посеред океану відбувалась «війна прапорами»: по черзі данські та канадські експедиції «відвойовували» острів Ханса ставлячи на ньому свої стяги. Але поступово, кроки країн ставали більш відчутними, наприклад, коли канадські військові почали проводити маневри неподалік Ханси, а очільник оборонного міністерства країни взагалі висадився на острові, що викликало резонанс та подальший Данії. Копенгаген одразу ж вказав на власну присутність в регіоні, виславши до Ханси патрульний човен.

Ще одна арктична суперечка має місце в регіоні, а саме щодо роккольського континентального шельфу, на який претендують Данія, Ірландія, Велика Британія та Ісландія. Якщо розділити претензії країн на цю ділянку арктичного регіону, то це виглядає таким чином: за шельф Рокколл ведуть суперечку Ісландія, Велика Британія та Данія (до того ж, Ісландія має додаткові претензії до Данії щодо між Фарерськими островами та Ісландією). Натомість, Данія має претензії щодо роккольського шельфу до Ірландії, Ісландії та Великої Британії; суперечку з Ісландією щодо рибальського розмежування та за Хансу з Канадою [63].

У грудні 2014 р. Данією (разом з Гренландією) був здійснений важливий крок, а саме подання на розгляд ООН обґрунтування претензії на володіння

територіями Північного полюсу, власне мова йде про ділянку, яка розташовується на відстані двохсот морських миль від узбережжя Гренландії (площа ділянки біля 900 тис. кв. км.). Необхідно зазначити, що заявка до ООН готувалась данськими фахівцями протягом дванадцяти років, тобто це рішення не було спонтанним, а чітко виваженим [160]. Навряд чи такі дії Данії слугуватимуть покращенню відносин у арктичному регіоні.

Звернемо увагу на те, що у січні 2009 р. за ініціативи Ісландії в Рейк'явіку було проведено семінар з перспектив безпеки на Крайній Півночі, у якому взяли участь Генеральний секретар НАТО, низка міністрів і послів з країн альянсу, голова Військового комітету, два Верховних головнокомандувача та багато інших керівників і експертів з країн альянсу. Росію на цей захід не було запрошено навіть в якості спостерігача, але було зазначено, що такі зустрічі можуть слугувати форумом для обговорення і використання можливостей Ради НАТО-Росія [82].

Загалом, США мають чітку позицію щодо арктичного регіону і на основі американських концепцій, можна зробити висновок про намагання країни обмежити військово-морську діяльність Росії в Арктиці [5].

Повертаючись до Данії, необхідно зазначити, що в цілому проблеми Арктики посідають особливе місце в її безпековій політиці. 24 червня 2009 р. Парламентом країни було прийнято план безпеки Данії на період 2010-2014 рр. Значна частина цього плану присвячена Арктичному регіону. У документі, зокрема, говориться: «Зростаюча активність в Арктиці змінить геополітичне значення регіону і в довгостроковому плані створить більше викликів для данських збройних сил» [64, с. 43].

Данія розмістить в Арктиці військову частину реагування і командний пост. Згідно з планом на потреби збройних сил в цей період щорічно мали виділятися додаткові 600 млн. данських крон. Оголошено про плани створити універсальне арктичне командування і арктичні сили реагування, а також посилити військову присутність на авіабазі Туле в Гренландії, яка також буде відкрита для союзників по НАТО [64 с. 44].

У доповіді військової розвідки Данії підкреслюється, що у найближчі десять років у Арктиці можуть мати місце військові зіткнення невеликого масштабу. Наводилися також деякі подробиці про те, що конфлікти можуть бути викликані збройними силами третіх держав, цивільними акціями або розробкою природних ресурсів – пошуками нафти або рибальством на спірних територіях, а також поблизу них [325].

Щодо Ісландії, то ця скандинавська країна має багатий зовнішньополітичний досвід відносин як з власними сусідами, так і з НАТО у сфері безпеки та оборони. Історично склалось, що доля цієї острівної країни міцно пов'язана з Королівствами Норвегії та Данії, з якими Ісландія була в унії. Після втрати статусу королівства Норвегією, Ісландія стала колонією Данії.

Після завершення Першої світової війни між Ісландією і Данією був укладений договір про особисту унію (загальний король, здійснення Данією оборони і ведення іноземних справ Ісландії, але в інших питаннях визнавався суверенітет Ісландії). Майже одразу ж уряд Ісландії оголосив про нейтралітет країни. Тобто до Другої світової війни Ісландія була нейтральною державою – вона допускала обмежені візити військових кораблів воюючих країн і наклала заборону на присутність авіації воюючих сторін на ісландській території. На відміну від Норвегії, Ісландія не запровадила сильних обмежень на присутність в її територіальних водах і навіть скоротила фінансування Ісландської берегової охорони.

Після окупації Данії німецькими військами Ісландія проголосила незалежність. Але під час Другої світової війни на території Ісландії перебували спочатку британські, а потім американські війська, які почали будівництво авіабази США в Рейк'явіку, Кеблавіку та Хвальфіорді [293].

Після завершення Другої світової війни парламент Ісландії на вимогу США прийняв рішення про передачу США аеродрому в Кеблавіку на строк до п'яти років (з подальшим подовженням цього строку). Паралельно з цим відбувались дебати в парламенті та суспільстві Ісландії щодо вступу країни в

НАТО, і необхідно зазначити, що значна частина ісландців виступали проти вступу до альянсу [189].

Зрештою, проігнорувавши численні волевиявлення, у 1949 р. Ісландія вступила до Північноатлантичного альянсу. З того часу і до нині Ісландія є єдиним членом НАТО, у якого немає постійних збройних сил. Проте країна бере участь у військових навчаннях, операціях та іншій діяльності НАТО, а також направляє кошти до фондів НАТО [189].

У 1951 р. США та Ісландія підписали угоду «Про оборону» (Bilateral Defense Agreement), що спричинило найбільший в історії країни страйк проти підписання американо-ісландського угоди. Зважаючи на протестні настрої у суспільстві, у 1956 р. парламент Ісландії прийняв резолюцію про перегляд угоди «Про оборону» і виведення військ США з Ісландії, але під тиском США розгляд резолюції відклали на невизначений термін. Це питання знов піднімалось урядом О. Йоханнессона у 1971 р., але також не було вирішене позитивно. Лише у 1974 р. Ісландія підписала з США нову угоду про оборону, відповідно до якої загальна чисельність військ США в Ісландії була зменшена.

У 70-80-х рр. ХХ ст. відбувалось упорядкування сил патрулювання та національної поліції на території Ісландії. Сили берегової охорони країни склалися з шести озброєних катерів, які застосовувалися для патрулювання територіальних вод, а у складі національної поліції був створений загін спеціального призначення «Vikingasveitin» [244].

У 1984 р. уряд Ісландії продовжив курс на посилення співпраці Ісландії і НАТО і надав НАТО дозвіл на будівництво нових об'єктів на території країни. В цьому ж році Ісландія вперше взяла участь в засіданні військового комітету НАТО, а США почали форсовану модернізацію авіабази ВПС США в Кеблавіку, будівництво великих складів пального в Хельгувіку і підготовку до створення підземного пункту управління ВМС США в Північній Атлантиці. Також США мали плани на розміщення у Кеблавіку ядерної зброї «при наявності кризової ситуації». У відповідь на це уряд Ісландії під тиском громадської думки заборонив доступ до територіальних вод Ісландії кораблів

США і Великобританії з ядерною зброєю на борту, а потім оголосив Ісландію без'ядерною зоною.

У кінці 80-х рр. ХХ ст. тривало зміцнення військово-політичних зв'язків Ісландії з НАТО і розширення військової інфраструктури. Відбувалось будівництво підземного пункту управління, ангарів, складів пального, глибоководного нафтопорту, створення двох нових радіолокаційних станцій і переоснащення вже існуючих РЛС. Крім того відбулася «інтернаціоналізація» авіабази Кеблавік – до протичовнового патрулювання в територіальних водах Ісландії, крім ВВС США з авіабази Кеблавік, були залучені літаки ВПС Нідерландів. Необхідно зазначити, що у цей же час у складі берегової охорони були створені сили протиповітряної оборони (*Islenska Loftvarnarkerfið*). Всі ці передумови призвели до того, що у постбіполярний період Ісландія вступила добре оснащеною по військовим міркам державою, хоч і не маючи власних збройних сил.

У 1990-ті рр. було створено спеціалізований підрозділ (*Islenska friðargæslan*) для участі в міжнародних миротворчих і поліцейських операціях за межами країни, який перебуває в підпорядкуванні міністерства закордонних справ Ісландії. Після початку влітку 1999 р. операції НАТО по стабілізації обстановки в Косово, Ісландія направила поліцейсько-цивільний контингент до складу сил KFOR.

Також, крім поліцейського підрозділу, Ісландія відправила в Косово медичний персонал і співробітників служби цивільної авіації для забезпечення діяльності міжнародного аеропорту в Пріштіні [305].

Ісландія приймала обмежену участь у війні в Афганістані, відправивши поліцейський підрозділ до складу сил ISAF. У 2004 р. контингент Ісландії діяв на території міжнародного аеропорту в Кабулі (станом на 2011 р. чисельність контингенту становила 2 поліцейських, а на 2014 р. – 3 поліцейських [229].

Необхідно зазначити, що Ісландія приймала обмежену участь у війні в Іраку: група з двох фахівців з розмінування (зі складу саперного підрозділу берегової охорони Ісландії) входила до складу данського батальйону дивізії

«Multi-National Division (South-East)» сил MNF-I в південному Іраку. За програмою «NATO Training Mission-Iraq» Ісландія відправила в Ірак одного офіцера (покинув країну у вересні 2007 р.), надала допомогу в доставці в Ірак вантажів військового призначення та виділила 196 тис. дол. на фінансування програми навчання сил безпеки Іраку [285].

На кінець 2010 рр. мобілізаційні ресурси Ісландії становили 75 600 осіб, зокрема, придатних до військової служби – 66 500 осіб. Воєнізовані формування мали наступну структуру і чисельність: берегова охорона – 130 осіб, три патрульні кораблі, один патрульний катер, один патрульний літак F-27, два пошуково-рятувальних гелікоптери (SA-365N і AS-332); служба повітряного спостереження; саперний підрозділ; служба матеріально-технічного забезпечення; аварійно-рятувальна служба (в підпорядкуванні міністерства закордонних справ) – близько 70 осіб, два гелікоптери; поліцейські формування – 450 осіб; загін спеціального призначення «Vikingasveitin»; національна поліція [26, с. 83]. Особовий склад проходить навчання в закордонних навчальних закладах, в основному – в Норвегії.

У 2006 р. посол США в Ісландії К. Воорст виступила із заявою, що США мають намір скоротити свій військовий контингент в Ісландії (вивести всю авіатехніку і більшість військовослужбовців) до кінця вересня 2006 р., проте як і раніше мають намір дотримуватися зобов'язання забезпечувати зовнішню безпеку Ісландії відповідно до договору 1951 р. [127, с. 75]. У цьому ж році США і Ісландія підписали договір, відповідно до якого США передали Ісландії авіабазу Кеблавік.

З 2008 р. в рамках програми «Icelandic Air Policing» літаки країн НАТО здійснюють патрулювання повітряного простору Ісландії. Також у 2014 р. в повітряному просторі Ісландії пройшли щорічні навчання військово-повітряних сил НАТО «Iceland Air Meet» (раніше проходили під назвою «Iceland Fighter Meet») [118, с. 60].

Також Ісландія має домовленості про співпрацю, взаємодію і взаємодопомогу з країнами НАТО, зокрема, угоду про співпрацю з Норвегією

[226]. Як зазначив міністр закордонних справ Норвегії Й.Г. Стьоре після її підписання: «... більш тісна співпраця з Ісландією в мирний час, буде мати велике значення і взаємну вигоду для двох північних сусідів і союзників по НАТО...Норвегія та Ісландія мають загальний інтерес до більшої стабільності і передбачуваності на півночі, тому угоду слід розглядати як частину стратегії уряду щодо Крайньої Півночі». Угода стосується безпекової політики країн і включає взаємні консультації, більш регулярні контакти між поліцією і органами безпеки, а також сприяння у навчанні та підготовці ісландського персоналу у сфері повітряного спостереження та контролю. [246], угоду про співпрацю Ісландія має також і з Данією [206].

Отже, співробітництво між Данією та НАТО має історично усталені та політично мотивовані зв'язки. В постбіполярний період країна переживала декілька хвиль більш тісного взаємозв'язку з альянсом, що характеризувались активною взаємодією її військових структур з об'єднаними силами НАТО. До 2014 р. країна намагалась скоротити свої військові та фінансові витрати пов'язані з альянсом, але події, які розгорнулись на європейському континенті на нинішньому етапі формують новий вимір безпеки, спонукають Данію до відновлення активної фази взаємодії з Північноатлантичним альянсом.

Стрижневим елементом американо-ісландських відносин був договір про оборону 1951 р., згідно з яким американським військам, розміщеним на острові, ставилося в обов'язок забезпечення військової безпеки Ісландії. В Ісландії США здійснювали контроль за переміщеннями в Північній Атлантиці радянських атомних підводних човнів. Після завершення холодної війни США мали намір скоротити і згодом скасувати свою присутність в Ісландії. Але зрештою, уряд Ісландії розумів, що такий перебіг подій призведе до беззахисності країни, по-перше, а по-друге база в Кеблавіку надавала роботу значній кількості місцевих жителів.

Після виведення у 2006 р. американського контингенту було укладено ісландсько-норвезьку угоду, згідно з яким Норвегія взяла на себе в рамках НАТО обов'язок забезпечувати суверенітет Ісландії. Для вирішення цього

завдання Норвегія розмістила на острові угруповання своїх бойових літаків і сили, відповідальні за здійснення морського патрулювання. Оборонна угода, також, передбачає контроль за морськими комунікаціями (зокрема, шляхами доставки природного газу і нафти) на ділянці Ісландія-Норвегія. Військове співробітництво з Ісландією буде додатково розвивати і Данія. Ісландія бере участь в навчаннях НАТО, де вона представлена силами поліції, берегової охорони і цивільної оборони. Практичний військовий досвід ісландців зводиться до участі в низці миротворчих операцій під егідою НАТО.

2.3. Відносини з НАТО та традиція військового неприєднання у зовнішній та безпековій політиці Фінляндії та Швеції

Нині у світі налічується вісім нейтральних країн, тобто країн, нейтральний статус яких є визнаним іншими державами. Одними з найпомітніших серед них є Швеція та Фінляндія, які проводять активну зовнішню політику в рамках партнерства з НАТО, підтримуючи операції альянсу у всіх гарячих точках світу. Незважаючи на таку підтримку блоку з боку Швеції та Фінляндії, країни поки не відмовляється від свого нейтрального статусу, хоча у світлі останніх подій, а саме загальної нестабільності європейської безпеки, питання збереження нейтралітету чи поступова відмова від нього на користь членства у військових союзах для Швеції й Фінляндії є актуальним і часто обговорюється всередині країн.

Заслуговує на аналіз політичний та безпековий вимір шведського і фінського нейтралітету, а також характер відносин цих країн з Північноатлантичним альянсом.

Важливим аспектом сучасної зовнішньої політики Швеції є її тісна співпраця з Північноатлантичним блоком, підтримка «особливих» стосунків між ним і країною, але, водночас, не поступаючись, власним нейтральним статусом. Для шведської політичної еліти характерне реальне і раціональне бачення міжнародної ситуації. У 2012 р. головнокомандувач військовими

силами Швеції С. Йорансон зробив таке припущення, що якби країна зазнала агресії з боку іншої країни, то шведська армія змогла б протриматись самостійно не більше тижня [119]. Це спровокувало в суспільстві обговорення щодо обороноздатності шведської держави та її стосунків з військовими партнерами. Знову сплила двозначність шведського «особливого становища» – з одного боку – нейтральність держави, з іншого боку – все більш тісніша співпраця з Північноатлантичним альянсом .

Шведський нейтралітет є одним з найпостійніших і найстабільніших (найдовше утримує таку стратегічну лінію тільки Швейцарія), він триває майже двісті років без перерви на Першу та Другу світові війни ХХ ст. [149, с. 127]. Така шведська позиція мала досить прагматичні цілі і в період поділу світу на два ідеологічно різні табори – вона не бажала бути втягнутою в «ідейну» боротьбу потужних світових країн, дозволяючи собі проводити досить активну політику і беручи на себе роль «посередника» у біполярному суперництві. Слід відзначити, що така шведська зовнішня політика видалась результативною для країни, яка, пропагуючи активного нейтралітету, неформально мала домовленості з країнами-членами НАТО. Так, у разі агресії з боку СРСР, вона мала підтримати прозахідний блок, створивши таким чином «північний захисний тил».

Після кризи біполярного світового ладу кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. контакти між Швецією та НАТО стали поглиблюватись, і у 1994 р. Швеція стала партнером альянсу, взявши участь у програмі «Партнерство заради миру», що визначило її подальшу участь у миротворчих місіях НАТО в Боснії та Герцеговині, а потім і в Косово шляхом надання своїх збройних формувань [222]. Будучи членом Міжнародних сил сприяння безпеці (ISAF), які контролюються НАТО, шведський контингент в Афганістані сприяв відновленню провінції Мазарі-Шаріф (з 2006 р.), будучи відповідальним разом з фінськими військовиками за чотири північні провінції Афганістану.

Показовим фактом у відносинах Швеції та НАТО стали події 2011 р. – інтервенції військових альянсу в Лівію під час громадянської війни – коли Швеція, яка не є ні повноправним членом НАТО, ні членом Ліги арабських держав, взяла участь у операціях блоку в цій країні. Швеція надала 8 винищувачів «Гріппен», літак-заправник «Геркулес» та літак-розвідник «Гольфстрім». З квітня по жовтень 2011 р. військові Швеції взяли участь в 560 завданнях командування Альянсу і підготували за цей період більше двох тисяч доповідей для блоку. Звичайно, для шведської скарбниці участь у цьому не була безкоштовною – уряд витратив на участь в операціях 336 млн. шведських крон (близько 50 млн. дол.). Міністр збройних сил Швеції С. Йорансон зауважив після виведення шведських військ в жовтні 2011 р.: можна констатувати, що внесок Швеції у цю операцію НАТО був значним і «чудовим» [79].

Такий недвозначний крок підтримки НАТО і бажання брати участь в операціях Альянсу загострили увагу щодо питання про членство Швеції в блоці. Як відомо, Швеція після вступу до ЄС приєдналась до Спільної політики безпеки і оборони ЄС, але кроки, які Швеція робить на зустріч НАТО, свідчать про бажання мати конкретні гарантії, які надає своїм членам Стаття 5 Атлантичного Договору, і невпевненість, що таку ж гарантію надасть їй СПБО ЄС [117].

В середині 2013 р. у Швеції відбулось чергове опитування громадськості щодо приєднання держави до НАТО і виявилось, що третина респондентів висловились за вступ до організації. Не останню роль в таких результатах відіграє сусідство з Росією, яка позиціонує себе як активний військово-політичний гравець. Так, політичні сили Швеції, як правоцентристські (які традиційно виступають за тіснішу співпрацю з НАТО), так і соціал-демократичні (які традиційно виступають за дотримання і поглиблення шведського нейтралітету), вжили заходів для приєднання Швеції до Сил реагування НАТО (або NRF – групи швидкого реагування, передового загону

Альянсу, здатного захистити будь-якого члена НАТО при будь-якій загрозі) [299].

Швеція запропонувала вагому допомогу для участі у наступних чотирьох ротаціях NRF, зокрема, літаками, кораблями і сухопутними підрозділами, а також штабними офіцерами для участі у навчаннях. Варто відмітити у цьому контексті, що до Сил реагування НАТО приєдналися і Україна з Фінляндією, а також у 2015 р. свій внесок зробила і Грузія – як чинник посилення партнерства альянсу з країнами через залучення їх до тренувань. Відмічаючи цей факт, тодішній Генеральний секретар НАТО А. Фог Расмуссен зазначив: «За останні двадцять років НАТО і наші партнери не раз стояли пліч-о-пліч під час виконання операцій. Ми навчилися працювати в команді. Ініціатива поєднаних збройних сил забезпечить удосконалення цієї командної роботи» [301].

Зазначене вище, нині є визнаним підходом всупереч початковому суперечливому відношенню до нього шведського політикуму. Ще у 2008 р. шведський уряд намагався інтегрувати військові частини країни до Сил реагування НАТО, однак, шведський парламент – Риксдаг – не підтримав таку ініціативу уряду. Це зумовлювалося, зокрема, негативним ставленням до питання опозиційних соціал-демократів, а також партнерів по коаліції – Партії центру, яка сумнівалась у необхідності такого кроку. Втім, влітку 2013 р. соціал-демократи змінили свою позицію, і рішення таки було прийняте на користь приєднання до NRF. Потрібно зазначити, що одним з поштовхів щодо цього було приєднання до Сил реагування сусіда Швеції – нейтральної Фінляндії. Власне у той момент шальки терезів всіх політичних сил, які не підтримували цю ідею уряду, схилились на користь приєднання до NRF.

Сили реагування НАТО були створені у 2006 р., особовий склад підрозділу складає тринадцять тисяч солдатів, а також має у розпорядженні літаки та морські судна. Країни НАТО по черзі беруть участь в навчально-тренувальних програмах, але і партнери НАТО також задіяні в програмі. Наприклад, якщо вони приймають рішення про участь у будь-якій місії альянсу, то зможуть надати військових, техніку та інше для її проведення. Так,

шведський уряд представив пропозиції, щоб надати у розпорядження альянсу у 2014 р., для виконання місій, свої підрозділи для розмінування і повітряного спостереження, а також судна, гвинтокрили і літаки на більш тривалі терміни. Армійські підрозділи Швеція зможе надати не раніше 2017 р. [300].

Співпраця Швеції з НАТО вибудовується на основі політики військового неприєднання і базується на участі Швеції в Євро-Атлантичному партнерстві (РЄАП) та Партнерстві заради миру (ПЗМ), зокрема, через участь Швеції в очолюваних НАТО операціях з підтримання миру на Балканському півострові та в Афганістані [81].

ПЗМ є функціональною програмою співпраці між НАТО і країнами Європи, Центральної Азії та Південного Кавказу, які не входять до НАТО. Швеція, беручи участь в ПЗМ, допомагає в побудові більш стабільної і безпечної Європи. ПЗМ також є важливим компонентом участі Швеції в міжнародних операціях з підтримання миру і для розвитку можливостей країни в кризові періоди [72, с. 43].

Важливим аспектом в цій програмі є те, що країна сама вирішує яким чином вона хоче співпрацювати з НАТО. Іншими словами, Швеція має змогу обирати сферу її участі в програмі на основі інтересів як країни, яка не є частиною військового союзу, що визначається в Індивідуальній програмі партнерства (ІПП).

Співпраця Швеції з НАТО також включає Євро-Атлантичне партнерство (РЄАП), яке було запроваджене у 1997 р. в якості політичної основи для співпраці в рамках програми ПЗМ. РЄАП є певним форумом для обміну інформацією та обговорення векторів безпекової політики між НАТО і країнами-партнерами. Це відбувається на зустрічах голів закордонних справ країн, міністрів оборони, послів, а також в робочих групах. В коло питань, які останнім часом активно обговорювались на таких зустрічах, входили не тільки питання військової безпеки, а й співпраця країн в боротьбі з обігом наркотиків і тероризмом; пропонувались проекти щодо боротьби з корупцією в збройних

силах країн-учасниць НАТО, обговорювалось питання участі жінок у збройних конфліктах [298].

Сучасна оборонна політика Швеції широко і активно обговорюється в шведському суспільстві, викликаючи гарячі дебати громадськості. На відміну від інших країн Європи, де оборонна політика не викликає такого жвавого обговорення, у Швеції вона є предметом занепокоєння, особливо в останні декілька років. Після вже відомих слів головнокомандувача збройними силами Швеції С. Йорансона про гіпотетичну атаку на Швецію і надзвичайно низьку здатність оборони країни, а також подальші слова Генерального секретаря НАТО А. Фог Расмуссена про те, що Стаття 5 альянсу поширюється лише на членів НАТО, і якими б особливими не були стосунки Швеції і НАТО, але без членства в організації ніяких гарантій альянс не дає, – в країні почалися ледь не національні дебати з приводу обороноздатності і союзництва країни. Пізніше міністр оборони Швеції К. Енстрем заявив, що Швеція може розраховувати на допомогу ЄС, так як Лісабонський договір надає пункт солідарності за статтею 42.7, який зобов'язує країн-членів ЄС, надати допомогу країні ЄС у разі катастрофічних подій або нападу на неї [58, с. 532]. Після такої заяви дискусії дещо пішли на спад до того моменту, поки Росія не почала проводити тренування з умовним «нападом, на передбачувані цілі у Стокгольмі та Південній Швеції» та доки бомбардувальники РФ не перетнули повітряний простір Балтії.

Характерно, що шведські винищувачі не відповіли адекватною реакцією на зазначенні порушення через відсутність фінансування на відміну від повітряної поліції НАТО, яка зафіксувала літаки РФ в Литві, коли вони повертались на базу. Така реакція призвела до обурення серед шведської громадськості і подив міжнародних аналітиків з питань оборони. Шведський уряд та військові намагались пом'якшити ситуацію, заявивши, що російські літаки ніколи не перетинали повітряний простір країни [219]. Після цих подій окреслилась низка питань щодо того: в якому становищі перебуває оборона

Швеції? Чи справді Швеція вважає, що ЄС є її військовим союзником? Чому Швеція відмовляється вступити в НАТО?

Ще у 2009 р. шведський уряд в односторонньому порядку видав декларацію солідарності з її північними сусідами і країнами ЄС. В ній говорилось, що Швеція буде підтримувати ці країни у разі стихійного лиха чи збройного нападу, і що країна натомість очікує такої ж підтримки, якщо буде потерпати від стихійних лих або нападів. Ця одностороння заява солідарності шведського уряду була сприйнята здебільшого зі скептицизмом, і, можливо, з деякими насмішками з боку інших Північних і Балтійських країн, які навіть не знали, як реагувати на такого роду заяви, тим більше, що вона була зроблена в умовах обмеженості військових ресурсів Швеції і скасування призову в армію [184].

Хоча шведська оборонна політика як така стала об'єктом критики як вдома, так і в регіоні Балтійського моря, натомість вона була високо оцінена військовими експертами та урядовцями у Вашингтоні і Брюсселі, які охарактеризували її як провідний приклад ефективного перетворення національної оборони і визнали моделлю військового професіоналізму. Потрібно віддати належне такій характеристиці, адже справедливо зазначимо, що з моменту закінчення холодної війни, шведські збройні сили були перетворені з масивної, але досить погано навченої й погано укомплектованої з призовників одиниці, в невелику, але професійну та технологічно вдосконалену міць військових. За останні 15 років, шведські військові сили дійсно набули міжнародного визнання за свою здатність розгортати добре оснащені та навчені, технологічно розвинені зрілі війська, які можуть ефективно інтегруватися зі США, НАТО та європейськими силами в операціях, починаючи з Центральної Азії та закінчуючи Центральною Африкою. Шведські збройні сили (швед. Försvarsmakten) нараховують близько 14 тис. осіб, натомість після мобілізації, їх чисельність може становити 40 тис. осіб [77, с. 32].

Збройні сили цієї скандинавської країни складаються з сухопутних військ, ВМС та ВПС [74, с. 8]. Військово-повітряні сили Швеції вважаються одними з найкращих у світі, а її внесок в операцію в Лівії дуже цінується командуванням НАТО. Шведський флот також довів, що він може брати участь у міжнародних операціях: Швеція продемонструвала свою неперевершену майстерність у керуванні підводними човнами, успішно «атакуючи» американські авіаносці під час навчальних тренувань в Тихому океані.

Керівництво Швеції переконане, що політика у сфері безпеки і оборони може забезпечити незалежність і державні інтереси лише в тому випадку, якщо вона спирається на досить потужну військову силу. Виходячи з цих принципів, у Швеції створена розвинута структура військової промисловості, одна з найпотужніших у Європі. Її підприємства виробляють всі основні види озброєнь як для сухопутних військ, так і для авіації і військово-морського флоту. При цьому значна частина військової продукції іде на експорт. На відміну від Норвегії та інших країн НАТО Швеція не квапиться скорочувати свої збройні сили і урізати військові витрати. Як вказував у своїх промовах міністр оборони Швеції А. Бйорк: «... будь-які вимоги скоротити асигнування на потреби оборони повинні рішуче припинятися» [90, с. 41]. Активно продаючи свою військову продукцію, Швеція купує чимало зброї і за кордоном.

На території Швеції щорічно проходять навчання сил НАТО під кодовою назвою *Loyal Agrow* («Вірна стріла»), в яких беруть участь тисячі військовослужбовців з різних країн як членів НАТО, так і країн, які не є членами альянсу (Фінляндія, Швеція). Основні сили, задіяні в навчаннях, як правило, дислокуються на шведській авіабазі *Lulea*, норвезькій *Vardo* і фінській *Oulu*. До навчань залучаються військово-повітряні і військово-морські сили країн НАТО. Основне завдання – відпрацювання прийомів ведення військових дій в умовах Крайньої Півночі.

За сценарієм маневрів, що проходять неподалік від російського кордону з Норвегією та Фінляндією, дві вигадані північноєвропейські країни сперечаються через запаси нафти і газу на спірній території. У конфлікт на боці

одного з учасників вступає НАТО. Натяк для супротивників на втягування нейтральної Швеції в Північноатлантичний альянс більш, ніж прозорий. «Вірна стріла» – не тільки найбільші навчання ВПС і ВМС на території Швеції, а ще й натівські. Всі колишні маневри за участю альянсу на території нейтрального королівства проходили під егідою ООН і були націлені на запобігання гуманітарних катастроф. Ці ж цілком сплановані НАТО. Припущення, що на борту британського авіаносця, який брав участь у навчаннях була ядерна зброя, змушує критиків навчань (у парламенті це Ліва партія і Партія зелених) говорити про порушення урядом Швеції відразу двох принципів: нейтралітету і заборони на присутність на території країни ядерної зброї [101].

Росію, на відміну від попередніх маневрів за участю НАТО на території Швеції, взяти в них участь у 2009 р. не запросили. Військовий аташе посольства РФ в Стокгольмі міг приїхати в якості спостерігача, але Москва відповіла відмовою, що спонукає до роздумів на рахунок охолодження добросусідських відносин, особливо після подій 2014 р.

Отже, збройний нейтралітет Швеції, в першу чергу, асоціюється у громадськості країни з економічним процвітанням та високими моральними якостями, якими жила Швеція в післявоєнний «золотий» вік. Тому переконати суспільство країни в необхідності його заміни на членство у військовому союзі вкрай непросто, навіть якщо політичні сили країни вбачають у цьому більшу доцільність в новітній період. У світлі останніх подій, які відбуваються в зовнішньополітичному напрямі Швеції і її «особливих» відносин з НАТО, можна сказати, що з кожним роком відбувається курс на поглиблення співробітництва між країною і блоком, що триватиме і надалі. Але про відмову від традиційної політики нейтралітету, яка глибоко вкоренилась в шведській ментальності, говорити зарано.

З моменту розпаду СРСР почався новий етап і у фінській політиці безпеки та оборони. Нейтралітет став загальновизнаним поняттям. У 1992 р. було прийнято формулювання «військового неприєднання і самостійної оборони». Пізніше уряд виключив поняття «нейтралітет» в доповіді парламенту

з проблем безпеки у 1995 р. У черговій доповіді, представленій 1997 р., більш виразно було сказано про можливість отримання військової допомоги ззовні: «... якщо власні ресурси Фінляндії виявляться недостатніми, вона може, відповідно до Статуту ООН, звернутися за допомогою до інших країн для відбиття нападу». Відповідно, замість «самостійної оборони» стали говорити про «переконливу оборону» [310].

В подальшому з'явилися нові аргументи, що містять небезпеку подальшого розмивання нейтральних основ зовнішньої політики Фінляндії. Фіни набагато раніше і більш артикульовано, ніж шведи, почали говорити про можливість будь-яких «опцій» для політики безпеки країни, не виключаючи і вступ до НАТО. Особливо це проявилось в період, коли президентом був соціал-демократ М. Ахтісаарі (1994-2000 рр.), який фактично закріпив можливість вступу Фінляндії до НАТО. Правда, в офіційних заявах підкреслювалося і підкреслюється, що «нині Фінляндія не відчуває дефіциту безпеки» і не збирається, відповідно, вступати в НАТО [110].

Т. Халонен (також представник СДПФ), що змінила М. Ахтісаарі на посту президента, зайняла досить впевнену позицію з цього питання. Ще виступаючи на інавгурації, вона заявила: «Фінляндія, наскільки це залежить від мене, залишиться неприєднаною країною». Цю позицію президент підтверджувала і пізніше. В одному з виступів вона підкреслила, що причин для зміни політики неучасті у союзах нині немає, і Фінляндії необхідно зберігати такий стан, за яким, не будучи членом НАТО, можна брати участь у системі європейської безпеки [280, р. 123].

Подальший напрямок зовнішньополітичної лінії Фінляндії докладно розглядався при підготовці чергової доповіді уряду парламенту щодо зовнішньої політики і безпеки країни, підготовленого 2004 р. на наступний чотирирічний період. У зв'язку з підготовкою доповіді уряду висловлювалися різні припущення. Багато хто очікував, що при підтвердженні лінії на військове неприєднання, буде більш чітко сказано про подальшу можливість приєднання Фінляндії до НАТО, що прискорить вирішення цього питання. У доповіді

дійсно підтверджувався намір продовжувати лінію неучасті у військових союзах. Щоправда, на відміну від попередніх доповідей і заяв уряду, де протягом багатьох років військово неприєднання було одним із наріжних каменів фінської політики безпеки, в цій доповіді воно згадується як би побіжно, а деякі політики (з кількості депутатів СДПФ) пропонували взагалі відмовитися від цього терміну. Більш виразно, ніж раніше, хоча і досить розпливчасто (що викликало критику відкритих прихильників НАТО) говориться, що і далі зберігається можливість вступу до НАТО. Хоча прем'єр-міністр М. Ванханен висловив думку, що в осяжному майбутньому немає причин, які зумовили б приєднання Фінляндії до Альянсу, але практика військово-політичного співробітництва з цим союзом повинна розвиватися, щоб не стати перешкодою для можливого членства. До того ж, в урядовій доповіді НАТО характеризується як головна організація трансатлантичної політики безпеки та співробітництва в цій галузі; підкреслюється, що розширення цього союзу сприяло зміцненню стабільності в Північній Європі [140].

Цікаво порівняти фінську позицію зі шведською, викладеною в доповіді «Оборона для нового часу» [164], що була опублікована у тому ж 2004 р. У шведській доповіді говориться, що «військовий напад тільки на Швецію, як і раніше не представляється можливим в осяжному майбутньому», тому Швеція повинна підтримувати здатність до оборони, спираючись на власні сили. Підкреслюється, що Швеція проводить лінію військового неприєднання і не укладає угод, що пов'язують її гарантіями безпеки. Питання про можливість вступу до НАТО не згадується взагалі, але це, зрозуміло, не означає, що воно зняте з порядку денного [164].

Швеція змінила формулювання офіційної політики безпеки лише не так давно. Починаючи з 1992 р. уряд незмінно заявляв, що «політика військового неприєднання Швеції, яка має за мету дозволити нашій країні залишитися нейтральною у разі війни в нашому регіоні, залишається незмінною» [190, р. 25].

В кінці 1990-х рр. це формулювання стало предметом живої дискусії і критики як «не релевантне» в мінливих умовах (малося на увазі розширення НАТО). У підсумку соціал-демократичний уряд у лютому 2002 р. досяг домовленості з опозицією про нове формулювання. У ньому не згадується про необхідність збереження нейтралітету, говориться про більшу «відкритість» військового неприєднання у мирний час в питаннях співпраці і про те, що «найбільш ефективно протистояти загрозам миру і безпеки можна лише шляхом колективних дій і у співпраці з іншими країнами». Хоча, зрозуміло, НАТО прямо не згадується, багато і прихильників, і противників вступу в союз, тлумачать нове формулювання як таке, що відкриває можливість підготовки до такого варіанту [202, р. 38].

Щоправда, подібні думки висловлювалися і раніше деякими представниками шведського уряду. Ще у березні 1997 р. міністр закордонних справ Л. Йельм-Валлен у спільній статті з фінським міністром (ним тоді була Т. Халонен) говорила, що Швеція і Фінляндія «... зберігають свободу у виборі змісту і форм їх зв'язків за політичною і військовою співпрацею, які зараз вибудовуються в Європі» [297].

Загалом, власне концепція «опцій», тобто допущення різних варіантів розвитку політики безпеки, особливих заперечень викликати не повинна. Вона так чи інакше присутня у зовнішньополітичних і оборонних доктринах багатьох країн, не суперечить схваленому в рамках ОБСЄ положенню про право кожної країни самостійно приймати рішення в галузі забезпечення своєї безпеки.

Як би там не було, дискусія у Фінляндії та Швеції навколо питання про членство в НАТО набирає обертів, і йде вже не на рівні експертів і в пресі, як це було ще десятиліття тому, коли ця тема залишалася в тіні. До неї все більше підключаються і офіційні особи. Особливо дискусія пожвавилася після того, як до Північноатлантичного союзу були прийняті країни Балтії. За своєю інтенсивністю вона перевищила суперечки у зв'язку зі вступом цих країн до Європейського союзу у 1995 р. Це наштовхує на думку, що у недалекому майбутньому вона вийде на новий, можливо, завершальний рівень (що

залежатиме від зовнішньополітичної обстановки у безпосередній близькості до цих країн). У будь-якому випадку ці дискусії у нейтральних країнах викликають негативну реакцію з боку Росії.

В цілому набір аргументів на користь вступу до НАТО, висловлюваних у Фінляндії та Швеції, по деяких аспектах збігається з підходами інших країн, які претендували або претендують на вступ до НАТО. Щоправда, «російська загроза», в сенсі можливості військового нападу нинішньої Росії, на відміну, скажімо, від держав Балтії, прямо не згадується – в неї мало хто вірить. Згідно з опитуванням громадської думки, проведеним у вересні 2007 р., більш ніж $\frac{3}{4}$ фінів вважають, що загроза для безпеки Фінляндії з боку Росії за останні роки в результаті її нинішнього політичного розвитку не збільшилася. Більше говорили про ризики, пов'язані з можливою дестабілізацією в Росії, екологічних та інших проблемах. Стверджувалось також, що членство в НАТО дозволить більш ефективно боротися з міжнародним тероризмом [14].

На початку 2000-х рр. з'явилась і активно просуvalась деякими фінськими дослідниками і політиками теза про те, ніби членство Фінляндії в НАТО буде навіть сприяти інтересам Росії. Наприклад, фінські дослідники К. Пурсіайнен і С. Саарі, визнаючи, щоправда, певні ризики для фінсько-російських відносин, стверджували: «Членство Фінляндії в НАТО може стати інструментом сприяння розвитку співпраці між Росією і Заходом. Фінляндія отримає новий канал для просування інтеграції Росії в західні інститути. Фінляндія може сприяти розвитку ролі НАТО, особливо в Північній Європі, у напрямку, яке відповідатиме інтересам Фінляндії і яке також Росія може сприймати як конструктивне» [276, р. 44].

Багато експертів в самій Фінляндії висловили сумніви в обґрунтованості такого аргументу. Наприклад, колишній президент Фінляндії М. Койвисто (1982-1994 рр.), посилаючись на ситуацію в Косово, заявив, що стало знову очевидним домінування великих держав в НАТО, і зробив висновок, що коли Фінляндія приєднається до НАТО, то її шанси впливати на прийняття рішень у союзі будуть маргінальними. Сумніви висловлювались і в колі фінських

військових. Генерал Г. Хегглунд, який очолював оборонні сили Фінляндії, висловив переконаність у тому, що «...через НАТО Сполучені Штати хочуть отримати владу для надання політичного впливу». Дійсно, що стосується можливості впливу малих країн на рішення, що приймаються в НАТО, особливо щодо конкретних військових і політичних питань, то, як показує практика, справа ця малоімовірна. У кращому випадку це може звестися до застережень, так званих «зноскам» (footnote), які фіксуються, але не перешкоджають консенсусу. Таку лінію проводили, наприклад, Данія і Норвегія, а останнім часом Туреччина. Випадків, коли яка-небудь мала країна НАТО скористалася фактичним правом вето, не пригадується. Втім, якщо консенсус все-таки не складеться, є чимало можливостей його обійти [96, с. 38].

У дискусії навколо членства нейтральних країн в НАТО висувається чимало вагомих аргументів й проти. Висловлюється, наприклад, думка, що членство в НАТО порушить особливі відносини Фінляндії з Росією, може спровокувати Росію на неоднозначні кроки і порушити сформований «баланс» у Європі. Згаданий вище генерал Г. Хегглунд заявив в інтерв'ю агенству «Рейтер» у 1999 р.: «У нас хороші відносини з Росією, навіщо їх знищувати заради такого членства, якого ми не потребуємо ... Крім того, воно породило б непотрібну напруженість у відносинах між Росією і Заходом» [230, р. 95]. Деякі експерти попереджають, що не можна недооцінювати реакцію російської громадської думки – Фінляндія постане не тільки недружньої, але й у чомусь, можливо, віроломною країною, враховуючи її образ, який склався в Росії за післявоєнні десятиліття.

Наводячи аргументи противників вступу до НАТО, фінський дослідник Т. Рис (сам він належить до найбільш активних прихильників вступу до альянсу) писав: «... Фінляндія, фактично, особливо враховуючи її геополітичне положення, виявляється на лінії політичного і, якщо так станеться, то і військового фронту між Росією і Заходом, будучи вимушеною зайняти небезпечне місце на стороні Заходу в його можливому конфлікті з Росією. У періоди напруженості висунута позиція Фінляндії зробить її вразливою для

політичного тиску і підвищить схильність Росії до нанесення превентивного удару проти неї. У разі відкритого конфлікту територія Фінляндія стане полем бою між Сходом і Заходом, а в гіршому – об'єктом для нанесення ядерних ударів» [279, р. 6].

Багато противників відмови від військового неприєднання задають питання: а хіба членства в ЄС недостатньо для забезпечення безпеки Фінляндії? Нагадаємо, що президент М. Койвисто у своїх мемуарах пише, що головною причиною бажання Фінляндії вступити до ЄС були міркування забезпечення безпеки. Економічні мотиви мали другорядний характер [238, р. 246]. Розширення НАТО, зокрема за рахунок Фінляндії та Швеції, істотно знизить можливості цих країн зберігати впливову роль в рамках Європейського союзу, яку вони могли грати досі (приклад – фінська ініціатива щодо «Північного виміру»). Після останньої хвилі розширення НАТО кількість держав-членів ЄС, що одночасно беруть участь в альянсі, склала 21 з 26. Зрозуміло, що неприєднаним країнам доведеться виступати в ЄС із загальних позицій, що визначаються в НАТО.

Можна припустити, що постраждає вже усталена система регіонального, субрегіонального співробітництва, насамперед з Росією. Остаточо втратить свій сенс і життєздатність напрям «Північного виміру» політики ЄС, в основі якої лежить «позитивна взаємозалежність». Не можна виключати і того, що під «парасолькою» НАТО можуть поживатися настрої на користь повернення Карельського перешийка та інших територій, що відійшли до СРСР після Другої світової війни. Втім, більшість фінів вважає це нереальним, а позиція зовнішньополітичного керівництва країни навряд чи зміниться.

У цілому не можна не погодитися з думкою, що висловлюється, наприклад, фінським дослідником П. Вісурі, що «не очевидно, щоб членство в НАТО дало Фінляндії такі вигоди, які переважили би негативні моменти і ризики, пов'язані з участю у військовому союзі ... У світі, де панує політика з позиції сили, корисно як і раніше пам'ятати мудрість, висловлену Паасікві, про те, що слід триматися осторонь від протиріч між великими державами. Це було

висхідною точкою основної лінії політики безпеки Фінляндії в часи «холодної війни» і зберегло свою актуальність і в умовах членства в ЄС. Вступ до НАТО позбавить фінів цієї можливості» [319].

Слід зазначити, що більшість серед політичної еліти та громадської думки у Швеції та Фінляндії й нині виступає за збереження нинішньої політики військового неприєднання і проти реалізації натівської «опції».

Згідно з опитуваннями громадської думки, проведеними у Фінляндії протягом 1995-2003 рр., позиція відносно членства в НАТО показує постійні коливання, хоча прихильники весь час знаходяться в значній меншості. Їх найбільше число склало 29% в листопаді 1998 р., найменше – 19% в грудні 1999 р (після Косово). У грудні 2000 р. «за» висловилися 25%, «проти» – 66%. У ході опитування, проведеного в лютому 2003 р., кількість прихильників НАТО склала 24%, а противників – 56%.

Проведене в червні 2006 р. опитування громадської думки показало, що більшість фінів як і раніше проти зміни нинішньої політики неучасті у військових союзах, хоча їх кількість дещо зменшилась: проти – 61%. Прихильники НАТО складають 23% респондентів, а 16% респондентів поки важко визначити свою позицію [42].

Ця тенденція підтвердилася в ході опитування в травні 2007 р.: 63% «проти», лише 27% – «за». Найбільша кількість прихильників вступу до НАТО серед консерваторів (НКП) – 55%, а противників – серед соціал-демократів (73%) і центристів (69%). До речі, у Фінляндії посилюються настрої на користь того, що головним гарантом безпеки повинна бути не НАТО, а Європейський союз. Фінляндія повинна брати участь більш активно в створюваній Євросоюзом політиці безпеки і її зовнішній політиці. Так, той же генерал Г. Хегглунд, який займав певний час пост голови військового комітету ЄС, заявив що «потрібно робити ставку на ЄС і припинити дискусію про членство в НАТО» [48].

У кожному разі, більше 3/4 фінів вважають, що з такого важливого питання слід провести загальнонаціональний референдум, як це було перед

вступом Фінляндії до Європейського союзу у 1995 р. Однак більшість фінських політиків не підтримують ідею загальнонаціонального референдуму, вважаючи, що рішення має бути прийнято на державному рівні. Такою ж є позиція їх шведських колег.

Впливових політиків, які відкрито виступають за вступ до НАТО, у Фінляндії поки не дуже багато. Найбільш помітний з них згадуваний М. Ахтісаарі, який заявляє: «Я вважаю, що ми повинні бути повними членами і НАТО і ЄС» [227, р. 45]. Близький до цієї позиції і колишній голова соціал-демократичної партії П. Ліппонен, який очолював уряд до березня 2004 р., а потім став спікером парламенту. У своїх виступах він наводить думку, що членство в НАТО – лише питання часу. Можливий вступ до НАТО вперше було чітко позначено в резолюції ради СДПФ в березні 2004 р. Досить стримано ставляться до можливого вступу в НАТО представники Партії центру (раніше – Аграрний союз). Колишній міністр оборони С. Кярійянен заявив, що «необхідно точно і неупереджено визначити, що дало б і чого вимагало б від Фінляндії членство в НАТО» [227, р. 46]. Водночас в резолюції з'їзду цієї партії в червні 2004 р. ця можливість згадується як одна з альтернатив.

Після з'їзду в червні 2004 р. активізувалася в цьому питанні провідна опозиційна права коаліційна партія, головою якої був обраний Ю. Катайнен, який відразу ж заявив, що Фінляндія повинна вступити в НАТО після чергових парламентських виборів у березні 2007 р. [42]. Але цього не сталося. На виборах більшість (хоча і з деякими втратами) зберегли партії, що виступають за збереження політики військового неприєднання. Статус найбільшої в країні зберегла Партія центру, яка набрала 23,1% голосів (на 1,6% менше, ніж на попередніх виборах 2003 р.) і отримала 51 мандат у парламенті, втративши 4. Програла вибори соціал-демократи, які отримали підтримку 21,4% виборців, втративши 3% голосів. У парламенті у них було 45 місць замість 53, які вони мали після виборів 2003 р.

Водночас значний ривок уперед зробила коаліційна партія, що завоювала 22,3% голосів, що збільшило їх представництво в парламенті на 10 мандатів

отримавши 50 місць. Увійшовши в уряд, консерватори, які виступають за вступ до НАТО, отримали низку ключових посад, зокрема, міністра закордонних справ і міністра оборони, а її представники очолили парламент і комісію з оборони, серйозно збільшивши можливість впливати на зовнішню і оборонну політику країни.

Голова парламенту С. Ніністе заявив, що на наступній хвилі розширення НАТО, поряд з Балканськими країнами – такими як Албанія, Македонія, Хорватія – неминуче вступ до НАТО й Фінляндії. А міністр оборони Ю. Хакаміес, виступаючи у Вашингтоні у вересні 2007 р., заявив, що найбільш серйозною загрозою для безпеки Фінляндії є Росія. Напевно, що час і місце для такої заяви вибрано не даремно [228, р. 301]. З одного боку, щоб підігріти дискусію і вплинути на супротивників, які мають сумнів щодо необхідності вступу до Північноатлантичного блоку, з іншого боку, – з метою безсумнівного жесту у бік США, із розрахунком підвищити свої політичні акції в очах американців, можливо, отримати від них гроші на якісь військові програми і переконати їх у тому, що Фінляндія, у разі її вступу до НАТО, буде вірним союзником альянсу на півночі Європи.

Серед тих, хто симпатизує ідеї членства в НАТО, багато представників фінського і шведського бізнесу. Впливовий Центр фінського підприємництва і політичних досліджень ЕВА опублікував спеціальну доповідь «Що ж таке НАТО?», автори якої намагаються зняти побоювання з приводу можливих наслідків вступу країни до цього блоку [42]. Активно проводить свою лінію відомий дипломат М. Якобсон (свого часу затятий прихильник нейтралітету Фінляндії) [42]. Що стосується фінських військових, то у них явно переважають настрої на користь вступу до НАТО. Наприклад, позиція командувача оборонними силами адмірала Ю. Коскеала більш певна, ніж його попередника генерала Г. Хегглунда, який, як уже зазначалося, висловлював досить скептичні погляди. З документа, представленого спеціальною робочою групою військового відомства навесні 2004 р. напрошувався головний висновок –

приєднання Фінляндії до НАТО відповідало б її інтересам «в цілях запобігання військового тиску, загрози нападу або військової агресії» [42].

У громадській думці Швеції також переважають настрої проти вступу в НАТО. Згідно з опитуванням, проведеним у травні 2007 р. Гетеборзьким університетом, лише 22% опитаних висловилися за вступ до альянсу (у 2004 р. – 20%). Кількість противників становила 46%. А у 2015 р. за вступ до альянсу виступили 41% шведів [49].

На рівні керівництва політичних партій найбільш позитивно до вступу в НАТО відносяться Поміркована коаліційна партія (ПКП, колишня Права партія), де 35% складають прихильники НАТО і Народна партія (колишня Ліберальна партія). Найбільш сильні антинатівські настрої в Партії центра (колишній Селянський союз). За збереження політики військового неприєднання виступають ліві партії, зокрема соціал-демократична партія (СДРПШ) [156].

На виборах до парламенту у вересні 2006 р. переміг блок партій, що об'єднався в так званий Альянс і отримав 178 місць у парламенті з 349. Лідером стала ПКП, що набрала 26,2% голосів – більше, ніж три інші партії блоку разом узяті. Для СДРПШ, що керувала державою протягом 65 років, результати виборів виявилися найгіршими з усіх попередніх, починаючи з 1920 р. – 34,9% голосів виборців.

Потрібно зауважити, що питання зовнішньої політики не були домінуючими на виборах середини 2000-х рр. боротьба йшла навколо соціально-економічних проблем. Керівництво ПКП не загострювало увагу на питаннях вступу до НАТО, побоюючись збільшення кількості противників в інших партіях. Адже саме при соціал-демократичному уряді було налагоджено вельми тісну співпрацю з НАТО, хоча перед виборами представники СДРПШ заявляли, що членство в НАТО не зміцнить безпеку Швеції, водночас як неучасть у військових союзах дає свободу дій для проведення самостійної політики в кризових ситуаціях.

Фактично тодішній прем'єр-міністр Ф. Райнфельдт (ПКП) зробив таку заяву від імені новосформованого уряду, у якій вперше не йшлося про те, що Швеція буде продовжувати політику свободи від військових союзів. Замість цього акцент робився на тому, що буде проводитися більш активна зовнішня політика у взаємодії з іншими країнами, тобто Євросоюзом і НАТО [240].

Опозиція розцінила факт незгадування політики неприєднання як чинник прихованого, поступового приєднання до НАТО. Ф. Райнфельдт наголосив: «НАТО є гарантом безпеки ... Переговори про членство повинні бути проведені в максимально тісній співпраці з Фінляндією і з урахуванням наших спільних інтересів у галузі безпеки» [241, р. 132].

Але не виникає сумнівів, що приготування до можливого вступу в НАТО вже ведуться і у Фінляндії, і у Швеції. Необхідно зазначити, що ще у 2002 р. відомий фінський журналіст П. Ервасті і депутат парламенту, заступник голови комітету з оборони Я. Лааксо в роботі «З обіймів сусіда-ведмеда під пахву до НАТО» писали, що «суміщення оборонних сил Фінляндії зі структурами НАТО та гармонізація зовнішньої політики і політики безпеки країни з політико-військовими цілями ЄС і НАТО відбувається нишком, частково таємно. Більшість громадян навряд чи знають, наскільки глибоко Фінляндія вже знаходиться в західному військовому таборі, і які зобов'язання та обов'язки з цього випливають». Підкреслюється, що «все відбувається без відкритої і чесної громадянської дискусії. Йде процес, який характеризується приховуванням, введенням в оману і висловлюванням напівправди. Рішення приймаються у вузькому колі ...» [211, s. 127].

Що стосується кроків по шляху зближення Фінляндії та Швеції з НАТО, то зроблено тут справді чимало, і розвиток йде по зростаючій. Це і пристосування збройних сил нейтральних держав до стандартів НАТО, і відпрацювання взаємодії з НАТО шляхом участі у спільних маневрах, використання для поглиблення «оперативної сумісності» заходів в рамках «Партнерства заради миру» та багато іншого. Причому до певного часу Фінляндія діяла з випередженням. Фінські дослідники Т. Ваахторанта і

Т. Форсберг, порівнюючи підхід обох країн до членства в НАТО, зробили висновок, що Фінляндія глибше втягується в західну інтеграцію в області безпеки, ніж Швеція [317, р. 41]. Однак, нині шведи очевидно у цьому наздоганяють фінів.

Обидві країни активно співпрацюють у військовій галузі з НАТО в рамках програми «Партнерство заради миру». Вони беруть участь у керованих НАТО операціях з управління кризами КФОР у Косово (400 фінів і 440 шведів) і МССБ в Афганістані (100 фінів і 260 шведів), у 2006 р. їх військові були задіяні в найбільших маневрах («Combined Endeavor») і штабних навчаннях НАТО в Норфолку (США) [230, р. 98].

У травні 2007 р. в Гетеборзі були проведені найбільші в Балтійському морі після закінчення холодної війни десятиденні навчання серії «Нобл», в яких брали участь 43 військових кораблі і 7 тис. військовослужбовців з 17 країн. Флагманом був британський авіаносець «Арк Ройял», який, до речі, брав участь в операції в Іраку у 2003 р. Одночасно проводилися військово-повітряні штабні маневри. Метою, як було оголошено, було налагодження оперативної взаємодії в рамках створюваних НАТО Сил швидкого реагування (СШР; NRF – NATO Response Force). Шведські і фінські ВМС і ВМФ також брали участь у натівських маневрах. Депутат парламенту від опозиційної партії поміркованих Швеції П. Родберг заявив у цьому зв'язку, що «шведський уряд все ближче і ближче «підповзає» до НАТО, і врешті-решт питання про саме членство стає простою формальністю» [230, р. 102].

Новим кроком на шляху вступу Фінляндії та Швеції до НАТО стало очікуване рішення про участь цих країн у Силах швидкого реагування, створених за рішенням саміту в Празі в листопаді 2002 р. Питання для нейтральних країн було непростим. Метою Сил, як говориться в рішеннях празької зустрічі, є сприяння підготовці до «відбиття загроз безпеки нашим збройним силам, населенню і територіям ... включаючи загрозу тероризму і розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки ... звідки б вони не з'явилися» [252].

Таким чином, мова йде про участь фінських і шведських солдатів у військових (а не тільки миротворчих або гуманітарних) операціях за межами їх кордонів, причому рішення приймаються в НАТО. Хоча за чисельністю Сили швидкого реагування невеликі – приблизно 25 тис. військовослужбовців, вони включають підрозділи сухопутних сил ВМФ і ВМС, оснащені найсучаснішими видами зброї, здатні до автономних дій і швидкого перекидання в будь-яке потрібне місце, як це вирішить Рада НАТО.

Питання, пов'язані з можливою участю в Силах, викликали гостру дискусію у Фінляндії та Швеції, перетинаючись з питанням про вступ до НАТО. Як заявив прем'єр-міністр Фінляндії М. Ванханен у квітні 2007 р., між урядами обох країн досягнуто згоду направити спільне повідомлення НАТО про готовність їхніх країн взяти участь у Силах швидкого реагування. Передбачалося, що офіційне рішення буде прийнято парламентами, протягом року, хоча низка політиків і військових закликали не поспішати, а подивитися спочатку, як підуть справи з Силами швидкого реагування, створюваними Євросоюзом. Опозиція в обох країнах вважала, що участь у Силах швидкого реагування означатиме принциповий відхід від політики військового неприєднання і новий, ще більш суттєвий крок у питанні про вступ до НАТО. Президент Фінляндії Т. Халонен зайняла досить обережну позицію. Виступаючи 26 серпня 2007 р., вона заявила: «Особливий виклик щодо участі в Силах швидкого реагування полягає в тому, що ми не будемо мати права голосу в питанні про те, починати чи ні ту чи іншу операцію. Приймати рішення про участь у такого роду діяльності вельми скрутно. Що стосується Сил, як і іншої діяльності з управління кризами, ми продовжимо тісну взаємодію зі Швецією, але, як завжди, будемо приймати власні рішення незалежно, відповідно до вихідними пунктами та інтересами» [18].

Новим стало і посилення вкінці 2010-х рр. прагнення налагодити військове і військово-технічне співробітництво між північними країнами – членами НАТО і країнами, які поки не входять до Північноатлантичного союзу. В серпні 2007 р. командувачі оборонними силами Швеції та Норвегії Х. Сирен і

С. Дизен висловили пропозицію про співпрацю між цими країнами у виробництві підводних човнів, танків та інших видів озброєння, спільну підготовку військовослужбовців, координацію військових доктрин. Цей план, схвалений урядами, повинен був реалізовуватись до 2012 р. За аналогічну співпрацю між Швецією, Фінляндією та Норвегією висловився шведський міністр оборони С. Тольгфорс [155]. Необхідно зазначити, що нині така співпраця має місце, тому скандинавський компонент в НАТО значно посилюється і, відповідно, зростає роль цих країн всередині альянсу.

Звернемо увагу на те, що у 1997 р. країни півночі Європи прийняли програму спільної участі ЗС країн регіону в миротворчих операціях (НОРДКАПС), в рамках якої послідовно і наполегливо відпрацьовуються питання розгортання багатонаціональної бригади у складі військових підрозділів Данії, Норвегії, Фінляндії та Швеції. З 1 січня 2008 р. діє північна група швидкого реагування «Нордік бетл Груп» («Nordic Battle Group») для участі в операціях ЄС. До неї входять військовослужбовці Швеції (яка очолює групу), Фінляндії, Норвегії, Ірландії та Естонії. Підрозділ діє в координації з Великобританією. Фіни беруть участь також в іншому корпусі швидкого реагування ЄС – разом з Німеччиною та Нідерландами [192].

Неважко помітити певну закономірність: у складі багатонаціональних формувань, поряд з традиційно нейтральними державами та країнами, які прагнуть в НАТО, обов'язково присутні члени альянсу, а самі військові підрозділи і частини створюються при регіональних воєнно-політичних структурах, створених для вирішення миротворчих завдань. Природно, що у поєднанні з програмою ПЗМ та діяльністю РЄАП (Рада Євро-Атлантичного партнерства) така активність у зміцненні безпеки веде до подальшої консолідації країн європейського субконтиненту навколо НАТО без формальної прив'язки до Північноатлантичного союзу. Як повідомлялось у американській пресі, США розробляє плани «поглибленого партнерства» зі Швецією та Фінляндією (а також з Австралією та Новою Зеландією). Міністр

оборони Швеції Л. Берклунд заявила про зацікавленість у цьому плані [104, с. 243].

12 грудня 2006 р., напередодні саміту НАТО в Ризі в грудні 2006 р. Фінляндія та Швеція внесли пропозицію про розширення співпраці з НАТО в рамках Ради євроатлантичного співробітництва та програми «Партнерство заради миру». Мова йшла про те, щоб допустити країни, які не є членами НАТО, до більш активної участі у прийнятті рішень і плануванні операцій. Однак ця пропозиція не отримала підтримки, але було обіцяно повернутися до нього пізніше.

Звичайно, розцінювати зазначений процес можна по-різному. І як прагнення створити кращі передумови для участі в миротворчих операціях спільно з НАТО, і як підготовку до вступу в недалекій перспективі в цю організацію. Майбутнє покаже. У всякому разі, коли керівництво Фінляндії та Швеції остаточно визначиться в цьому питанні, необхідна робота до цього часу вже буде зроблена, і будь-яких труднощів, пов'язаних з військовими аспектами членства – на відміну від багатьох інших країн «другої хвилі» розширення – не виникне. Знову процитуємо генерала Г. Хегглунд. Ще в 1999 р. він зазначав: «Ми говоримо з НАТО на одній мові, і Фінляндія у всьому істотному готова для членства в НАТО». А тодішній міністр оборони А. Тайна висловилася, хоча і метафорично, але ще більш виразно: «Ми заручені, але день весілля ще не визначений». Наступник Г. Хегглунд адмірал Ю. Каскеала підтвердив, що фінська армія повністю готова до вступу в НАТО [42].

Парламентські вибори у Швеції (у 2010 р., 2014 р.) та Фінляндії та (2011 р., 2015 р.) суттєво не змінили політичних підходів щодо приєднання до НАТО початку 2000-х рр. Але варто зазначити, що нині правляча у Швеції Соціал-демократична партія, яка традиційно не підтримує вступ країни до НАТО (на відміну від поміркованих). Схвалену соціал-демократами концепцію безпеки з неприєднанням до військових блоків підтримує більшість населення королівства. Згідно з останніми опитуваннями, близько 40% респондентів висловилися проти членства в НАТО, 35% опитаних хочуть бачити Швецію в

НАТО. Підтримка виборцями правлячої партії і опозиційної коаліції приблизно рівні, по 40%. Але зауважимо, що в інформаційному просторі Швеції все частіше звучать заяви про «російську загрозу», що сприяє зменшенню кількості людей, які висловлюються проти НАТО. У минулому році таких було близько 50% [163].

Підсумовуючи скажемо, що за умов, коли відмова від військового неприєднання стане фактом, то це відбудеться не тому, що згадані вище військові або інші загрози наблизилися. До цього призведе сама логіка і динаміка розвитку «крок за кроком» зближення і військово-політичної взаємодії зі структурами НАТО.

Видається, однак, що ухвалення політичного рішення щодо вступу Фінляндії та Швеції до НАТО потребуватиме ще деякого часу, в перспективі наступне п'ятиріччя, у зв'язку з черговими парламентськими виборами в цих країнах (у 2019 р. та 2018 р. відповідно). Варто відзначити, на питання «чи потрібно Фінляндії вступати в НАТО?» у 2016 р. позитивно відповіли 25% респондентів (у 2015 р. цей показник склав 27%). Проти членства країни в Північноатлантичному альянсі виступив 61% фінів (58% у 2015 р.), але водночас 49% опитуваних заявили, що, якщо керівництво Фінляндії все ж таки вирішить подати заявку в НАТО, вони будуть готові підтримати це рішення, «якщо для цього буде достатнє мотивування» [141]. Можна очікувати, що Фінляндія і Швеція в питанні про можливий вступ до НАТО будуть діяти скоординовано і подадуть заявки одночасно (як це було у випадку з ЄС).

Щоправда, деякі дослідники не виключають, що у Фінляндії власне принципове рішення про вступ до НАТО буде ухвалено раніше, не чекаючи шведів. При цьому посилаються на те, що в останні роки фіни проявляють більшу схильність діяти в питаннях безпеки незалежно від Швеції. Це наочно проявилось в питанні про євро. Фінляндія приєдналася до Європейського валютного союзу, мотивуючи це, зокрема, міркуваннями забезпечення своєї безпеки, у той час як Швеція вважала за краще залишитися поза зоною євро.

Однак, подібний варіант відносно членства в НАТО представляється малоімовірним. Для Швеції геополітичне положення Фінляндії як країни, розташованої між нею і Росією, завжди мало специфічну важливість. Навряд чи шведи будуть схильними, зберігаючи політику неприєднання, мати між собою і Росією натівську Фінляндію. Та й взагалі, чи вони захочуть залишитися на самоті на Півночі Європи і Балтиці, якщо всі інші країни цього регіону будуть членами НАТО, а вона виявиться «неприєднаним анклавом» всередині північноєвропейського флангу НАТО.

Суттєву роль тут водночас відіграватиме і політика РФ, що за умов нових обертів агресії об'єктивно підштовхуватиме країни до вступу в НАТО або поглиблене співробітництво з альянсом.

Українська криза 2013-2015 рр. власне і стала одним із проявів агресії Росії, яка пов'язана із «несанкціонованим» захопленням української території збройним шляхом та її насильницьким приєднанням до РФ. Згодом розпочалась гібридна агресія РФ проти України в Луганській та Донецькій областях, що заторкнула основоположні питання євроатлантичної, європейської та глобальної системи безпеки. Г.В. Ромпей у той час зазначив, що «з моменту завершення холодної війни українська криза стала найбільшою загрозою європейській безпеці» [135]. Власне таке бачення можна пояснити тим, що велика кількість західноєвропейських політичних експертів та коментаторів вбачали в Україні певного гаранта стабільності й безпеки на східному кордоні Європи [137, с. 254]. Як зазначали дослідники Г. Яворська та Б. Парахонський, через російську агресію проти України, подій, що відбуваються на сході України та окупації Криму європейська, зокрема, та світова, загалом, системи безпеки виявилися здебільшого безпорадними та неефективними, через що поставили під сумнів можливість стабільного розвитку континенту. Дії вчинені Росією проти України підірвали основи регіональної стабільності країн від Балтійського до Чорноморсько-Каспійського басейну: це виклик для НАТО як ключового фактора євроатлантичної безпеки та власне реалізації ідеї об'єднаної Європи [88].

Генеральний секретар ООН П.Г. Мун на початку 2014 р. зробив заяву про те, що конфлікт в Україні «реанімував примари холодної війни». Росія почала посилювати власні угруповання збройних сил на західному напрямку та збільшила провокаційні випадки проти скандинавських держав, застосовуючи ударну авіацію (зокрема, стратегічні бомбардувальники) та бойові кораблі [30]. У зв'язку з цим, відповідь країн Скандинавії на безпекові загрози після початку української кризи є цікавим досвідом для інших країн Європи.

Скандинавські дослідники С. Суонінен та А. Скруттон констатують, що агресія Росії щодо Криму викликала дискусію щодо здатності Швеції оборонити себе: країна активізувала діалог з НАТО та США, фактично відмовляючись від двохсот років нейтралітету (такі ж дії здійснює й Фінляндія). У Швеції почали говорити про зміну доктрини оборонної політики держави. Після подій в Україні у Фінляндії уряд також розпочав обговорення питання щодо подання заяви про вступ до альянсу [283].

Варто зазначити, що конфлікт між Росією та Україною примусив найбільші шведські політичні партії змінити власне сприйняття Росії (донині вони не бажали помічати проблеми, що пов'язувались з програмою озброєння РФ). Як зазначає дослідник А. Клус, криза спричинена Росією в Україні привернула увагу до цього регіону. Анексія Криму й агресія на сході України змінили геополітичну ситуацію після завершення холодної війни [234].

Події української кризи значно активізували обговорення щодо стратегії обороноздатності Фінляндії, зокрема її вступу до альянсу. Якщо брати загалом, то дискусія точиться навколо визначення геополітичного становища держави, що сформувалось після завершення холодної війни. Нині РФ розглядається Фінляндією як основна потенційна військова загроза (але все ж Фінляндія обережна у власній оборонній риторичі й уникає будь-яких зайвих конфронтаційних взаємин з Росією). Розташування Фінляндії у безпосередній близькості до життєво важливих областей Росії, надає фінським територіям суттєвого геостратегічного значення, що в подальшому буде визначатись декількома факторами. Перший фактор визначається загальним рівнем напруги

між США та Росією, адже Фінляндія – це стратегічно важлива буферна зона для РФ та потенційно велика платформа для наступу США. Водночас, зростаюча увага до регіону Арктики робить територію Фінляндії привабливою в потенційному конфлікті НАТО та Росії. Отже, держава відіграватиме не другорядну роль в можливих світових геополітичних конфронтація з їх недоліками та перевагами [261].

Держави Скандинавії під час російсько-українського конфлікту надали вагому підтримку Україні. Наголосимо, що п'ять держав регіону (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія та Швеція) підтримували українську державу в Генеральній Асамблеї ООН під час голосування за Резолюцію 68/262 від 27 березня 2014 р. щодо територіальної єдності України [30]. Водночас, відбувалась макрофінансова та гуманітарна допомога Україні, яку надавали Данія та Фінляндія [92].

Отже, держави Скандинавії донині зберігають активну підтримку України у конфлікті з РФ. На часі відбувається пошук шляхів більш ефективного забезпечення безпеки європейськими країнами загалом та Україною, зокрема. Це здійснюється в межах поступової трансформації національних безпекових парадигм в умовах нових безпекових викликів (у межах систем регіональної європейської безпеки та системи глобальних міжнародних безпекових механізмів). Безпека та забезпечення територіальної цілісності України має безпосередній вплив на безпеку європейського континенту, у зв'язку з чим криза в Україні є можливістю вдосконалити безпекові механізми окремих країн та посилити або остаточно втратити потенціал нинішніх міжнародних організацій (ЄС, НАТО, ОБСЄ тощо) чи безпекових альянсів.

Висновки до Розділу 2

Вступ Норвегії та Данії до НАТО у 1949 р. був пов'язаний з отриманням гарантій власної безпеки в повоєнній Європі, у зв'язку з початком «холодної

війни», а також конфронтації Схід-Захід та безпосереднім сусідством з СРСР. Одним з основних зовнішньополітичних завдань Норвегії було зменшення напруги між Сходом і Заходом. Друга світова війна та п'ять років окупації Німеччиною навчили норвежців співпрацювати з іншими країнами з питань безпеки. Таким чином, країна вже більше півстоліття неухильно дотримується основоположних принципів НАТО, як у політичному, так і у військовому аспектах. Найцікавішим є останній, у ключі якого неодноразово лунали неоднозначні висловлювання про необхідність того чи іншого військового втручання НАТО, що викликало резонанс і в політичних колах Норвегії, що поширювалось у подальшому на громадськість країни. Але всупереч усьому, повсякчас переважало переконання в правильності дій альянсу і Норвегії як члена цієї організації. Час від часу це питання актуалізується внаслідок військових місій або трансформаційних процесів, які відбуваються всередині блоку відповідно до нових глобалізаційних викликів сучасного світу.

Слід також наголосити, що Норвегія та Данія, будучи країнами-членами НАТО, тим не менше оголосили про відмову від розміщення ядерної зброї та іноземних баз на своїй території у мирний час. Але базування американських ПРО і нині не є проблемою для скандинавських держав.

Потрібно відзначити, що після розпаду Радянського Союзу уявлення Норвегії про загрози безпеці – як міжнародній, так і національній – кардинально змінилось. Найбільше цьому сприяло поширення Балканського конфлікту на теренах колишньої Югославії (розпад на окремі незалежні країни, війна на Балканах і сербський жорсткий націоналізм), який становив вагомую загрозу для стабільності для всієї Європи. Розв'язання кризи в Косово 1999 р., вимагало багатосторонніх консультацій і прийняття складних політичних рішень, у яких Норвегія брала активну участь. Надійне співробітництво з країною, у якої до того ж спільний кордон з Російською Федерацією, має для НАТО стратегічно вигідне значення. Співпраця Норвегії з НАТО в межах військових операцій альянсу в Афганістані та Лівії лише укріпила міцну взаємодію між країною і альянсом на початку XXI ст.

Співробітництво між Данією та НАТО має історично усталені та політично мотивовані зв'язки. В постбіполярний період країна переживала декілька хвиль більш тісного взаємозв'язку з альянсом, що характеризувались активною взаємодією її військових структур з об'єднаними силами НАТО. До 2014 р. країна намагалась скоротити свої військові та фінансові витрати пов'язані з альянсом, але події, які розгорнулись на європейському континенті і на даному етапі формують новий вимір безпеки, спонукають Данію до відновлення активної фази взаємодії з Північноатлантичним альянсом.

У свою чергу, нейтралітет Швеції та Фінляндії, в першу чергу асоціюється у громадськості країни з економічним процвітанням та високими моральними якостями, якими жили країни в післявоєнний «золотий» вік. Тому переконати суспільство країни в необхідності його заміни на членство у військовому союзі, вкрай непросто, навіть якщо політичні сили країни вбачають у цьому більшу доцільність в новітній період.

У Швеції дискусія щодо питання про можливе членство країни в НАТО не набрала такого розмаху, як у Фінляндії. Але варто зауважити, що Швеція і Фінляндія мають для НАТО високий рейтинг стратегічної привабливості, і у разі вступу країн в Північноатлантичний союз, їх адаптація до натівських стандартів не викличе будь-яких ускладнень.

У світлі останніх подій, які відбуваються в зовнішньополітичному напрямі Швеції та Фінляндії і їх «особливих» відносин з НАТО, можна сказати, що з кожним роком відбувається курс на поглиблення співробітництва між країнами і блоком, що буде тривати і надалі. Але про відмову від традиційної політики нейтралітету, яка глибоко вкоренилась у шведській та фінській ментальності говорити зарано. Тобто, Швеція та Фінляндія або продовжуватимуть дотримуватись традиційної політики свободи від військових союзів, при якій Фінляндія і Швеція як члени ЄС і учасники натівської програми ПЗМ, а також багатонаціональних сил з підтримки миру під егідою Північноатлантичного союзу, будуть підвищувати рівень своєї участі у кризовому врегулюванні, або за ймовірної ескалації військової напруги на

європейському континенті та неможливості проводити надалі нейтральну безпекову політику Фінляндія та Швеція стануть повноправними членами НАТО, на чому нині наполягає значна частина істеблішменту вказаних країн.

РОЗДІЛ 3

БЕЗПЕКОВА І ОБОРОННА СКЛАДОВА МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДАНІЇ, НОРВЕГІЇ, ФІНЛЯНДІЇ, ШВЕЦІЇ ТА ІСЛАНДІЇ У ПОСТБІПОЛЯРНИЙ ПЕРІОД

У постбіполярний період, після розпаду СРСР, геополітична ситуація в Європі зазнала суттєвих трансформацій, змінилась модель системи міжнародних відносин, тому співробітництво та інтеграційні процеси на Скандинавському півострові вийшли на новий рівень. Наприкінці ХХ ст. скандинавські країни отримали сприятливі умови для поглиблення економічної, політичної та культурної співпраці як на міжнародній арені, так і на рівні регіону. Зовнішня політика країн регіону характеризується як активна політика малих країн із сильним акцентом на міжнародне співробітництво, особливо на активну співпрацю в рамках ЄС та міцних трансатлантичних зв'язків. Особлива увага приділяється дотриманню прав людини та демократичних принципів у різних країнах, багатосторонній дипломатії (особливо на рівні ООН), вони також є значними донорами на цілі розвитку в світі.

Зовнішня політика країн Скандинавії спрямовується на активне міжнародне співробітництво як у вимірі співпраці в рамках ЄС, так і трансатлантичних зв'язків. Зазначене відображає загальносвітові тенденції, що виявили себе від початку постбіполярних часів і розглядались як передумова безпекової стабільності нової світ-системи – розвиток багатосторонньої дипломатії (особливо на рівні ООН), політика на економічну і безпекову інтеграцію як попередження конфліктних відносин держав; регіональне співробітництво з метою як найдоцільнішої реалізації інтересів країн окремих частин Європи і континенту загалом.

Співпраця і співробітництво в рамках різних організацій та утворень на різних рівнях в аспекті реалізації безпекової політики стало основою зовнішньополітичної практики скандинавських країн. Звичайно, політика

кожної з країн має свої особливості. Зокрема, зовнішня політика Данії ґрунтується на таких основних напрямках, як співробітництво з ООН, НАТО, ЄС та країнами Північної Європи. Основою зовнішньої політики Норвегії є трансатлантичні відносини та членство в НАТО, а також тісне співробітництво з ЄС в рамках членства в Європейському економічному та Шенгенському просторах (не будучи членом ЄС). Швеція та Фінляндія – члени ЄС, хоча і продовжують притримуватися політики нейтралітету, все ж тісно співпрацюють з НАТО. У попередньому розділі було розглянуто місце Данії, Норвегії та Ісландії в НАТО і співробітництво Швеції та Фінляндії з Північноатлантичним блоком. У цьому розглянемо співпрацю скандинавських країн на інших рівнях.

3.1. Миротворча діяльність ООН як напрямок реалізації безпекової і оборонної політики скандинавських країн

Залучення до миротворчої діяльності під егідою ООН стало одним з головних напрямів міжнародної діяльності країн Скандинавії у постбіполярний період, що мало своїм наслідком не тільки продовження традицій біполярного протистояння в аспекті розвитку міжнародних відносин, а шляхом реалізації безпекових і оборонних інтересів як відповіді на виклики і загрози новітніх часів.

Ще за періоду холодної війни країни Північної Європи – Данія, Норвегія, Швеція та Фінляндія відігравали вельми помітну роль в операціях з підтримання миру Організації Об'єднаних Націй (ООН). У 1946 р. данський, норвезький і шведський міністри закордонних справ зустрілися за рік до відкриття Генеральної Асамблеї ООН, щоб скоординувати свою політику у міжнародній сфері. Навіть те, що Данія і Норвегія вступили в НАТО у 1949 р., а Швеція та Фінляндія залишилися нейтральними не призвело до істотних змін у співпраці скандинавських країн [269, р. 2].

Глибока залученість до сфери міжнародних відносин і тісна співпраця, що була характерна для скандинавських країн у другій половині ХХ ст. поступово призвела до того, що в контексті ООН їх почали розглядати не як окремі країни, а як єдиного актора щодо участі в миротворчих операціях. Цю співпрацю часто називають «скандинавською або північною моделлю». Північна модель складається з чотирьох елементів: інституційна основа з регулярних зустрічей міністрів оборони північних країн і низки робочих груп; серія курсів для посадових осіб щодо спільних спеціальних операцій з підтримки миру ООН; національні резервні сили, які, як правило склалися з добровольців, набраних в короткі терміни на індивідуальній основі і розгорнуті після кількох тижнів підготовки за мінімуму технічної підтримки; і, нарешті, висока готовність надати персонал для операцій ООН. До кінця холодної війни приблизно 125 тис. військових, або близько 25% персоналу, які брали участь у операціях ООН з підтримання миру, надійшли з чотирьох північних країн [210, р. 513]. Вони були першими, хто підготував спільні багатонаціональні навчальні програми і посібники, а їх тісна співпраця з штаб-квартирою ООН в Нью-Йорку і на місцях дали їм непропорційно великий вплив на еволюцію операцій ООН з підтримання миру.

Чотири скандинавські країни приєдналися до миротворчої діяльності ООН з самого початку її функціонування. Швеція відіграла ключову роль у першій офіційній місії спостерігачів ООН, яка була створена у Палестині у 1948 р. На додаток до військових спостерігачів, Швеція також надала перших двох начальників штабів і першого посередника ООН для цієї операції. Наступного року всі скандинавські країни надали персонал для другої місії спостерігачів у Кашмірі (ГВНООНІП), що стала першою операцією, до якої були запрошені в якості учасників всі держави-члени ООН були [212, р. 56].

Всупереч поширеній думці, північна модель миротворчих операцій не є реліктом холодної війни. Так, країни Північної Європи залишаються актуальними для вивчення та практики миротворчих операцій. Втім, скандинави з часом радикально змінили свої підходи до миротворчих операцій.

Данія стала першою країною, яка почала використовувати танки в миротворчій операції ООН в Боснії у 1993 р., Норвегія зайняла провідну роль у розробці цивільного потенціалу швидкого реагування для миротворчих операцій. Перша багатонаціональна бригада швидкого реагування для операцій з підтримки миру ООН була результатом данської ініціативи. Спочатку це була НОРДСАМФН (NORDSAMFN) – Група північних країн із співпраці з військових питань, у межах Північного військового співробітництва, що стосувалася участі в операціях з підтримання миру під егідою ООН. Вона була створена у 1963 р. і діяла до 1997 р., коли була замінена на НОРДКАПС (NORDCAPS) [215].

Причиною військового співробітництва північних держав (які в перші роки після Другої світової війни вибрали відповідний напрям зовнішньої політики і безпеки), було те, що воно збігалось з узгодженим сприйняттям ООН в якості основи для глобальної безпеки і активної миротворчої діяльності. Для двох північних країн-членів НАТО з їх власними збройними силами – це стало об'єктивним явищем, втім, нейтральні Швеція і Фінляндія також знайшли політичний інтерес і простір для участі в операціях з підтримання миру під егідою ООН. Так, під час холодної війни участь в операціях ООН була головним форумом для північного оборонного співробітництва [132, с. 48].

Поняття спеціальних миротворців під егідою ООН запропонував норвежець Т. Лі, перший Генеральний секретар організації, а його наступник, швед Д. Хаммаршельд, працював над завданням розширення цієї частини діяльності ООН. У 1952 р. Норвегія запропонувала малим країнам створити національні резервні сили ООН. У 1959 р., Д. Хаммаршельд закликав країни, які сприяли створенню Організації Об'єднаних Націй зі спостереження за перемир'ям (ЮНТСО) та Надзвичайних збройних сил Організації Об'єднаних Націй (НЗС ООН) на Близькому Сході, враховувати можливий внесок в ООН у власному національному військовому плануванні [316].

Такий заклик знайшов відгук у північних країнах. На зустрічі міністрів оборони у Стокгольмі у 1960 р. ця справа обговорювалося вперше і було

запропоновано призначити робочу групу з представників Данії, Норвегії та Швеції для вивчення цього питання. У 1963 р. до північного військового співробітництва долучилася Фінляндія і з того часу почала роботу Група північних країн із співпраці з військових питань в ООН (NORDSAMFN) [61].

У 1964 р. скандинавські країни об'єдналися, щоб створити північні резервні сили ООН NORDBERFN. Коли у 1973 р. постала необхідність виставити новий миротворчий контингент ООН на Близькому Сході, у результаті цієї ініціативи, скандинавські країни, завдяки спільній позиції, змогли виставити близько 5200 солдатів [213, р. 178].

NORDSAMFN була рушійною силою у розвитку військового співробітництва північних країн. Ядром було засідання міністрів оборони, що проводилося кожні два роки і створення спільних навчальних центрів. Країни-учасниці сприяли спеціалізації у освіті: Норвегія проводила навчання в галузі логістики, Фінляндія здійснювала підготовку військових спостерігачів, Данія – військової поліції, а Швеція – штабних офіцерів [102, с. 135].

НОРДКАПС (NORDCAPS) – збройні сили північних країн з підтримання миру – ще одна модель кооперації між північними країнами в галузі оборони, пов'язана з участю у міжнародних військових операціях [91]. Створення НОРДКАПС відбулось у 1997 р., а структура їх була сформована лише через рік – у 1998 р. Діяльність формування була припинена у 2009 р., коли НОРДКАПС – у склад якої входили НОРДАК (NORDAC) – Співробітництво скандинавських країн в галузі озброєнь та НОРДСАП (NORDSUP) – Структура з підтримки оборони Скандинавії – створили нову схему співпраці північних країн в галузі оборони НОРДЕФКО (NORDEFKO) [46].

Як зазначалось, Данія, Фінляндія, Норвегія та Швеція підписали угоду про НОРДКАПС у 1997 р., а у 2003 р. до них приєдналась Ісландія. Загалом, дискусію про розширення співпраці було розпочато серед міністрів оборони північних країн ще навесні 1996 р. Вона була продовжена на зустрічі в Кальмарі восени 1996 р., і конкретизована вже під час зустрічі в Гренландії

навесні 1997 р., де було прийнято положення про створення НОРДКАПС за ініціативи міністра оборони Норвегії Й. Космо [222, р. 168].

Однією з причин створення НОРДКАПС стали наміри скандинавських країн поглибити свою участь в операціях ООН з підтримання миру, а також задля зміцнення власної обороноздатності. Після закінчення холодної війни великі держави, такі як Великобританія, Німеччина і США сприяли формуванню таких сил на півночі Європи. Країни Північної Європи мали намір до активізації своєї ролі в миротворчих операціях, втім, по одинці були занадто малими, щоб проявляти необхідну потужність задля збільшення внеску у підтримання миру. Таким чином, вони зважилися об'єднати сили. Через НОРДКАПС північні країни шукали можливості щодо зміцнення північного кордону Європи з метою підтримання миру в цілому, і з підвищення дієвості операцій з підтримання миру у яких вони на той час брали участь. Такими були політичні та економічні мотиви північноєвропейської ініціативи [268, р. 59].

Метою створення НОРДКАПС було замінити існуючі структури співпраці північних країн у галузі міжнародних миротворчих операцій інтегрованою системою, яка займалася б усіма аспектами цієї справи. Це включало співпрацю на перспективне планування операцій, здійснення оцінок їх виконання, зокрема створення спільного реєстру для внесків скандинавських країн у миротворчість. Таким чином, НОРДКАПС виконувала координуючу функцію.

Також виникла об'єктивна потреба створити спільні північні миротворчі сили, які б, в основному, склались із військового підрозділу розміром з бригаду. У 2003 р. цю ініціативу розглядали у зв'язку з данською пропозицією створення міжнародної бригади для швидкого включення в операції ООН – бригади резервних сил високої готовності (БВГ) ООН.

Можливості налаштувати і розгорнути спільну бригаду на практиці до 2006 р. не було нагоди. Це відбулось частково й тому, що виникли інші військові завдання, зокрема, участь у бойовій групі ЄС (бойова група північних країн – NBG) і силах швидкого реагування НАТО (NRF). Роботу БВГ ООН

було припинено у 2008 р., але така співпраця мала практичне значення для спільних північних зусиль в операціях на Балканах – зокрема, неоціненний досвід був набутий у діяльності Північно-Польської бригади на Балканах [274].

На додаток до більш традиційних військових обов'язків в операціях з підтримання миру, які проводили НОРДКАПС, також відбувалась й співпраця в оборонній сфері – допомога реформи сектору безпеки в країнах-партнерах і розвитку регіонального потенціалу цих країн. Вперше, такі реформи відбувались за сприяння НОРДКАПС на Західних Балканах і в Грузії, а також в Східній Африці за підтримки Африканського союзу (АС) [255].

Створення NORDCAPS означало формування нової організації для співпраці північних країн в рамках міжнародних миротворчих операцій. Структура її визначалась двома органами: керівним комітетом та військовою координаційною групою. Керівний комітет був головним військово-політичним органом, координаційна група була відповідальна за те, щоб керівний комітет отримував необхідні поради та рекомендації від професійних військових.

Восени 2000 р. керівний комітет створив постійний військовий елемент планування – штаб у Табі (Швеція), куди входили шість офіцерів з Фінляндії, Швеції, Данії та Норвегії. Він був відповідальний за співпрацю в рамках НОРДКАПС, а також за планування та координацію подальшої співпраці північних країн у цій галузі в цілому [282].

У 2002 р. міністри оборони північних країн в м. Алесунд підписали лист про наміри і рамкову угоду (меморандум про взаєморозуміння), який встановив більш тісну основу для співпраці. Він був переглянутий у 2006 р. та у 2009 р., після чого був також підготовлений лист про наміри співпраці з Великобританією щодо взаємного посилення дій під час миротворчих операцій.

Таким чином, скандинавські держави створили багатонаціональну бригаду НОРДКАПС, яка стала функціонувати на практиці з 2003 р. для операцій з підтримки миру, координуючи свою діяльність з Європейським союзом, Організацією Північноатлантичного договору та ООН. Країни Скандинавії також зробили свій внесок у розвиток цивільного компоненту у

нових умовах багатофункціональних і складних операцій з підтримки миру, які стали домінуючим типом місій після холодної війни. Норвегія стала першою країною у світі, що створила цивільний контингент швидкого реагування для миротворчих операцій.

НОРДКАПС дозволив скандинавським країнам забезпечувати за потреби значними військовими контингентами миротворчі операції та органи, не пов'язані з наступальними операціями. Також, вирішальним чинником, що забезпечує високий попит на участь скандинавів у миротворчих операціях є високопрофесійний рівень розвитку логістики, персоналу штаб-квартири, забезпечення військових послуг і комунікацій. Досвід Скандинавії в миротворчих операціях користується великим попитом у інших країн – допомога у навчанні, що надається країнам зростає, скандинавські країни глибоко залучені в розробку навчальних програм у рамках ЄС, НАТО та ООН, а також, вони були залучені до створення окремих багатонаціональних сил для миротворчих операцій, таких як Балтійський батальйон (БАЛТБАТ) та БВГ ООН. Скандинавський досвід залишається актуальними для нинішніх миротворчих операцій, і було б помилкою ігнорувати його. Ефективна військово-цивільна координація та співпраця були проблемними у всіх основних миротворчих операціях, що проводяться з кінця холодної війни, тому скандинавам, як і раніше, є багато чого запропонувати іншим державам у цій галузі [106, с. 184].

Ще однією кооперативною структурою скандинавських країн, яка становить основу північного оборонного співробітництва і у політичному, і у військовому відношенні є НОРДЕФКО (NORDEFSCO) – співпраця північних країн у галузі оборони. Після завершення холодної війни північні країни мали традиційно тісне військово-політичне співробітництво у подальшому розвитку, що було пов'язане з участю в міжнародних миротворчих операціях. Завдяки створенню рамкової організації НОРДЕФКО співпраця поширюється поза скандинавським регіоном [246].

Для створення NORDEFSCO був прийнятий договір, який підписали в Гельсінкі у 2009 р. міністри оборони північних країн, з перспективою на багаторічну співпрацю з підтримки миру та участі в міжнародних операціях. Він замінив три існуючі структури співпраці НОРДКАПС, НОРДАК (військово-технічне співробітництво) та НОРДСАП (оборонне співробітництво) [303].

NORDEFSCO є основною програмою північного оборонного співробітництва, як у політичному, так і у військовому відношенні. Це структура регіональної кооперації, а не командна структура, і додаток до північноатлантичного і європейського співробітництва окремих країн Північної Європи. У 2014 р. країни погодили спільне бачення співпраці в рамках НОРДЕФКО до 2020 р. [306].

Розширення співпраці, що було спочатку закріплене за більшістю операцій з підтримки миру, мало поєднуватись політичною та економічною складовою: Данія, Фінляндія, Норвегія та Швеція мали намір зберегти свої можливості у сфері оборони, уряд Ісландії намагався надалі розвивати скандинавське співробітництво в галузі безпеки після того як США вийшли з бази в Кеблавіку у 2006 р. Хоча розширення співпраці було визнане необхідністю для підтримання військової компетентності, продовженням обслуговування існуючих та придбанням нових оборонних систем та вартість цього була настільки великою, що малі держави поодинці навряд чи могли дозволити собі їх економічно. Окресленою лінією в цьому відношенні стало визначення низки областей, де б можна було досягти значної економії, не зашкоджуючи розширенню співробітництва. Водночас більш тісна координація також могла б сприяти підвищенню боєздатності кожної країни.

Співпраця в галузі оборони між північними країнами відбувається в кількох напрямках. Перший, через в ООН, де брали участь всі п'ять держав; другий, в рамках НАТО, у якому Данія, Ісландія і Норвегія є членами, а Фінляндія та Швеція після холодної війни оформили партнерство; третій, в ЄС, у якому Данія, Фінляндія і Швеція є членами, а Норвегія (у сфері безпеки та

оборони) бере участь у Північній бойовій групі для міжнародних зусиль (Nordic Battle Group, NBG). Крім того, ствердились різні форми двостороннього співробітництва між Північними країнами (наприклад, між Норвегією і Швецією, а також між Швецією та Фінляндією тощо) [130, с. 68].

Основною метою НОРДЕФКО є зміцнення національної оборони країн-учасниць за допомогою політичної та практичної координації, зокрема, за рахунок використання можливої синергії і досягнення ефективності витрат за допомогою ефективних спільних рішень. Вони включають в себе далекосяжний і довгостроковий загальний підхід до питань, пов'язаних із захистом.

Створення НОРДЕФКО не ставило за мету формування якісно нової організації. Це основа співпраці, що відбувається через різні частини існуючих структур у відповідних країнах. Головування у цій організації відбувається по черзі між країнами-учасницями (наприклад, Норвегія головувала у 2010 р. та 2014 р.) [257].

Координація здійснюється на політичному рівні і відбувається через міністрів оборони, які збираються два рази на рік, та на військовому рівні через подібні зустрічі очільників штабів (зустрічаються щорічно). Постійний моніторинг відбувається через керівний комітет оборонної політики північних країн (NORDEF KKP) на адміністративному рівні та у співпраці з північним координаційним військовим комітетом (NORDEF MCC) для подальшого військового співробітництва [259].

Основними напрямками для співпраці в галузі оборони через НОРДЕФКО є логістика та обслуговування; освіта і навчання; оперативна діяльність; міжнародні зусилля. Через НОРДЕФКО відбувається надання допомоги Північних країн для розвитку африканських Сил реагування, резервних сил Східної Африки (EASF), зі штаб-квартирою в Найробі (Кенія) [258].

Ще один істотний фактор щодо конструктивності розширення співпраці Північних країн через НОРДЕФКО полягає у техніко-економічному обґрунтуванні розширення співробітництва між Норвегією та Швецією у галузі

оборони, представленому у 2007 р., а також доповіді Об'єднаного комітету начальників штабів у Фінляндії, Норвегії та Швеції, представленої у 2008 р. (були визначені 140 майданчиків для військового співробітництва) [286].

Другим основним базисом для розширення співробітництва є, так званий, «звіт Столтенберга» щодо майбутньої співпраці північних країн у зовнішній політиці та політиці безпеки, що був підготовлений під керівництвом Т. Столтенберга, і опублікований у 2009 р. [292].

Цей звіт з рекомендаціями про «співпрацю північних країн із зовнішньою політикою і безпекою» був переданий міністрам закордонних справ північних країн на позачерговому засіданні міністрів закордонних справ в Осло. Це було таким собі продовженням попередньої роботи щодо зміцнення оборонного співробітництва Північних країн, зокрема, спільної доповіді Об'єднаного комітету начальників штабів у Фінляндії, Норвегії та Швеції.

Т. Столтенбергу було запропоновано представити особисті пропозиції щодо питань безпеки, причому вийти за межі того, що можна вважати реалістичними кроками, на які підуть уряди країн Північної Європи. Таким чином він розробив тринадцять пропозицій для потенційно більш тісних заходів співпраці північноєвропейських країн на наступні двадцять років.

Перша пропозиція стосувалась зусиль блоку північних країн щодо військової та цивільної стабілізації. Вона передбачала створення північної військової групи та цивільної групи стабілізації, які можуть бути розгорнуті в постраждалих державах через внутрішні заворушення чи інші критичні ситуації, коли бажано застосувати міжнародні зусилля. Мовиться про першочергову необхідність стабілізувати ситуацію миротворчими діями, а потім вжити заходів щодо гарантії реалізації державних і політичних процесів. У цих заходах повинні брати участь як цивільні, так і військові кадри. Така група має складатися з чотирьох компонентів: військовий компонент, гуманітарна складова, компонент державного будівництва (поліція, судді, співробітники в'язниці, вибори спостерігачів) і компонента допомоги.

Наступна пропозиція стосується співпраці північних країн з нагляду за повітряним простором Ісландії. Таким чином, північні країни повинні взяти на себе відповідальність за повітряне спостереження і повітряне патрулювання над Ісландією. Кроком в цьому плані може стати відправка персоналу на базу Кеблавік задля постійних навчань «Північний вікінг», які організуються ісландською владою. У свою чергу, вони можуть взяти на себе відповідальність за частину повітряного патрулювання, організованих НАТО. Співпраця північних країн для повітряного патрулювання може стати прикладом співпраці між державами-членами НАТО і країнами-партнерами в рамках Партнерства заради миру (ПЗМ).

Важливою складовою стає й морський моніторинг скандинавськими країнами задля стабілізації в регіоні та підтримання миру. Система повинна бути в принципі цивільною і спрямованою на моніторинг забруднення морського середовища та цивільного руху. Скандинавська система морського моніторингу може бути побудована на двох стовпах, один для Балтійського моря («Baltic Watch») і один для моніторингу Північної Атлантики, частини Північного Льодовитого океану і Баренцового моря («Barenz Watch»), як частини загальної системи в цілому.

Наступним кроком стане створення морських сил реагування. Після того, як скандинавська система моніторингу морських акваторій буде введена в роботу мають бути створені північні морські сили реагування, що складатимуться з елементів берегової охорони і рятувальних служб північних країн. Необхідною складовою цього стане здійснення регулярного патрулювання в північних морях, а також можливий пошук і порятунок.

Важливим елементом безпекової політики стане створення супутникової системи для моніторингу та зв'язку. У межах розвитку північної співпраці щодо нагляду за портами заплановано створити північну супутникову систему з полярної орбіти у 2020 р. Така супутникова система зможе забезпечити часте оновлення інформації щодо ситуації у водах в режимі реального часу, що є необхідною умовою для ефективного моніторингу океану і управління кризами.

Особливого значення задля забезпечення стабільності набуває співпраця північних країн щодо проблем Арктики. Скандинавським країнам, які є членами Арктичної ради, рекомендовано розробити кроки щодо практичного співробітництва з проблем Арктики. Зонами співробітництва тут будуть довкілля, клімат, безпека і порятунок.

Ще однією пропозицією є створення мережі проти кібер-атак. Потребою стає встановлення експертної мережі для захисту від кібер-атак проти країн Північної Європи. Основним завданням буде обмін досвідом та координація національних зусиль, щоб консультувати країни Північної Європи в процесі побудови потенціалу в цій галузі. У довгостроковій перспективі, мережевий ресурс може розвиватися з виробленням системи координат для визначення кібер-загроз проти країн Північної Європи.

Надзвичайну увагу в аспекті рекомендацій приділено блоку катастроф. Пропозиції вимагають створення блоку для усунення наслідків аварій, великомасштабних стихійних лих та нещасних випадків у країнах Північної Європи та інших країнах. Основним завданням блоку буде сприяння узгодженим зусиллям північних країн, коли це буде необхідним. Команда буде відстежувати наявне обладнання та персонал у зоні лиха, а також створювати мережу між багатьма державними та приватними організаціями, які діятимуть у певній ситуації. Блок буде створений з Північних груп/команд для задоволення конкретних потреб, зокрема задля розширеного пошуку та порятунку.

Не менш важливою пропозицією є створення блоку для розслідування військових злочинів. Потребуватиме комплектації слідча група, яка зможе координувати розслідування Північних країн в питаннях геноциду, злочинах проти людяності і військових злочинів, скоєних особами, що проживають у країнах Північної Європи.

Значну увагу приділено й співробітництву дипломатичної служби. У країнах і регіонах, де певна північна країна має посольство або консульство країни, можна буде проводити спільні форуми.

Надзвичайно важливим кроком буде військове співробітництво із залученням транспортної, медичної, освітньої, матеріальної та інших галузей. Деякі з цих сфер також розглядалися у доповіді фінських, шведських і норвезьких начальників військових штабів у 2008 р.

Створення північного блоку-амфібії на основі існуючих підрозділів та наявного шведсько-фінського співробітництва принесе користь міжнародним миротворчим операціям. А у довгостроковій перспективі скандинавські країни мають розвинути моніторинг Арктики через власний блок-амфібію.

Але всі ці пропозиції мають базуватись на скандинавській декларації солідарності. Північні уряди перш за все повинні видати декларацію взаємної солідарності, у якій вони на себе візьмуть зобов'язання щодо роз'яснення кроків, на які вони йтимуть, якщо північні країни стануть об'єктом зовнішнього нападу або неправомірного тиску [292].

Зазначені пропозиції Т. Столтенберга були обговорені на різноманітних скандинавських форумах, зокрема в Північній Раді та поширені для подальшої оцінки між північними країнами. Особливо уважно до них поставились в структурах пов'язаних з оборонною сферою, зокрема в НОРДЕФКО [307].

Якщо окреслити загальну картину миротворчих операцій, до яких, зокрема, залучені й скандинавські країни, то нині проводиться шістнадцять миротворчих місій ООН під керівництвом Департаменту операцій з підтримання миру (ДОПМ), який входить до складу Секретаріату ООН. В розпорядженні миротворців знаходяться 56 літаків, 12 кораблів, 144 гелікоптерів, 34 тис. 742 автомашини, 30 госпіталів, 284 клініки. В польових умовах знаходяться 104 тис. 496 чоловік (зокрема, 1821 військових спостерігачів ООН). Бюджет миротворчих операцій на 2015 р. склав 7,83 млрд. дол. [136].

Як правило, командувачі миротворчими місіями змінюються кожні два роки. Країни, з яких було обрано командувачів миротворчими силами: Данія, Норвегія (скандинавські), а також Індонезія, Гана, Танзанія, Камерун, Нігерія, Пакистан, Ірландія, Італія, Непал, Бразилія (дві місії), Ефіопія (дві місії).

У 2014 р. змінено вісім командуючих, були призначення і на початку 2015 р. Так, 28 січня 2015 р. від Ефіопії призначено нового командуючого в ЮНІСФА – Тимчасові сили ООН із забезпечення безпеки в Аб'є (Південний Судан), а у лютому на Голанських висотах в Сирії прийняв командування новий командуючий від Непалу. 25 лютого 2015 р. призначено нового командувача миротворчої місії в Ліберії, а 6 березня того ж року – в місії в Малі призначено командувача із Данії.

Основна увага світового співтовариства у 2014 р. було прикута до «острову Афродіти». 11 серпня 2014 р. у миротворчих силах ООН на Кіпрі приступила до виконання своїх обов'язків новий командувач – генерал-майор К. Лунд (Норвегія). Вона стала першою жінкою-командувачем миротворчими силами ООН за останні шістьдесят шість років, змінивши на цій посаді китайського генерал-майора. Допомогу новому командувачу надає норвезький офіцер підтримки [330].

Склад сил ООН на Кіпрі – 926 чоловік (860 військовослужбовців і 66 поліцейських). Кількість їх незмінна з 1964 р., причому до серпня 2014 р. на Кіпрі норвезьких миротворців не було [313].

К. Лунд закінчила командно-штабний коледж, військовий університетський коледж, американський військовий коледж, де стала магістром в галузі стратегічних досліджень. Звання генерала їй присвоєно у 2009 р. Вона брала участь у миротворчих операціях у Лівані та Югославії. У 1991 р. брала участь в операції «Буря в пустелі», знаходилась також в складі коаліційних сил в Афганістані.

У доповіді від 9 січня 2015 р. генсек ООН відмітив: «Новий командувач силами, яка приступила до виконання своїх обов'язків в серпні, одразу ж налагодила хороші стосунки з ворогуючими силами, сприяючи підтриманню безперервного і транспарентного діалогу» [50].

У миротворчих операціях ООН військовослужбовці Норвегії беруть участь з 1947 р. (операція в Греції – один військовослужбовець). Більше 34 тис. військових взяло участь в операції УНІФІЛ 1978-1999 рр. в Лівані.

Норвегія на березень 2015 р. направила в шість місій ООН 78 миротворців (28 поліцейських, 16 військових спостерігачів і 34 військовослужбовці), зайнявши 75-е місце за кількістю наданого контингенту [230, р. 163].

Одним із пріоритетів данської зовнішньої політики також є активна участь в ООН. У 2005-2006 рр. Данія була непостійним членом Ради Безпеки ООН. Країна послідовно дотримується чотирьох основних пріоритетів:

1. Боротьба з тероризмом.
2. Посилення здатності Організації Об'єднаних Націй у вирішенні конфліктів.
3. Допомога країнам Африки.
4. Укріплення значення міжнародного права.

Протягом кількох десятиріч Данія активно брала участь у миротворчих операціях ООН, надаючи свої національні збройні сили та співробітників поліції як спостерігачів. В якості прикладу можна навести вже згадувану операцію з підтримання миру на Кіпрі, в якій данські миротворці взяли найактивнішу участь.

Постбіполярний період характеризується активним розвитком міжнародних миротворчих і воєнних операцій. Данські сухопутні війська знаходились у складі міжнародних миротворчих контингентів в Боснії і Герцеговині (МООНБГ), Косово (МООНК), приймали участь у військових операціях в Іраку й Афганістані. Всі вказані акції за низкою ознак істотно відрізняються від традиційних операцій з підтримання миру. Під час їх проведення значно зросли ризики для життя і здоров'я миротворців: тільки у 2008 р. данський військовий контингент втратив в Афганістані 7 військових. В операціях «нового типу» данські військові, як і представники інших націй, що приймають участь в цих операціях, мусять доволі тісно співпрацювати з місцевою владою в різних правових та організаційних межах [230, р. 174].

Поряд з Норвегією і Данією активну участь в миротворчих операціях в різних куточках світу приймає Швеція. Останнім часом шведське керівництво особливу увагу приділяє миротворчій діяльності в Північній Африці, на Близькому Сході та Балканах. При цьому спостерігається тенденція зміщення

пріоритетів залучення національних збройних сил в бік участі в кризових операціях під керівництвом ЄС і НАТО. Так, у 2013 р. воєнні контингенти країни взяли участь в операціях НАТО в Афганістані та Косово (основний контингент виведено в жовтні, продовжено участь тільки штабними офіцерами в складі міжнародного штабу) та в операції ВМС країн ЄС «Атланта» у боротьбі з піратством у північно-західній частині Індійського океану (квітень-серпень) і операції багатонаціонального угруповання військ (сил) держав ЄС в Боснії та Герцеговині «Алтея» (штабні офіцери) [277].

При цьому зберігається активність і миротворчих операціях під егідою ООН:

- в миротворчій операції ООН в Малі (MINUSMA) (штабні офіцери);
- в міжнародній операції ООН/ОЗХЗ з ліквідації запасів хімічної зброї в Сирії (один воєнно-транспортний літак С-130);
- в гуманітарній операції ООН з надання допомоги Філіппінам у ліквідації наслідків стихійного лиха (листопад-грудень 2013 р., два ВТС С-130).

Крім того, шведські та фінські військовослужбовці були задіяні в комісії спостерігачів із нейтральних держав на Корейському півострові (NNSC), а також у місіях ООН і ЄС, таких як: ООН в Афганістані (UNAMA); ООН на Близькому Сході (UNTSO); ООН Індія-Пакистан, в штаті Джемму і Кашмір (UNMOGIP); ООН в ДР Конго (MONUSCO); ООН в Південному Судані (UNMISS); ЄС з підготовки сил безпеки Сомалі (EUTM Somali); ЄС з підготовки особового складу ЗС Малі (EUTM Mali) [230, р. 223].

Отже, миротворча діяльність країн Скандинавії посідає чільне місце у безпекових напрямках їх зовнішньої політики. Завдяки високому рівню підготовки військовослужбовців, ці країни претендують на достатньо високі позиції у рейтингу миротворчих контингентів ООН (беручи за основу якісну складову). Необхідно відзначити, що саме трансформація «північної моделі», яка була напрацьована скандинавськими державами і успішно використовувалась миротворчими контингентами ще за часів холодної війни,

дозволила нині отримати високопрофесійний склад миротворців для застосування їх навичок в «гарячих» локаціях світу.

3.2. Безпекове та оборонне співробітництво Норвегії, Данії, Ісландії, Швеції та Фінляндії з ЄС

Співробітництво країн Скандинавії по лінії безпеки і оборони з ЄС зумовлюється міжнародним статусом кожної з цих країн, рівнем їх залученості до зовнішньополітичних і безпекових програм (зокрема, Спільної політики безпеки та оборони, СПБО) ЄС, специфічними позиціями урядів країн щодо рівня та перспектив взаємодії з ЄС та, своєю чергою, тими можливостями, які може надати Європейський Союз у сфері безпеки і оборони Північним країнам на додаток (або на противагу) іншим міжнародним (на кшталт ООН) або безпековим (на кшталт НАТО) колективним організаціям.

Норвегія. У Норвегії, що не є членом Євросоюзу (на референдумі щодо вступу до ЄС у 1994 р. 52,4% виборців проголосували проти), до кінця 1990-х рр. тема ЄС в контексті проблем безпеки та оборони практично була відсутня у зовнішньополітичній дискусії, де на першому плані були питання НАТО. Відносини з ЄС вибудовувались в основному навколо торгової політики. В норвезьких дебатах сприймалася характеристика ЄС як «економічного гіганта, але політичного гнома» [143].

Офіційні відносини з ЄС в галузі зовнішньої політики були обмеженими. Політичний діалог з країнами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) зводилися до зустрічей (раз в півроку) на рівні міністрів закордонних справ і директорів політичних департаментів, контактів експертів із робочими групами, зокрема з питань Спільної політики безпеки та оборони (СПБО). При цьому, в більшості випадків представникам країн ЄАВТ відводилась пасивна роль – або приєднатися до тих чи інших позицій ЄС, або утриматися [2].

У 1992 р. Норвегія подала заявку щодо асоційованого членства в ЗЄС (офіційно таке членство було оформлено у 1995 р.), розраховуючи таким чином підвищити свій вплив у європейських справах.

Ідеї формування СПБО спочатку були зустрінуті в Норвегії (яка багато в чому орієнтувалась на позицію Великобританії в ЗЄС) з великим скепсисом. Тому для норвежців стали повним сюрпризом підсумки франко-британської зустрічі у Сан-Мало в грудні 1998 р., де британці заявили про рішення не лише приєднатися до планів створення СПБО, але і очолити цю політику спільно з Францією та ФРН [146, с. 53].

Лише поступово і без особливого бажання норвезька політична і воєнна еліта стала визнавати, що існує воєнно-політичний вимір ЄС, і що його значення буде зростати, зокрема й для політики безпеки і оборони Норвегії.

Дискусії навколо цього питання продовжуються й нині. Одні оглядачі вважають, що СПБО просто не потрібна, поки Норвегія базує свою безпеку на членстві в НАТО, і що може виникнути дублювання структур НАТО зі структурами ЄС. Інші – побоюються, що СПБО приведе до маргіналізації Норвегії, яка не є членом ЄС, в європейській політиці безпеки, якщо ЄС стане одним із її головних факторів [320].

Щоправда, у 1999 р. МЗС Норвегії розробило стратегію щодо СПБО. Норвезька позиція будувалась на бажанні забезпечити максимально сприятливі позиції для Норвегії в структурах ЄС. В пам'ятній записці, направленій міністром закордонних справ Норвегії К. Воллебеком всім членам ЄС і НАТО у жовтні 1999 р. напередодні грудневого саміту ЄС в Гельсінкі, підкреслювалась необхідність пошуку таких варіантів взаємодії сторін, які забезпечували б для країн-членів НАТО, що не входять до ЄС, відповідні їх інтересам форми інтеграції до нових структур ЄС. Пропонувалось, наприклад, щоб країни, які не є членами ЄС брали участь в періодичних консультаціях та діяльності, що стосуються питань безпеки і оборони, в рамках запланованого Політичного комітету та відповідних робочих груп з правом виступати, вносити пропозиції і мати доступ до необхідних документів та інформації. В розробці норвезької

пам'ятної записки активну підтримку надали представники Фінляндії, яка тоді головувала в ЄС, а також інших північних країн. Загалом, норвезькі пропозиції були зафіксовані в заключній заяві головуючого Гельсінкського саміту. Однак, на практиці вони не привели до суттєвої участі Норвегії в структурах СПБО [95].

Після рішення саміту в Гельсінкі про інтеграцію ЗЄС в ЄС Норвегія була позбавлена єдиного інституціоналізованого та офіційного каналу співробітництва з ЄС в галузі безпеки і оборони. Саміт ЄС в Ніцці прийняв рішення про проведення спільних зустрічей між Комітетом з політики і безпеки (PSC) та шістьма не членами ЄС (15+6) двічі на рік [217].

МЗС Норвегії охарактеризувало рішення саміту в Ніці як початковий пункт для розвитку більш тісного співробітництва. Але в цілому воно не було оптимальним для Норвегії, оскільки країна, як і інші не члени ЄС, залишалась відрізаною від головної інформації та обговорення основних питань політики безпеки і оборони ЄС [223, р. 176].

Щодо практичного і воєнного співробітництва, на саміті в Гельсінкі було заявлено, що «відповідні форми» участі країн, що не приєднались, в операціях з управління кризами будуть визначені на більш пізній стадії. Рік потому в Ніці було вирішено, що не члени ЄС, які роблять суттєвий внесок військовими підрозділами, загалом користуються тими ж правами і обов'язками в операціях, які проводяться під егідою ЄС (тобто, мають доступ до командних структур, планування та іншої відповідної діяльності) в рамках «комітету держав, що роблять внесок шляхом надання військових підрозділів», який відповідає за повсякденне проведення операцій [266, р. 32].

Не дивлячись на вказані обмеження, у Норвегії вважають, що краще мати невеликий вплив, чим взагалі ніякого. При підготовці першої конференції (Capabilities Commitment Conference) в Брюсселі у листопаді 2000 р. Норвегія була першою із не членів ЄС, яка заявила про готовність виділити підрозділи для Сил швидкого реагування ЄС. «Забезпечення сильного європейського потенціалу для управління кризами це те, заради чого ми хочемо зробити свій

внесок та взяти на себе частку відповідальності й ризику», – заявив міністр закордонних справ Норвегії К. Воллебек у січні 2000 р. [278, р. 123].

Проте на другій конференції і на саміті в Легені у грудні 2000 р. було прийнято рішення, що не члени ЄС будуть запрошені взяти участь в операціях тільки тими силами і засобами, які самі члени ЄС не мають у своєму розпорядженні. Це відводить не членам ЄС лише другорядну роль в практичній реалізації операцій. Крім того, проблематичним для цих країн є й те, що головні рішення – політичні цілі та умови проведення операцій – уже прийняті, до того ж без їхньої участі.

Серйозним викликом для Норвегії, як результат розвитку «воєнного виміру» ЄС і його намірів щодо СПБО, стало створення Агентства з оборонних озброєнь (АОО). Керівництво новою структурою було покладене на Високого Представника ЄС, а правління складається із міністрів оборони країн ЄС. У кінці 2004 р. агентство замінило Західноєвропейську групу з озброєнь (WEAG), яка в політичному і адміністративному відношенні була пов'язана з ЗЄС і де Норвегія користувалась правами члена. Тепер же Норвегія, як і Туреччина, що також не входить до ЄС, може тільки приймати участь у проектах і програмах на умовах, які визначило правління АОО. З боку ЄС було заявлено, що, як у випадку з СПБО, треті країни можуть бути запрошені до участі в діяльності нового агентства, але «це не повинно створювати прецеденту для автономності ЄС в прийнятті рішень» [250, р. 43].

На практиці це означає, що Норвегія не має доступу на стратегічному рівні до європейських організацій, які здійснюють кооперацію в галузі розвитку оборонних потенціалів, НДДКР, закупок, виробництва озброєнь тощо. Уряд Норвегії розцінює цю ситуацію як досить серйозну. По-перше, створення нового агентства порушило співробітництво з її європейськими союзниками в цій галузі. По-друге, інституціоналізація таких зв'язків у рамках ЄС зменшує можливості Норвегії здійснювати вплив на більш широкі структури і процеси в ЄС [199, р. 43].

Данія. Позиція Данії щодо воєнного співробітництва з Євросоюзом, хоча вона є одним із найбільш активних його учасників, має низку особливостей, що відрізняє її політику у порівнянні з іншими скандинавськими країнами.

Данська політика безпеки ґрунтується на визнанні провідної ролі США і НАТО та обмеженої участі ЄС у питаннях оборони Європи. Данія завжди більш скептично ставилася до європейського виміру оборони, ніж більшість інших європейських членів НАТО. Основне данське занепокоєння пов'язане з тим, що участь в оборонному співробітництві з ЄС може послабити трансатлантичні зв'язки із США та НАТО, які залишаються для Данії головними гарантами безпеки.

Власне питання формування спільної оборонної політики, яка з часом могла б бути трансформована в спільну оборону, зафіксовані у Маастрихтському договорі 1991 р., стали однією із головних причин активних дискусій в Данії [272, р. 176].

На референдумі у 1992 р. щодо Маастрихтського договору більшість данців, хоча і з незначною перевагою (50,7% – «проти» та 49,3% – «за») виступила проти участі у договорі [40]. Проте уряд, отримавши підтримку семи із восьми партій в парламенті, зумів знайти компроміс і отримав згоду інших членів ЄС на низку застережень, зокрема і щодо СПБО, які і були зафіксовані в Единбурзькому договорі (грудень 1992 р.) і пізніше підтверджені в низці інших документів ЄС (Амстердамський договір, угода в Ніці при підготовці Європейської конституції) [221].

Особлива данська позиція була оформлена у вигляді протоколу, що додавався до Единбурзького договору, в якому йшлося про те, що «ніщо в Договорі про Європейський союз не зобов'язує Данію стати членом ЗЄС. Відповідно, Данія не бере участь в розробці та реалізації рішень та дій Союзу, які можуть мати наслідки для її оборони, але не буде чинити перешкод розвитку більш тісного співробітництва між державами-членами Союзу» [87, с. 57]. Данія фактично отримала статус спостерігача в ЗЄС, але ніколи не претендувала на статус повного члена. В результаті Единбурзький договір з

вказаними застереженнями було схвалено на національному референдумі у 1993 р. [98].

Особлива позиція Данії в якості окремого протоколу була зафіксована і в Амстердамському договорі 1997 р., який переглядав низку положень Маастрихтського договору і, який надавав більш конкретних обрисів СПБО, оборонна складова якої доволі чітко була визначена на саміті ЄС в Гельсінкі в грудні 1999 р. [78, с. 287].

Проте з середини 1990-х рр. данський уряд став більш активно підтримувати розвиток спільної політики оборони Європи. В колах політичної еліти все частіше озвучувалася думка, що неучасть Данії в СПБО послаблює її роль в ЄС, її можливість впливати на європейські справи. Так, Данія бере участь в цивільних аспектах СПБО (наприклад, пов'язаних із поліцейськими і правовими питаннями – представник данської поліції очолював таку місію в Боснії та Герцеговині), але не бере участі у військових операціях з управління кризами. Вказані вище застереження обмежують представництво Данії у всіх органах ЄС, які займаються питаннями СПБО [193, р. 75].

Поступово стали окреслюватись деякі зрушення в позиції Данії щодо використання військових контингентів для гуманітарних операцій. На міжурядовій конференції з підготовки Амстердамського договору Данія, хоча й не підтримала прямо, але й не виступила проти пропозиції Швеції та Фінляндії про включення в текст договору петерберзьких завдань (вони були сформульовані у 1992 р. в Петерберзькій декларації після закінчення засідання Ради міністрів Західноєвропейського союзу. На цьому засіданні держави-учасники Західноєвропейського союзу оголосили про свою готовність надавати у розпорядження Західноєвропейського союзу, так само як і НАТО і Європейського Союзу, з'єднання своїх звичайних збройних сил для проведення військових операцій).

При розробці Європейської конституції у березні 2003 р. уряд Данії зробив заяву: «...події після 1992 р. показали більшу необхідність посилення співробітництва в ЄС в галузі безпеки і оборони. Європейські реалії в новому

столітті суттєвим чином відрізняються від періоду, коли ми зробили наші застереження більш ніж десять років назад. Нині ці застереження не відповідають інтересам Данії. Водночас важливо, щоб політика Данії в ЄС з цих питань базувалася на необхідній підтримці населення. Відмова від цих застережень потребує нового референдуму» [197, р. 187].

Після того як у червні 2004 р. на саміті ЄС в Ніці була досягнута домовленість про текст Європейської конституції прем'єр-міністр Данії провів низку консультацій з партіями, представленими у парламенті, з метою узгодження бази для ширшої підтримки. Партії, які входили на той час до уряду (Венстре, Консервативна народна партія), а також опозиційні СДПД, Соціалістична партія і Радикальна Венстре підписали 2 листопада 2004 р. політичну угоду, у якій визначалась низка сфер співробітництва, де Данія буде відігравати активну і конструктивну роль. По відношенню до низки особливо чутливих для Данії галузей, включно з СПБО, зроблені застереження, які в основному повторюють попередні. З врахуванням досягнутої домовленості основні політичні партії Данії вирішили рекомендувати населенню схвально проголосувати на референдумі щодо Європейської конституції [224, р. 187].

Міністр закордонних справ Данії водночас заявив, що не виключає зміни деяких застережень – наприклад, про участь у співробітництві в поліцейській та правовій галузях. Данія буде вирішувати питання, пов'язані із співробітництвом в цих галузях, в кожному окремому випадку. Але, при всіх варіантах, це буде потребувати нових обговорень між сторонами та нового референдуму [35].

На відміну від інших скандинавських країн Данія підтримала військові операції США проти Іраку та добивалась одностайності серед держав ЄС в цьому питанні. Данський уряд виступав проти тверджень, що іракський конфлікт підірве значення СПБО і що участь в антисаддамівській коаліції означає переорієнтацію зовнішньої політики Данії чи незадоволення СПБО. Цікаво, що іракський конфлікт посилив позитивне ставлення партій лівої опозиції до ЄС і до СПБО, які вважали, що сильна Європа може стати

балансуючим елементом у відносинах із США. Урядові партії не погоджувались з цим аргументом, а заявляли, що Північноатлантичний союз як і раніше повинен залишатися основою воєнної безпеки країни і Європи в цілому [107, с. 123].

Данія надавала та нині надає великого значення попередженню та врегулюванню криз у будь-яких частинах нашої планети. Вона активно піднімала ці питання, ставши непостійним членом Ради Безпеки ООН у 2005-2006 рр.

Данія – єдина із північних країн-членів ЄС, яка, спираючись на свої застереження, не буде виділяти національний воєнний персонал до складу Сил швидкого реагування ЄС, рішення про який було прийнято на Гельсінкському саміті. Не прийняла вона участі і у фінсько-шведсько-норвезькій бойовій мобільній групі «Нордік Бетл Груп».

Швеція та Фінляндія. Під час обговорення проекту Європейської конституції Швеція виступала за те, щоб головним принципом була одноголосна згода, але допускала і кваліфіковану більшість, коли, на думку деяких країн, запропоноване рішення суперечить їхнім національним інтересам. Вважаючи принцип одноголосної згоди у питаннях, що стосуються воєнних і оборонних аспектів дуже важливим, Швеція розглядає СПБО як сферу, де важливо мати повну підтримку всіх її учасників. Вона повинна розвиватися у відповідності зі змінами проблем глобальних загроз та безпеки. Тому розвиток петерберзьких завдань розглядається, у зв'язку з цим, як природній процес. Ідея ж структурованого співробітництва, проте, може викликати напругу між членами ЄС і послабить СПБО. Всі члени повинні брати участь в прийнятті рішень [1].

Швеція, яка є нейтральною країною, підтримує співробітництво з НАТО по врегулюванню криз, за виключенням питань, визначених Статтею 5 Північноатлантичного договору. Шведи вважають, що більш глибоке політичне співробітництво, посилення можливостей ЄС в галузі політики безпеки і

оборони як глобального фактора має центральне значення в укріпленні рівноправного трансатлантичного співробітництва [242].

Пропозицію про солідарність Швеція також підтримує, але за умови, що вона не буде ототожнюватися з будь-якими зобов'язаннями в галузі оборони. На думку шведів, можливі різні тлумачення вказаної пропозиції, послаблюють спільну зовнішню політику, для якої важливо, щоб ЄС виступала на спільних позиціях.

Так, щодо взаємної оборони країни, вступаючи в ЄС, повинні проявляти гнучкість. Швеція виступає за те, щоб не чинити перешкоди іншим країнам у здійсненні їхньої попередньої тісної співпраці в частині, яка стосується спільної оборони, але висловлює занепокоєння щодо акцій, що призводять до створення розмежувальних ліній всередині ЄС і тим самим гальмують вироблення спільної політики відносно третіх країн.

Керівництво Швеції вважає, що, можливо, для нейтральних країн легше виконувати задачі СПБО, оскільки тоді не потрібно вступати в конфлікт між завданнями НАТО і ЄС [21, с. 70].

Європейська стратегія безпеки і створення можливостей з управління кризами розглядаються Швецією як такі, що мають важливе значення для продовження розвитку, при якому ЄС може стати одним із головних факторів безпеки у світі.

Доповідь уряду Швеції щодо питань оборони від 23 вересня 2004 р. підкреслює пріоритетність управління міжнародними кризами і необхідність для Швеції брати участь в цих операціях, а також необхідність для ЄС взяти на себе більше відповідальності на глобальному рівні й підвищити свої можливості. Відповідно одним із центральних питань є внесок Швеції у потенціал ЄС з управління кризами і, зокрема, створення контингенту швидкого реагування під її керівництвом. Він (1500 осіб) включає 1100 шведів, а також фінів та норвежців. Передбачалося, що шведські підрозділи будуть брати участь у двох масштабних операціях – в кожній силами до батальйону. Водночас шведські підрозділи зможуть брати участь ще в трьох, менших місіях.

Шведські підрозділи зможуть виконувати будь-які операції ЄС, зокрема й під командуванням НАТО, наприклад з підтримки миру, не вважаючи, що це суперечить політиці нейтралітету. Уряд вніс також пропозицію створити цивільні групи швидкого реагування, в доповнення до військових [4].

Доповідь шведського уряду у 2004 р., яка стала частиною оборонної доктрини і передбачала перехід від традиційної (територіальної) оборони до більш гнучкої і мобільної системи, викликала в країні активну дискусію, оскільки передбачалось скорочення видатків на оборону і структурну реорганізацію збройних сил, перш за все ліквідацію підрозділів полкового рівня.

Операції ЄС з управління кризами в цілому, на думку шведського керівництва, були успішними. Шведи брали участь в таких операціях як «Конкордія», «Артемід», «Проксіма», «Темезіс» та «Алтея». Позитивну оцінку шведи дали діям ЄС з урегулювання кризи в Македонії у 2001 р., де ЄС і НАТО активно взаємодіяли, і вважають, що така лінія союзу могла б стати моделлю на майбутнє [271].

Щодо операцій пов'язаних з Іраком, Швеція (позиція якої була дещо схожа до французької і не виключала військових операцій, але за умови мандата Ради Безпеки ООН) неодноразово висловлювала співчуття, що не вдалося добитися єдиної позиції з цього питання всередині ЄС [182, р. 46].

Іракській конфлікт був розцінений як неуспіх для політики ЄС (до речі, як і для НАТО). Швеція, взагалі, не виключала можливих воєнних операцій проти С. Хусейна, але тільки за рішенням Ради Безпеки ООН. Шведи вважають, що військовим інспекторам (а їх очолював швед Х. Блікс) потрібно було дати більше часу для розслідувань. Військові операції, здійснені без мандату РБ ООН, на думку Швеції, є явним порушенням міжнародного права. Нині шведське керівництво вважає важливим, щоб ООН як єдина організація, яка може надати міжнародну легітимність застосування сили, стала більш ефективною у вирішенні нових завдань [77, с. 37].

Шведи надають важливого значення діяльності ЄС з управління кризами не тільки у Європі, але і в більш глобальному масштабі. Крім операції ЄС «Артемід» такого штибу, шведські підрозділи брали участь в операціях ООН МОНУК (MONUC) в Конго і місії ООН в Ліберії [248].

Країна підтримала ідею постійного структурованого співробітництва в тому формулюванні, в якій воно увійшло в проект Європейської конституції. Важливим елементом шведи вважають можливість усіх держав-членів ЄС приєднатися до неї. Позитивно вони відносяться і до ідеї створення військово-цивільної штабної структури, яка, однак, не повинна перетворюватися на постійне командування [165].

Що стосується позиції про взаємну оборону, то шведський уряд в доповіді парламенту у вересні 2004 р. заявив, що хоча Швеція проводить політику військового неприєднання і тому не укладає угод, що стосуються зобов'язань з оборони інших країн, але важко уявити, що Швеція залишиться нейтральною у випадку, якщо на іншу країну-члена ЄС буде здійснено напад.

Швеція підтримала створення Агенства з оборонних озброєнь (DEA). Це важлива галузь співробітництва для Швеції з її потужною військовою промисловістю. Один із чотирьох посад директорів АОО надано Швеції. Агентство розглядається як важливий крок на шляху усунення існуючих проблем у галузі озброєнь, підвищення їх ефективності і збільшення потенціалу ЄС для операцій з управління кризами. Під час обговорення цього питання в парламенті представники деяких партій (помірковані і ліберали) висловлювали побоювання, щоб діяльність такого агентства не привела до європейського протекціонізму в галузі виробництва і торгівлі зброєю. Швеція, у будь-якому випадку в кінці 2010-х рр., не підтримала ідеї про те, щоб АОО стало інституціоналізованим ядром виробництва і поставок озброєнь і висловилося проти спеціального бюджету ЄС для оборони [158, с. 179].

Виступаючи у Берні у 2004 р. і порівнюючи політику Швеції та Швейцарії, міністр оборони Швеції Л. Бйорклунд, підкреслив важливість того, що ніхто не дає чи не зв'язаний зобов'язаннями щодо колективних гарантій

безпеки. Є і відмінності, пов'язані з членством в ЄС. Участь Швеції в союзі і, конкретно, в СПБО призвела до змін в основних елементах політики Швеції у сфері оборони [164].

Нині Швеція, як і деякі інші країни в Європі, відходить від національної оборони, яка базується тільки на загрозі агресії. Замість цього країна прагне до формування більш гнучкої, сучасної оборони, яка була б здатна до швидких та ефективних міжнародних місій.

Цілями оборонної доктрини Швеції, як це було сформульовано у доповіді уряду, схваленому парламентом у 2014 р., є збереження миру і незалежності країни шляхом сприяння запобіганню і управлінню кризами і конфліктам у світі; відстоювання територіальної цілісності; оборони Швеції від збройних нападів; захисту цивільного населення та забезпечення найбільш важливих суспільних функцій у разі війни.

Однією із рушійних сил для реформування збройних сил Швеції було створення груп швидкого реагування. Це стало викликом для збройних сил, які досі брали участь у міжнародних операціях спираючись на військову повинність і добровольців. У Швеції розробили нові форми набору і підготовки для груп швидкого реагування, включаючи можливість залучення контрактників. Це означало підвищення пропорції професійних військових у міжнародних операціях [70, с. 5].

Швеція вважає, що не менш важливими є сучасне оснащення та озброєння. Одним із головних елементів реформи є більш взаємопов'язана стратегія постачання оборонного матеріалу, включаючи координацію НДДКР (науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи) у сфері оборони і технічного розвитку.

Важливим компонентом розвитку оборони є використання інформаційних комунікацій і технологій. Швеція звертає посилену увагу на розвиток промислового «ноу-хау» в специфічних галузях, що мають значення для безпеки, і концентрують зусилля на розвитку обмеженої кількості сфер воєнної промисловості, наприклад, для військово-повітряних сил і командно-

контрольних систем, заснованих на інформаційно-комунікаційних технологіях. Не дивлячись на загальне скорочення оборонних видатків, Швеція поступово збільшує асигнування на операції з управління кризами та конфліктами [154].

Розвиток ситуації в Іраку, Північній Кореї та Ірані, ризик того, що міжнародні терористичні організації можуть спробувати заволодіти зброєю масового ураження (ЗМУ) показав, що необхідність збільшення зусиль в галузі роззброєння та нерозповсюдження ЗМУ зростає як ніколи раніше. На цьому фоні тодішня міністр закордонних справ Швеції А. Лінд у березні 2003 р. виступила з ініціативою почати обговорення підвищення ролі ЄС в цих питаннях. Цього ж року на саміті у Тессалоніках прийнято відповідну декларацію, принципи стратегії проти розповсюдження ЗМУ і план дій ЄС в цій галузі. В подальшому ці три документи були зведені в єдину Стратегію ЄС проти розповсюдження ЗМУ. Ця ініціатива Швеції була тим більш важлива, що позиції країн ЄС не завжди співпадали, коли питання про ядерне роззброєння обговорювалось в ООН. Швеція активно діє також у питаннях, що стосуються, так званого, легкого озброєння та розповсюдження балістичних ракет [162, с. 13].

Сусідка Швеції Фінляндія є постійним членом ЄС з 1995 р. (увійшла до ЄС разом із Швецією під час другого розширення Євросоюзу). У 2004 р. були визначені ініціативи подальшого розвитку СПБО («Головна ціль-2010»), в яких розглядалось питання створення бойових груп для проведення військових операцій. Фінляндія разом з Німеччиною та Нідерландами створила першу бойову групу, яка була підготовлена до здійснення місій вже на початку 2007 р. (другу створили Франція та Бельгія) [51, с. 135].

Фінляндія підтримує розвиток СПБО ЄС, роблячи акцент на посиленні в її рамках превентивної складової, формуванні гуманітарного потенціалу кризового врегулювання. На даному етапі Гельсінкі не визначився зі ставленням до ідеї розвитку спільної оборони ЄС і створення «оборонного ядра» союзу. Нині продовжується активна дискусія між представниками опозиції, які вважають принципово важливим участь країни в будь-яких

евроструктурах, що здійснюють той чи інший вплив на європейську політику, і центристами, які підтримують позицію про те, що Фінляндія повинна брати участь в європейських організаціях вибірково, виходячи із власних інтересів [216].

Ісландія. Ісландія залишається однією з небагатьох країн Європи, які продовжують вести незалежний політико-економічний курс – маленька острівна держава, яка до фінансової кризи 2008 р. заслужила оцінку однієї з «кращих країн для життя» згідно з рейтингами ООН [225].

У 2013 р. голова нового коаліційного уряду країни С. Д. Гуннлаугссон заявив, що процес переговорів про приєднання Ісландії до ЄС зупинено і не буде поновлюватися, доки не відбудеться загальнонародний референдум.

Згідно з численними опитуваннями громадської думки більшість ісландців виступали за «продовження процесу переговорів з ЄС», однак водночас висловлюються різко проти «приєднання до ЄС» на початку 2013 р. проти приєднання Ісландії до ЄС виступала переважна кількість респондентів (63,3%), водночас підтримують цю ідею лише близько 25% опитаних [97].

Точкою біфуркації щодо питання вступу Ісландії до ЄС для більшості населення країни стала економічна криза, яка радикально змінила погляди ісландців на вступ до організації: від підтримки до відмови вступу. Наростання боргової кризи у еврозоні та колапс фінансової системи Кіпру, спонукали ісландців засумніватися в намірі приєднання до Європейського союзу. Хоча, залучення Ісландії до ЄС могло б надати додаткові преференції у валютному регулюванні, але такий крок може бути загрозливим для риболовної галузі країни.

У квітні 2013 р. на парламентських виборах в Ісландії перемогу здобула правоцентристська опозиція – Прогресивна партія і консервативна Партія незалежності. Обидві партії пообіцяли відновити економічне зростання і відкликали заявку Ісландії на вступ до ЄС. Країна почала переговори про приєднання до Євросоюзу ще у 2010 р., а референдум з питання про вступ до ЄС очікувався на початок 2013 р. [55].

Зміна уряду призвела до повернення курсу зовнішньої політики Ісландії щодо приєднання до ЄС. Посол Ісландії в Україні (за сумісництвом) Й.Б. Ханібальсон називає три причини, за якими запит на вступ до ЄС був відкликаний. По-перше, Ісландія не хоче втрачати контроль за своїми морськими ресурсами. По-друге, Ісландія на дві третини вже інтегрована в ЄС (хоча Ісландія не є членом ЄС, однак разом зі Швейцарією, Норвегією та Ліхтенштейном, Ісландія уклала договір з ЄС про єдиний ринок). І по-третє (як те, що не збігається з інтересами Ісландії) нинішня криза в ЄС – не найкращий час для вступу. В першу чергу, вступ до ЄС позбавить Ісландію незалежності у використанні морських ресурсів – ісландські норми вилову риби істотно відрізняються від тих, що діють в ЄС. По-друге, ісландські інтереси у співпраці з ЄС практично повністю задоволені завдяки участі Ісландії в Європейському економічному просторі. Членство в ЄС, на думку нинішнього уряду, вже не додасть нових переваг, але призведе до певних проблем.

З одного боку, з огляду на опитування населення, більшість ісландців виступають проти вступу в ЄС. З іншого боку, більшість громадян виступають за продовження переговорів щодо вступу, щоб була можливість винести це питання на референдум через три або п'ять років. Це основна відмінність від позиції уряду, який виступає проти продовження переговорів з ЄС. Громадяни не хочуть ставити крапку в переговорах і вважають за краще зберегти можливість вступу в ЄС [56].

3.3. Регіональне співробітництво країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони

Взаємодія країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони на регіональному рівні пов'язується з реалізацією спільних інтеграційних програм, спрямованих на підтримку стабільного, поступального розвитку зазначеної частини Європи. На увагу у даному відношенні, насамперед, заслуговує ініціатива «Північний вимір» як прояв європейських інтеграційних процесів.

Ініціатива «Північний вимір» є міжнародним проектом ЄС, що охоплює країни Північної Європи, Балтії, а також Росію. «Північний вимір» охоплює широку географічну область на півночі в складі Балтійського і Баренцового регіонів Північного Заходу Росії на сході та Ісландії і Гренландії на заході. Політика «Північного виміру» ЄС спрямована на підтримку стабільності, благополуччя і сталого розвитку в регіоні за допомогою практичного співробітництва. «Північний вимір» охоплює низку секторів, таких як навколишнє середовище, ядерна безпека, охорона здоров'я, енергетика, транспорт, логістика, торгівля та інвестиції, наука, освіта та культура. Партнерство здійснюється на основі відкритої, рівноправної і широкої участі. Тому концепція «Північного виміру» послужила основою для створення структурованої та всеохоплюючої програми дій, спрямованої на розвиток політично стабільного, безпечного та економічно розвиненого регіону [61].

Відсутність досвіду провадження субрегіональної політики, разом із незначною зацікавленістю інших північноєвропейських держав у створенні концепції північного виміру в межах ЄС, дало змогу Фінляндії виступити з пропозицією, яка, насамперед, практично визначала стратегічні та економічні інтереси Фінляндії як інтереси ЄС. Навіть заміна слова «нордичний», яке слугувало визначенням традиційної північноєвропейської співпраці в межах Північної ради та особливо визначало підхід до субрегіональної співпраці, на «північний» не було випадковим. Це, певною мірою, послужило знаком тих змін, які відбувалися у скандинавських країнах [200].

Домінантна модель співпраці в цьому субрегіоні, вироблена у межах діяльності Північної ради протягом п'ятдесяти років, була замінена більш складною моделлю, яка включала ширший спектр акторів та працювала на різних інституційних рівнях. Ініціатива «Північний вимір» уперше набула певних чітких форм у період переговорів Фінляндії про вступ до ЄС. Прем'єр-міністр Фінляндії Е. Ахо вперше згадав про необхідність для ЄС розвивати ініціативу «Північний вимір» у березні 1994 р., у своєму виступі в університеті м. Тарту [183, р. 19]. Проте офіційно історія «Північного виміру»

розпочинається у вересні 1997 р., коли прем'єр-міністр Фінляндії П. Ліппонен представив ініціативу на конференції країн регіону Баренцового моря [243]. У грудні 1997 р. фінський уряд виступив з пропозицією створення ініціативи «Північний вимір» під час засідання Європейської Ради в Люксембурзі. Рада, своєю чергою, зобов'язала Європейську Комісію підготувати, так званий, Проміжний звіт, який вже у грудні 1998 р. було подано на розгляд Європейської Ради. Основний перелік пропозицій залишився без суттєвих змін, окрім питань, які стосувалися структурних фондів і сільського господарства. Комісія все ж таки внесла новий елемент у звіт, а саме те, що «Північний вимір» необхідно розвивати і впроваджувати у життя у межах чинних двосторонніх програм, фінансових інструментів та субрегіональних організацій [304].

Європейська Рада схвалила цей звіт, підкреслюючи важливість «Північного виміру» для внутрішньої політики ЄС, а також зовнішніх відносин, зокрема, з Балтійськими державами та Росією. Рада підтримала позицію Комісії, визначивши відповідні сфери взаємодії і ще раз підкресливши, що «імплементация та подальший розвиток «Північного виміру» повинні відбуватися у формах постійних консультацій з партнерами через чинні угоди (серед яких, Угода про партнерство та співпрацю, Угода про європейську економічну зону) та в межах таких субрегіональних організацій, як Рада держав Балтійського моря та Баренцова Євро-Арктична Рада» [304]. Крім того, Європейська рада запропонувала Комісії налагодити контакти з Арктичною радою – організацією, яка не була включена до звіту, проте на її ролі у цьому процесі неодноразово наголошував фінський уряд.

Рада ЄС прийняла цю ініціативу, однак, жодних практичних рішень для імплементации «Північного виміру» не було прийнято. Проте було вирішено скликати конференцію для «обговорення концепції та вироблення конкретних ідей» з ініціативи «Північного виміру». Імплементация ініціативи «Північний вимір» значною мірою залежала від плану дій, який треба було прийняти протягом 2000 р. Були визначені три основні учасники ініціативи: фінський

уряд, Комісія ЄС та Рада ЄС. Вони й визначили три основні позиції ініціативи: а) сфери співпраці (від атомної безпеки до освіти та науки); б) вироблення, особливого підходу у співпраці, орієнтованого на партнера; в) багаторівнева імплементація ініціативи «Північний вимір». Основними завданнями ініціативи були гармонізація соціальних стандартів у субрегіоні та створення економічно та політично стабільного регіону [267, р. 19-20].

На той момент, існували значні розбіжності між показниками валового національного продукту на душу населення держав-членів ЄС і партнерів по ініціативі «Північний вимір» (зокрема, Естонії, Латвії, Литви). Проте в деяких країнах цей показник був вищим за середній у країнах ЄС (21 280 дол. США) – у скандинавських державах – 22 600 дол. США (Данія – 26 280 дол. США, Фінляндія – 21 650 дол. США, Норвегія – 27 490 дол. США, Ісландія – 26 290 дол. США) [195, р. 469]. Водночас нові ринкові економіки держав Східної Європи і Росії демонстрували надзвичайно низький рівень ВВП на душу населення.

Таким чином, ЄС визначив п'ятнадцять пріоритетних галузей співпраці в межах «Північного виміру» – від енергетичної до освітньої. Багато з них традиційно посідають важливе місце у порядку денному організацій регіону Балтійського моря. Питання безпеки, проте, були виключені з такого порядку державами-членами ЄС. Перебуваючи лише на початковому етапі щодо розробки політичних і військових засобів для вирішення криз, ЄС не мав політичної можливості чи бажання формувати спільну політику безпеки для північної частини континенту. Однак, ініціатива «Північного виміру» стосувалася багатьох питань безпеки. Окрім внутрішньої політики та міжнародної співпраці у сферах, які традиційно вважають «м'якими» з погляду політики безпеки (боротьба із транскордонними злочинами, ядерна безпека, проблеми, пов'язані із поширенням хвороб), існує і альтернативний підхід до питань безпеки, який базується на ефективній співпраці в галузях, від яких походить загроза безпеці [148].

На практиці через субрегіоналізацію співпраці стратегія ЄС, яка принесла найбільшу користь скандинавським державам, мала на меті створення міцнішого зв'язку між Балтійськими державами – колишніми республіками СРСР, Польщею та Росією, а також зменшити загрозу конфронтації в традиційному розумінні безпеки [231, р. 2]. Рада визначила п'ять сфер співпраці, які були визнані пріоритетними при імплементації ініціативи «Північний вимір»: 1) енергетика, транспорт і телекомунікація, інфраструктура; 2) довкілля, ядерна безпека та природні ресурси; 3) охорона здоров'я громадян та соціальні питання; 4) транскордонна співпраця, торгівля та інвестиції, боротьба зі злочинністю; 5) освіта, навчання та наука [289].

Ініціатива «Північний вимір», на відміну від інших подібних ініціатив (Трансатлантичної та Середземноморської), розробила, так званий, підхід, орієнтований на партнера. Її завданнями, окрім розвитку північної частини Європейського Союзу, була співпраця з партнерами, які на той час не були членами ЄС. Ініціатива «Північний вимір» залучала до співпраці країни, які мали з ЄС різноманітні зв'язки, як ті, що були членами (Фінляндія, Данія і Швеція), так і ті, що подали заявки до ЄС (Естонія, Латвія і Литва). Через таке розмаїття зв'язків двосторонній діалог між ЄС та його партнерами став важливою складовою процесу імплементації ініціативи [8]. З політичного погляду, власне Балтійські держави отримали багато зиску від ініціативи: вона відкривала їм шлях до подальшої інституціоналізації відносин з ЄС, а також можливість ширшої участі у процесі субрегіональної співпраці, у межах якої вони також отримували можливість політичного діалогу із західними партнерами.

Ініціатива «Північний вимір» включала й дві Північноєвропейські держави, які не є повноправними членами ЄС – Ісландію та Норвегію. Вони є членами Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ) та належать до Європейської економічної зони, яка відіграє роль основної сполучної ланки між ЄС та ЄАВТ. Оскільки ці дві країни змогли «вижити» в статусі «ізольованих» від процесу європейської інтеграції держав, їхня участь в ініціативі має важливе

політичне значення. Хоча угода Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) сприяла налагодженню відносно міцних економічних зв'язків цих держав з ринками ЄС, політично ці країни перебували у становищі маргіналів. Така ситуація складалася, з одного боку, через інституційну структуру ЄЕС, яка не давала змоги Норвегії та Ісландії безпосередньо впливати на ухвалення рішень Європейським Союзом, навіть, якщо ці рішення безпосередньо стосувалися національних інтересів цих держав, а з іншого – традиційна північноєвропейська співпраця, зокрема в межах Північної ради, залишалася пріоритетною протягом останніх сорока років, а зі вступом Швеції та Фінляндії в ЄС стало очевидним, що важелів на ЄС ззовні більше нема [12, с. 29]. Для Норвегії та Ісландії, що не були членами ЄС, ця ініціатива давала безліч переваг, зокрема, у сфері внутрішньої політики. Відомо, що громадська думка в цих країнах неоднорідна, більшість населення виступає проти членства в ЄС. Однак, протягом останнього десятиліття політична еліта, насамперед у Норвегії, виступає за повноправне членство в ЄС, навіть надаючи більшої важливості співпраці в межах субрегіону. «Північний вимір» дає змогу цим двом країнам змінити політичне становище на дещо вигідніше, таке, що характеризується, з одного боку, мінімальним ризиком (наприклад, часткова втрата суверенітету), а з іншого – максимальними здобутками (більший безпосередній вплив на ЄС), чого так прагнула, наприклад, Швеція протягом останніх двох десятиліть [32, с. 72].

Ще одним важливим аспектом ініціативи «Північний вимір» є багаторівневий підхід. У межах ініціативи цей підхід є більш ефективним для координування та співпраці на різних інституціональних рівнях: на рівні ЄС, субрегіональному та національному (та певною мірою – субнаціональному). Основу цього підходу становить декілька регіональних та субрегіональних інституцій, які вже проводять свою діяльність в цьому регіоні, а також розмаїття програм співпраці, які стали основними інструментами імплементації ініціативи. Внаслідок розвалу Радянського Союзу на початку 90-х рр. ХХ ст. традиційна північноєвропейська співпраця поширилася на Литву, Латвію,

Естонію, Польщу та, певною мірою, на Росію. Ця співпраця була інституціалізована через створення декількох субрегіональних організацій. Крім того, до неї були залучені й інші, не скандинавські, держави – США, Канада та Україна. Це сприяло створенню, де-факто, багатьох субрегіональних програм, які, незважаючи на обмежене фінансування, розвивалися паралельно з програмами ЄС PHARE (Poland and Hungary: Aid for Restructuring of the Economies), TACIS (Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States) та ETC (European Territorial Cooperation або Interreg). Цей процес відбувався на двох рівнях – на державному і на субрегіональному, не перетинаючись. Також з'явився і третій, субнаціональний, рівень, на якому основну роль при імplementації програм відіграють субнаціональні організації. Отже, субрегіональна співпраця здійснювалася на різних, взаємно не пов'язаних, рівнях. Співпраця розширювалася переважно горизонтально, а між трьома ключовими рівнями (ЄС, субрегіональним і національним) не було скоординованості. Тому завданням ініціативи «Північний вимір» стало утвердження у подальшій співпраці вертикального виміру [61].

Важливу роль у цьому процесі відіграла Північна рада, яка формально участі в процесі імplementації ініціативи «Північний вимір» не брала. Обговорюючи питання співпраці в Північній Європі, неможливо ігнорувати таку інституцію, яка протягом останніх років зазнала внутрішньоорганізаційних реформ і переорієнтувала на сферу свого впливу, розширивши її від Скандинавії до всього Балтійського регіону. Північна рада та Північна рада міністрів у 1994 р. змінили свої структури відповідно до вимог часу [233]. І хоча Північна рада та Північна рада міністрів співпрацюють з ЄС у декількох сферах, взаємодія між ними незбалансована. Ініціатива «Північний вимір» покликана створити умови для ближчої співпраці, хоча, варто наголосити, що Північна рада в цьому процесі була активнішою за ЄС [209, р. 233].

Проте і Північна рада, і Північна рада міністрів були залучені лише в консультативний процес, а не в активне партнерство (як це було з іншими

субрегіональними організаціями). Причинами цього були часткова маргіналізація Північної ради від ініціативи «Північний вимір», а також вищий рівень конкурентоспроможності нових субрегіональних організацій Північної Європи, наприклад, Ради держав Балтійського моря та Євро-Арктичної ради Баренцового моря, що інкорпоровали новий менталітет та нові ідеали, які відображали нові підходи до співпраці та питань безпеки [270, р. 178].

Європейська Рада затвердила «План дій з реалізації концепції Північного виміру на 2000-2003 рр.» 14 червня 2000 р. у м. Фейра [181]. Провідну роль у процесі імплементації ініціативи на той час відігравали дві держави: Фінляндія та Німеччина. Фінляндія, зокрема, зробила вагомий внесок у спонсорування та формування ініціативи, водночас надаючи їй більш «фінського спрямування». А Німеччина у цьому питанні посіла, до певної міри, амбіційну позицію, використовуючи свою політичну вагу для просування процесу імплементації. Також не можна недооцінювати роль Швеції, яка намагалася спрямувати ініціативу у вигідному для себе напрямі. Причинами цього є, насамперед, історична, політична, економічна роль, яку Швеція відігравала серед країн Північної Європи. Будь-яка наднаціональна ініціатива в галузі політичної чи економічної співпраці надходила від Швеції або, у будь-якому випадку, вимагала її участі. А у межах ініціативи «Північний вимір» Швеції довелося поступитися традиційною роллю лідера, пропустивши вперед Фінляндію. Тому Швеція намагалася моделювати ініціативу відповідно до свого бачення субрегіональної співпраці в регіоні Балтійського моря, яке за багатьма аспектами подібне до фінського, проте різниться трактуванням деяких практичних питань [327, р. 105].

Попри ці розбіжності, ініціатива Фінляндії будувалася на бажанні використання європейського «центру сили» як могутнього засобу зміцнення стабільності Північної Європи і налагодження більш конкретної та функціональної співпраці з Росією. Крім того, ініціатива мала орієнтир на вирівнювання зміщених інтересів ЄС з Середземноморського регіону на північ і схід Європи, не порушуючи меж спільної зовнішньої політики та політики

безпеки ЄС, внутрішньої комунікативної політики в галузі енергетики та структурних змін. Активний курс на північ, певною мірою, упереджував можливу маргіналізацію всередині ЄС, з одного боку, та слугував противагою впливу Німеччини – з іншого [9, с. 300].

Певним поштовхом для ЄС стала програма «Північноєвропейська ініціатива», запропонована держдепартаментом США, що дало змогу ЄС певним чином скорегувати свою позицію. По-перше, розширилися географічні межі ініціативи: від Ісландії на заході до північно-східних районів Росії і від Північного Льодовитого океану на півночі до південного узбережжя Балтійського моря. По-друге, концепція «Північного виміру» передбачала процедуру розширення ЄС за рахунок держав Балтії; по-третє, вона внесла нові елементи у зовнішню політику держав-членів ЄС, у спільну зовнішню політику та політику безпеки, в політику ЄС як політичної організації [16, с. 158].

Щойно розпочався процес імплементації програми в життя, як на її шляху почали з'являтися певні труднощі: від розбіжностей позицій та інтересів сторін у вирішенні проблем до суто економічних, інституційних та інших суперечностей. Виконання програми залежало від головування тієї чи іншої держави в ЄС. Так, за головування Фінляндії (друга половина 2000 р.) були запропоновані конкретні інфраструктурні програми, наприклад, з розбудови прикордонних пунктів пропуску та створення нових. Швеція під час свого головування (перша половина 2001 р.) просувала ідею трьох «Е» (enlargement, employment, environment) – «розширення, зайнятість і захист довкілля». Вона залучила до реалізації програми «Північний вимір» Європейський інвестиційний банк, а також виділила низку важливих напрямів – партнерство в галузі охорони довкілля, боротьба з транскордонною злочинністю, розвиток інформаційних технологій [152]. У Данії, яка головувала в другій половині 2002 р., була власна програма дій, спрямована насамперед на інституціональне розширення. Вона обстоювала прийняття десяти нових держав Центрально-Східної Європи до ЄС та семи нових держав до НАТО. Прем'єр-міністри Північноєвропейських держав, зібравшись у липні 2001 р. у м. Іматра,

вирішили зробити такі зустрічі систематичними, такими, що передують зустрічам Європейської ради (саміти ЄС глав держав та урядів). Це рішення засвідчило бажання Північноєвропейських держав поживити свою співпрацю з ЄС. У липні 2003 р. прем'єр-міністри Північноєвропейських держав розширили, так звану, «модель Іматри», включивши до неї питання захисту довкілля, тендерної рівності та прав споживачів.

На зустрічі у шведському Гарпсунді у червні 2003 р. керівники урядів держав Північної Європи погодилися, що необхідно розробити спеціальну модель для неформальних консультацій перед самітами ЄС не лише для прем'єр-міністрів, але й для галузевих міністрів, зокрема, з питань охорони довкілля, захисту прав споживачів та тендерної рівності. Другий план дій «Північного виміру» було схвалено 28 серпня 2002 р. в Ілуліссаті (Гренландія) на конференції міністрів за головування у Раді Данії. Після цього 21 жовтня 2002 р. у Люксембурзі відбулася третя конференція міністрів закордонних справ з питань ініціативи «Північний вимір». На ній було затверджено основні директиви щодо Другого плану дій ініціативи «Північний вимір», на підставі яких Комісія виробила свої пропозиції. Остаточний варіант Другого плану дій ініціативи «Північний вимір» було прийнято Радою 29 вересня 2003 р. і затверджено Європейською радою в Брюсселі 16-17 жовтня 2003 р. [105, с. 144]. У цьому документі були визначені основні сфери співпраці: економіка, бізнес та інфраструктура; громадські ресурси, освіта, культура, наука та охорона здоров'я; захист довкілля, ядерна безпека та природні ресурси і внутрішні справи. У затвердженому Плані регіонами із особливими потребами були визнані Арктичний і Субарктичний.

У межах першої сфери розвиток сприятливого для бізнесу правового та адміністративного клімату через імплементацію *acquis communautaire* (правова система Європейського Союзу, яка включає акти законодавства ЄС (але не обмежується ними), прийняті в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ) ЄС на внутрішньому ринку окреслено як ключові аспекти

підготовки вступу Польщі та Балтійських держав до ЄС. Співпраця та підтримка цього процесу відбувалися через низку програм, що фінансуються за програмою PHARE. Основною метою Плану дій було скасування торговельних бар'єрів та залучення інвестицій. Метою Європейської хартії для малих підприємств було заохочення держав-членів і Комісії до надання допомоги малому бізнесу, зокрема через освітні програми з підготовки до підприємництва, спрощення започаткування бізнесу, удосконалення законодавства, підвищення кваліфікації, розширення технологічних можливостей малих підприємств тощо.

На конференції у Маріборі у квітні 2002 р. всі держави-кандидати (включно з Польщею, Естонією, Литвою і Латвією) прийняли основні принципи Європейської хартії для малих підприємств. Вже у вересні 2003 р. на Талліннській конференції уряди представили спільні пропозиції від держав-кандидатів щодо неї [108, с. 145]. Окрім імплементації Європейської хартії, Комісія використала й інші інструменти політики підтримки малих підприємств у державах-кандидатах. Зокрема, з 2002 р. кандидати могли брати участь в усіх Програмах розвитку підприємств та підприємництва. Ще на конференції у Вільнюсі у 2001 р. Балтійські держави погодили напрями удосконалення співпраці в галузі торгівлі, визнали необхідність скасування торговельних бар'єрів [36, с. 320].

У галузі енергетичних ресурсів ініціатива «Північний вимір» покликана була забезпечити безпеку енергопостачання, а також збільшити обсяги інвестицій для розвитку енергетичної транспортної інфраструктури та експлуатації газових ресурсів. Інтеграція країн регіону в єдиний європейський енергетичний ринок вимагала структурних реформ. У жовтні 1999 р. за ініціативою міністрів енергетики держав-членів регіону Балтійського моря та Європейської Комісії було створено Програму співпраці в галузі енергетики держав регіону Балтійського моря (BASREC). Учасниками цієї Програми стали Данія, Польща, Німеччина, Естонія, Латвія, Литва, Росія, Фінляндія, Швеція, Норвегія та Ісландія. У грудні 2001 р. Північна рада міністрів та Європейська

Комісія підписали угоду проекту BASREC-2002 з метою сприяння співпраці в галузі енергетики в Балтійському регіоні. Мета проекту – покращення безпеки постачання та заходи для імплементації Кіотського протоколу через поживлення співпраці між одинадцятьма державами регіону. На зустрічі у Вільнюсі 19-20 листопада 2002 р. мандат програми було продовжено до 2005 р. [41, с. 35].

Данія, Фінляндія, Німеччина, Ісландія, Литва, Норвегія і Швеція підписали 29 вересня 2003 р. регіональну угоду про розробку гнучкого механізму впровадження Кіотського протоколу. Ініціатива «Північний вимір» передбачала розвиток транспортної системи, поліпшення сполучення як в середині регіону, так і з сусідніми країнами [32, с. 69].

Починаючи з 2007 р. діяльність «Північного виміру» визначає постійний рамковий документ, який замінив колишні трирічні плани дій. Найважливішою ознакою нової політики є участь ЄС, Росії, Норвегії та Ісландії в ініціативі в статусі рівноправних партнерів. Значно більшого значення набувають практичні проекти співпраці, наприклад, спрощення процедури перетину кордону та митних процедур, охорона середовища Балтійського моря і співробітництво в галузі освіти і науки [262].

Нині «Північний вимір» є визнаним форумом для розвитку діалогу між Росією і країнами ЄС, Ісландією та Норвегією з питань різнобічного співробітництва. Особлива увага після 2014 р. приділяється країнами ініціативи Арктичному регіону. Необхідно зазначити, що українська криза негативно позначилась на співробітництві цих держав, що загальмувало процеси всередині «Північного виміру». Але на щорічних засіданнях в рамках різноманітних сфер, що лягають в площину ініціативи піднімаються питання підтримки стабільності в регіоні, незважаючи на економічні або геополітичні складнощі. Нині тема розвитку Півночі і, в першу чергу, Арктики, стає як ніколи актуальною, що активно обговорюється на форумах ініціативи, адже саме в цьому регіоні закладений серйозний економічний потенціал, який тільки належить розкрити в поточному столітті.

Отже, ініціатива «Північний вимір», що стала важливим інструментом у розвитку співпраці на півночі Європи, також набула ознак «лакмусового паперу» щодо оцінки ефективності співпраці у даному субрегіоні. Необхідність залучення до імплементації «Північного виміру» не лише держав-членів та потенційних, на той момент, членів ЄС, а й держав, які знаходяться поза межами Європейського Союзу, зробило можливим значно збільшити співпрацю країн щодо вирішення проблем у регіоні та охопити різні її рівні: державних органів, субрегіональних організацій та ЄС.

Окремим питанням у дослідженні регіональних взаємовідносин на півночі Європи виступає військове співробітництво скандинавських країн з країнами Балтії. До серпня 1991 р. скандинавські держави займали стриману позицію щодо устремлінь країн Балтії до незалежності, побоюючись, що підтримка дезінтеграційних процесів в СРСР спричинить погіршення їх відносин з Кремлем і поставить під загрозу процеси демократизації Радянського Союзу. Лише після того, як СРСР визнав незалежність Естонії, Латвії та Литви у 1991 р., відбулося офіційне визнання і встановлення дипломатичних відносин країн Балтії з державами Скандинавії [13].

Співробітництво у сфері безпеки з країнами Балтії стало важливим елементом зовнішньої політики північних країн у 1990-х рр. Скандинавські держави з початку незалежності країн Балтії сприяли їх залученню до воєнно-політичного співробітництва з НАТО, до того ж в досить конкретних формах. Взаємодія між країнами Балтії та Скандинавії у сфері оборони розвивається на двосторонній, багатосторонній основах, а також їх участю в різних міжнародних організаціях [236].

В межах багатостороннього співробітництва в низці проектів беруть участь такі країни НАТО як США, Велика Британія, ФРН, Франція, Нідерланди, Польща та інші. Мета співробітництва – інтеграція країн Балтії в західні структури безпеки.

Співпраця включає надання матеріальної (зокрема, військово-технічної) допомоги, освітні програми та дипломатичну підтримку країн Балтії в різних

міжнародних інституціях (насамперед, у ЄС та НАТО). Цілі, які переслідують скандинавські країни в балтійській політиці, схожі: підтримка реформ в країнах Балтії, забезпечення стабільності та безпеки. Основна мета політики безпеки декларується всіма країнами Північної Європи як забезпечення стабільності в Балтійському регіоні, яка, як можна простежити, міцно пов'язана зі зміцненням безпеки країн Балтії. Як зазначив міністр оборони Данії Х. Хеккеруп, забезпечення безпеки балтійських країн є центральним елементом стабільності в регіоні Балтійського моря [235]. Проте конкретний зміст балтійської політики кожної зі скандинавських країн різний і багато в чому обумовлений їх географічним розташуванням.

Данія, як член НАТО, відіграє роль лідера у військовій співпраці з балтійськими країнами, до того ж, власне військовій співпраці вона надає пріоритет. Через свою територіальну віддаленість Данія не є такою «чутливою» до позиції Росії, як інші скандинавські країни. Ця «свобода дій» обумовлена також тим фактом, що Данія, єдина з північних країн, є членом ЄС та НАТО і може виступати виразником інтересів країн Балтії в обох організаціях. Данія була однією з перших північних країн (після Ісландії, яка ще більше, ніж Данія, віддалена від Росії), що встановила прями контакти з місцевою владою і визнала незалежність країн Балтії [111].

У січні 1994 р. Данія уклала договір про військову співпрацю з Латвією. У вересні 1994 р. аналогічні договори були підписані з Литвою та Естонією. Це рамкові угоди, які передбачали вироблення конкретних річних проектів. Таким чином, зміст співпраці може варіюватися залежно від особливостей окремої країни. Військова співпраця між Данією та країнами Балтії включає зустрічі військового командування, консультації, навчання офіцерського складу, штабні та польові навчання. Особлива увага надається семінарам з адміністративного управління для службовців міністерств оборони країн Балтії (Defence Management). Підрозділи з країн Балтії брали участь у 1994-1995 рр. у миротворчій операції ООН в Хорватії у складі данського батальйону

UNPROFOR, а також в операції з підтримання миру в Боснії у складі данського батальйону спочатку IFOR, потім SFOR під командуванням НАТО [314].

Швеція надає балтійській політиці настільки ж велике значення, як і Данія й виділяє на допомогу країнам Балтії значні кошти (спостерігається навіть певне суперництво між Швецією і Данією в питанні, хто є основним захисником суверенітету країн Балтії). Але основну увагу Швеція приділяє взаємодії з балтійськими країнами у сфері невійськової безпеки і віддає перевагу співпраці на багатосторонній основі (у межах Ради держав Балтійського моря, ЄС) із залученням інших держав до балтійського співробітництва. Норвегія підписала з країнами Балтії договори про оборонну співпрацю у 1995 р.

В межах Ради міністрів північних країн набули поширення зустрічі міністрів закордонних справ за формулою «3+5» із запрошенням міністрів закордонних справ Естонії, Латвії та Литви. З 1994 р. проводяться щорічні зустрічі міністрів оборони північних та балтійських країн.

Найбільш розвиненими формами військового співробітництва з країнами Балтії є участь скандинавських держав у створенні формувань БАЛТБАТ, БАЛТРОН й БАЛТНЕТ (BALTBAT, BALTRON, BALTNET). Відповідно до проекту БАЛТБАТ у 1995 р. почалося створення батальйону за участю підрозділів збройних сил балтійських країн для здійснення функцій з підтримки миру, які пізніше були доповнені функціями щодо встановлення миру. Угоду про створення Балтійського батальйону підписали у вересні 1994 р. країни Балтії, північні країни і Великобританія, які надають підтримку проекту. Пізніше до проекту приєдналися США, Німеччина, Франція, Нідерланди та Україна. Координатором та головою Керуючого комітету, який здійснює політичне керівництво проектом, виступила Данія. До 1997 р. БАЛТБАТ був укомплектований і його підрозділи брали участь в операції з підтримання миру у Боснії у складі данського батальйону СФОР (SFOR). Північні країни оснащували батальйон необхідними засобами, зокрема і озброєнням, надавали сприяння у навчанні тощо. Наприклад, Норвегія у період 1995-1999 рр.

асигнувала на ці цілі понад 59 млн. норвезьких крон, виділила 10 гранатометів з боєприпасами, а також протитанкову зброю М-72 [10].

За проектом БАЛТРОН (The Baltic Naval Squadron) у 1998 р. створена загальнобалтійська ескадра, головною метою якої є тралення мінних полів, боротьба з контрабандою та незаконною міграцією, вирішення інших завдань, пов'язаних, з так званими, конфліктами низької інтенсивності. Німеччина надала Естонії два мінних тральщика, Норвегія виділила балтійським країнам три патрульних судна. Загальні асигнування ескадри становили 50 млн. норвезьких крон. Координатором проекту стала Німеччина [187].

БАЛТНЕТ (The Baltic Air Surveillance Network) є об'єднаною системою оповіщення та контролю за повітряним простором трьох країн Балтії і прикордонних територій, формування якої почалося у 1997 р. Координує цей проект Норвегія. Важливу роль у створенні цієї системи відіграли США. З їхньої ініціативи у Литві був створений Регіональний координаційний центр контролю за повітряним простором – Regional Air Surveillance Coordination Centre (RASCC), на функціонування якого американський конгрес виділив у 1998 р. 10 млн. дол. США. З цим центром тісно співпрацює БАЛТНЕТ, в межах якого створюються радарні станції та інші інфраструктури контролю. США надали балтійцям необхідні системи ЕОМ, Польща – радары, які модернізуються Норвегією (15 млн. норвезьких крон). БАЛТНЕТ пов'язаний з відповідними системами в Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії та Болгарії, які є інформаційними партнерами НАТО [186].

У 1999 р. почали функціонувати загальнобалтійські штабні курси БАЛТДЕФКОЛ (Baltic Defence College – BALTDEFCOL) з підготовки вищого та середнього офіцерського складу. Крім північних країн, у фінансуванні та викладанні беруть участь США, Великобританія, Німеччина, Франція, Польща, а також Швейцарія [185].

Для координації різних форм і проектів військового співробітництва з країнами Балтії у 1998 р. була створена Група сприяння безпеці балтійських країн – Baltic Security Assistance Group (BALTSEA), у роботі якої беруть участь

представники дванадцяти країн. З 1994 р. при урядах Латвії, Литви та Естонії діє Міжнародна консультативна група з питань оборони – так звана, група Джонсона, яку очолював колишній головнокомандувач ОЗС НАТО в Північній Європі англійський генерал Г. Джонсон [203, р. 75].

Зрозуміло, значення таких форм військового співробітництва виходить за межі тих завдань, які офіційно формулюються нині. Мова йде про те, щоб у разі можливого конфлікту в районі Балтійського моря країни Балтії мали у своєму розпорядженні добре підготовлені військові контингенти, які мали б практичний досвід взаємодії між собою і з озброєними силами інших західних держав.

Восени 2000 р. був створений північний військовий контингент НОРДКАПС (Nordic Coordinated Arrangement for Military Peace Support – NORDCAPS) для підготовки підрозділів збройних сил північних країн, які в разі потреби могли б у межах загального контингенту (у форматі бригади) брати участь у миротворчих операціях, зокрема по лінії ООН, ОБСЄ, НАТО і, починаючи з 2003 р. – ЄС. На той час, це був важливий крок у розширенні військово-політичного співробітництва північних країн, що передбачало взаємодію з іншими країнами регіону та Європи, але знову-таки без Росії [256].

Втім власне Росія, яка на рівні першої декади 2000-х рр. почала позиціонувати себе – відповідно до документів стратегічного рівня [65] – як силовий центр, а надалі – як відвертий агресор (Грузія – 2008 р.; Україна – 2014-2016 рр.), що прагне змінити на свою користь розстановку політичних сил у світі, виявила себе в якості спонукального чинника поглибленого співробітництва країн Балтії з країнами Європи як по лінії ЄС, так і по лінії НАТО, включно із поглибленим співробітництвом з країнами Скандинавії.

Останні, усвідомлюючи загрозу з боку РФ, також виявляють тенденції до зміцнення своєї безпеки як через співробітництво з НАТО, так і в межах існуючих регіональних систем. Характерно, що не тільки країни Балтії, а й країни усєї Європи, включно зі Скандинавським регіоном стають нині об'єктом інформаційної війни як складової гібридної війни з боку Росії [125]. В

колі інформаційних викликів РФ – захист російськомовного населення за межами Росії, відновлення кордонів СРСР і навіть Російської імперії як передумови геополітичного зростання («відродження») Росії. Супровідними до цього тенденціями стає відверта демонстрація сили через неодноразове порушення повітряного і морського простору країн Балтії і навіть країн Скандинавії, розгортання ядерних ракет на Калінінградському плацдармі тощо [113]. Відповіддю на такі дії Росії стають кроки щодо зміцнення безпеки власне країн Скандинавії на регіональному і трансатлантичному рівні.

Варто зазначити, що у зв'язку із українською кризою Фінляндія, як і Швеція, значно загострили свою увагу на безпекових питаннях, переглядаючи цей аспект в контексті європейської безпеки. Фінляндія більш прискіпливо почала опікуватись безпекою, тим більше, що через кордон з нею знаходиться держава, яка почала проявляти агресію. На відміну від Фінляндії, Швеція донедавна вбачала призначення своїх збройних сил виключно для участі у військових операціях під міжнародної егідою. Але після російських військових навчань у Балтійському морі, шведський уряд в березні 2014 р. передислокував два винищувачі на територію важливого в тактичному плані о. Готланд, який до цих подій практично не оборонявся.

Окрім того, у Швеції зміцнилися позиції прихильників збільшення військового бюджету, який у 2014 р. склав 6,2 млрд. дол. США або 1,05% ВВП (найнижчий показник серед північноєвропейських країн) [111].

Зміни у фінській та шведській безпековій та оборонній стратегії можуть відбутися і на доктринальному рівні. У Фінляндії та Швеції все більшої популярності набуває теза про необхідність участі у «колективній безпеці». Існує три шляхи для її здійснення: непопулярний – вступ до НАТО (досі безрезультатний), зміцнення співпраці з північноєвропейськими країнами, та, найбільш обговорюваний, поглиблення військового співробітництва між Швецією та Фінляндією з можливістю його переростання в оборонний союз. 24 січня 2014 р. Швеція та Фінляндія уклали угоду про двостороннє співробітництво у сфері безпеки, на основі якого були створені комісії з оцінки

перспектив здійснення цієї ініціативи. Такий варіант розвитку подій видається найбільш імовірним, адже зростання уваги Швеції до регіональної безпеки зближує її позиції з Фінляндією, іншою «не натівською» країною в Північній Європі.

Отже, регіональна співпраця скандинавських країн відбувається через інтеграцію їх до різноманітних організацій, ініціатив, проектів регіонального масштабу та на основі дво- та багатосторонніх угод. Найактивніше регіональна співпраця відбувається в межах ініціативи «Північний вимір» та тісних взаємин з країнами Балтії у всіх сферах, включаючи безпекову та оборонну.

Важливим моментом у регіональній співпраці на Півночі Європи є чітке розмежування практичної діяльності тих чи інших організацій та реалізація певних проектів. Ініціатива «Північний вимір», яка є неполітичним форумом, з легкістю приймає нових учасників і пропонує на обговорення нові питання, стає більш дієвим інструментом досягнення стратегічних цілей розвитку Північної Європи в порівнянні з регіональними міжнародними організаціями, які дуже важко допускають до своєї роботи нових членів і неохоче йдуть на розширення порядку денного своєї роботи.

Співпраця скандинавських країн з державами Балтії, останнім часом, набуває більш чітких форм, що досягається за рахунок реалізації спільних проектів та підтримки країнами Скандинавії намагань балтійських держав досягнути високого рівня розвитку на основі європейських цінностей.

Висновки до Розділу 3

У другій половині ХХ ст. відбувалась тісна співпраця скандинавських країн в межах Організації Об'єднаних Націй, що з часом почала розглядатись як єдина скандинавська, або північна модель у веденні миротворчості. Вона мала єдину інституційну основу, що базувалась на регулярних зустрічах міністрів оборони північних країн, курсах для посадових осіб щодо спільних спеціальних операцій з підтримання миру ООН, національних резервних силах

і високої готовності надати персонал для операцій ООН. Також скандинавські держави були першими, хто підготував спільні багатонаціональні навчальні програми і посібники, а їх тісна співпраця зі штаб-квартирою ООН в Нью-Йорку і на місцях дали їм непропорційно великий вплив на еволюцію операцій ООН з підтримання миру.

У постбіполярний період миротворчий контингент країн Скандинавії не є чисельним, але натомість, ці країни пропонують ООН неоціненний досвід у розробці, плануванні миротворчих операцій та навчанні миротворців з інших держав, що доводить їх ефективність у даній сфері.

Щодо участі скандинавських країн у Спільній політиці безпеки та оборони ЄС, то тут необхідно наголосити на подальшому зростанні їх залученості до цієї структури. Проте варто зазначити, що позиція кожної країни є особливою, адже Швеція та Фінляндія є членами ЄС, Данія займає в ЄС особливу позицію, Ісландія не є членом ЄС і з приходом до влади у 2013 р. нового уряду питання вступу до організації відкладається на невизначений термін, а Норвегія, яка також не входить до ЄС лише поступово і без особливого бажання стала визнавати, що існує воєнно-політичний вимір ЄС, і що його значення буде зростати, зокрема й для політики безпеки і оборони Норвегії.

Перспективи подальшого розвитку регіональної співпраці на Півночі Європи не однозначні, але вектор розвитку в загальних рисах визначився – це курс на інтенсифікацію співпраці. Найактивніше співробітництво країн регіону йде в межах ініціативи ЄС «Північний вимір» та залучаючи до співпраці країни Балтії. Загалом ініціатива «Північний вимір» стала індикатором для оцінки ефективності субрегіональної співпраці. До імплементації ініціативи були залучені не лише держави-члени ЄС і на той час потенційні члени ЄС, а й держави, які стоять осторонь Європейського Союзу. Це дало змогу суттєво розширити співпрацю, виробити багато спільних рішень стосовно проблем субрегіону, а також охопити різні рівні: ЄС, субрегіональних організацій та державних органів.

Загалом, можна стверджувати, що у постбіполярний період країни Скандинавії широко залучені до співпраці у межах ООН, ЄС та регіональних структур Північної Європи, що позначається на виробленні високоефективних механізмів залучення скандинавського досвіду до європейської та глобальної системи безпеки.

ВИСНОВКИ

У дисертації відповідно до поставлених завдань здійснено дослідження зовнішньої політики країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період. Отримані результати дозволили зробити висновки, які мають певне теоретичне і практичне значення, а саме:

1. Безпекова складова зовнішньої політики Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії, Швеції знаходить певне відображення в зарубіжній історіографії, особливо північноєвропейської та скандинавської політичної науки. Втім наявні роботи обмежені переважно часовими рамками кінця 90-х рр. XX ст. – початку XXI ст. при переважному спрямуванні дослідників на зовнішньополітичний курс скандинавських країн без поглибленого аналізу оборонного та безпекового компоненту їх зовнішньополітичної діяльності.

Здійснений огляд стану наукової розробки питання зовнішньої політики країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період засвідчив відсутність різнобічного дослідження даної теми й у вітчизняній історіографії. Існуючі напрацювання стосуються переважно загальнополітичної діяльності кожної зі скандинавських країн або питань регіонального розвитку Північної Європи. Окрема увага дослідників спрямована на функціонування Північноатлантичного альянсу та Європейського Союзу, що опосередковано стосується й внеску, який роблять у їх розвиток країни Скандинавії. Однак, сучасне узагальнене дослідження з розвитку безпекового та оборонного компоненту в зовнішньополітичній діяльності скандинавських держав нині відсутнє. Це актуалізує підготовку дослідження у даному напрямі при тому, що існуючий науковий доробок дозволяє (з урахуванням найновітніх матеріалів та документальної бази стосовно зовнішньої і безпекової політики країн Скандинавії) піднятися до якісно нового рівня осмислення й висвітлення зазначеної тематики.

2. Доведено, що концептуальні основи дослідження безпекової політики у сучасній політичній науці дали змогу комплексно розглянути безпековий

компонент у політиці Данії, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Швеції, що є важливим як для теорії вітчизняної науки, так і для практичних кроків та набуття досвіду у зовнішньополітичній діяльності України. Здійснено системний та комплексний політологічний аналіз безпекової складової зовнішньої політики країн Скандинавії у трансформаційному періоді міжнародних відносин останніх десятиліть та чинників, що формують, еволюцію їх взаємовідносин з провідними світовими акторами та забезпечення своїх національних інтересів у зв'язку з глобальними геополітичними трансформаціями. Розглядаючи концептуальні підходи щодо сучасної безпекової політики, з'ясовано, що для Фінляндії та Швеції актуальним і доволі вдалим в практичній реалізації є принцип нейтралітету, що не заважає їм успішно вибудовувати взаємини у сфері безпеки та оборони з іншими акторами міжнародних відносин (альянсами, блоками, союзами) через партнерство. Натомість безпекову та оборонну політику Данії, Ісландії та Норвегії варто досліджувати через входження їх до інститутів міжнародної безпеки, цілі яких концептуально відповідають поняттю кооперативної безпеки. Виявлено, що країни, які входять до євроатлантичних структур та країни, які дотримуються позиції нейтралітету та позаблоковості нині успішно реалізують традиційну зовнішньополітичну стратегію в галузі безпеки та оборони.

3. Дослідження основних етапів еволюції євроатлантичного напрямку безпекової та оборонної політики кожної зі скандинавських країн дає можливість стверджувати, що після розпаду біполярної системи міжнародних відносин посилилась тенденція до встановлення партнерства нейтральних країн – Фінляндії та Швеції – з НАТО у вигляді участі у її програмі «Партнерство заради миру». Швеція та Фінляндії протягом останніх двадцяти п'яти років зарекомендували себе як надійні партнери альянсу у військових операціях, що призвело до поглиблення їх співпраці та вихід на якісно новий рівень взаємодії. Події початку 2010-х рр. змусили Швецію та Фінляндію переглянути власні військові доктрини та посилити безпековий компонент у своїй внутрішній та зовнішній політиці. Почали активніше лунаати заклики щодо проведення

референдуму про вступ до НАТО та можливої зміни статусу нейтралітету. Щодо Данії та Норвегії, то участь у НАТО для цих держав є наріжним каменем їх безпекової політики. Так, на думку політичних еліт цих країн, стабільність на європейському континенті може зберігатись лише за умови надійних гарантій, які дає їм участь в альянсі. Натомість для Ісландії, країни що не має власних збройних сил, НАТО взагалі виступає гарантом їх безпеки та миру. Загалом можна констатувати активне залучення та поглиблення співробітництва скандинавських країн з НАТО, особливо у світлі агресивних щодо України з боку РФ та військової політики останньої на підтримку диктаторського режиму в Сирії. Події останніх років відновили сприйняття Росії скандинавськими країнами як загрози зі Сходу, що було притаманним для періоду холодної війни.

4. Аналітичний розгляд процесу залучення країн Скандинавії до миротворчих операцій ООН визначає досить усталену форму співпраці зазначених країн у межах вказаної міжнародної організації протягом другої половини ХХ ст. Мається на увазі така модель тісної співпраці, що зумовила сприйняття країн Скандинавії в якості єдиного організму («Nordic model» – північна (скандинавська) модель).

Втім з поширенням масштабів міжнародних операцій та участі у них все більшої кількості великих держав, «північна модель» застаріла та потребувала удосконалення. Внаслідок того, що скандинавські країни не могли надати великий контингент для миротворчих операцій, вони пішли шляхом удосконалення здобутих навичок та перетворили власні знання на неоціненний досвід для інших держав. Таким чином, участь країн Скандинавії у миротворчих операціях нині вимірюється здебільшого якісним показником: надання консультацій, планування операцій, вишкіл миротворців за розробленими програмами для ООН.

5. Аналіз процесу залучення скандинавських країн до Спільної політики безпеки та оборони ЄС засвідчує, що в новітній період поступово зростає рівень зацікавленості у взаємодії країн Скандинавії та ЄС в оборонній і

безпековій сфері. Автор наголошує на тому, що позиція кожної країни у цьому питанні є особливою. Власне політика безпеки ЄС досі перебуває на етапі формування, тому відображення ставлення скандинавських держав до цього процесу є неоднаковим. Швеція та Фінляндія є членами ЄС і як нейтральні країни можуть без спеціальних зобов'язань брати участь у безпековій політиці ЄС, не вступаючи при цьому у конфлікт інтересів з НАТО. Ісландія не є членом ЄС, та з приходом до влади у 2013 р. нового уряду питання вступу до організації відкладається на невизначений термін. Тому участь Ісландії у СПБО ЄС не розглядається. Норвегія, яка також не входить до ЄС, лише поступово почала визнавати, що існує воєнно-політичний вимір ЄС, і що його значення буде зростати, зокрема, й для політики безпеки і оборони Норвегії. Щодо Данії, то ця країна не розглядає ЄС як гаранта безпеки на континенті, відводячи цю роль Північноатлантичному альянсу.

6. Дослідження практики регіонального співробітництва країн Скандинавії у сфері безпеки та оборони у постбіполярний період виявляє очевидний вектор на інтенсифікацію їх відносин між собою та поглиблення відносин з іншими країнами Північної Європи. Найактивніше співробітництво країн регіону відбувається у межах ініціативи ЄС «Північний вимір» із залученням до співпраці країн Балтії. Загалом ініціатива «Північний вимір» стала індикатором для оцінки ефективності субрегіональної співпраці. До імплементації ініціативи були залучені не лише держави-члени ЄС (і на той час потенційні члени ЄС), а й держави, які стоять осторонь Європейського Союзу. Це дало змогу суттєво розширити співпрацю, виробити багато спільних рішень стосовно проблем субрегіону, а також охопити різні рівні співробітництва: ЄС, субрегіональних організацій та державних органів. З початком 2014 р. і до нині регіональне співробітництво держав Скандинавії та країн Балтії спрямоване на поглиблення безпекового та оборонного компоненту у взаємовідносинах, що фіксується двосторонніми домовленостями про взаємодопомогу у разі військового конфлікту в регіоні. Але цілісного оформлення на офіційному рівні ці угоди не набули.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александров О. Аналіз підходів до оборонного будівництва позаблокових країн (за досвідом Швеції, Австрії та Фінляндії). Аналітична записка / О. Александров // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/458/>
2. Александров О.С. Щодо результатів розгляду Радою Європейського Союзу питання стану та розвитку Спільної політики безпеки та оборони (СПБО). Аналітична записка / О.С. Александров // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1457/>
3. Алимов Ю.М Неприсоединение: история, теория, проблемы / Ю.И. Алимов. – М.: Прогресс, 1990. – 326 с.
4. Антошкін В.К. Політика європейських нейтральних країн щодо питання про колективну безпеку та оборону. Аналітична записка / В.К. Антошкін // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/971/>
5. Апанасенко В.М. Новая мировая война может начаться в Арктика / В.М. Апанасенко // Независимое военное обозрение. – 23.11.2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nvo.ng.ru/gpolit/2012-11-23/1_artic.html
6. Арон Р. Мир і війна між націями / Р. Арон; пер. з фр. В. Шовкун [та ін.]. – К.: МП «Юніверс», 2000. – 686 с.
7. Артюшин Л.М., Костенко Г.Ф. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія / Л.М. Артюшин, Г.Ф. Костенко. – Харків: Вид-во Нац. Ун-ту внутр. справ, 2003. – 176 с.
8. Архитектура евроатлантической безопасности / Под ред. А.А. Дынкина, И.Ю. Юргенса, В.Г. Барановского]. – М.: Экон–Информ, 2009. – 124 с.
9. Бабынина Л.О. Особенности участия скандинавских стран и Финляндии в процессе европейской интеграции / Л.О. Бабынина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. Международные отношения. Политология. Регионоведение. – 2010. – № 3 (1). – С. 296-303.

10. Батальону BALTBAT – 20 лет // Melkon. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.melkon.lv/news/2015/02/25/batalonu-baltbat-20-let-2/>
11. Берстад О. Роль Норвегії у світовому політичному та економічному просторі / О. Берстад // Інтернет-холдинг Олега Соскіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea/2010/1-2/20108.html>
12. Белобородова І. «Північний вимір» у Європі: пошуки гецивілізаційних координат / І. Белобородова // ПОЛИС. – №4. – 2000. – С. 28-32.
13. Білоножко С.В. Західний вектор зовнішньої політики країн Балтії: шлях від незалежності до євроінтеграції / С.В. Білоножко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [/istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/44/26_2.pdf](http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/44/26_2.pdf)
14. Більшість громадян Фінляндії проти вступу країни в НАТО // Європейська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/10/26/7039942/>
15. Быстров В. О новой политике партнёрства НАТО (2013) / В. Быстров // Зарубежное военное обозрение. – 2013. – № 3. – С. 3-10.
16. Божко С.О. Система безпеки і співробітництва в регіоні Балтійського моря в 1990-х роках – на початку ХХІ століття: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Божко Сергій Олександрович. – К., 2005. – 204 с.
17. Бодрук О.С. Система національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991-2001 роки. Автореферат дисертації / О.С. Бодрук. – К., 2003. – 24 с.
18. Брежнева Т.В. Роль Сил реагування НАТО у розвитку взаємосумісності з партнерами у рамках «Ініціативи об'єднаних сил НАТО» / Т.В. Брежнева // НІСД. – [Електронний ресурс]. – <http://www.niss.gov.ua/articles/1190/>
19. Брежнева Т.В. Трансформація стратегії НАТО (1949 – 1954 рр.): сучасне бачення : Автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.02 / Т.В. Брежнева; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2002. – 18 с.

20. Вдовенко В.М. Політика нейтралітету і позаблоковості в сучасній архітектурі європейської безпеки: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / В.М. Вдовенко; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2006. – 22 с.
21. Вдовенко В.М. Роль і місце європейських нейтральних країн в загальноєвропейській системі безпеки / В.М. Вдовенко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2005. – Вип. 55. – Частина II. – С. 68-77.
22. Взаимодействие Дании и НАТО // Информационно-аналитический портал НАТО. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nato.bz/ru/denmark.html>
23. Взаимодействие Норвегии и НАТО // Информационно-аналитический портал НАТО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nato.bz/ru/norway.html>
24. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі / В. Волес, Г. Волес. – К.: «Основи», 2004. – 871 с.
25. Вонсович О.С. Довгостроковий проект: роль Європейського Союзу у врегулюванні конфліктів / О. Вонсович // Зовнішні справи. – 2007. – № 10. – С. 44-47.
26. Вооружённые силы зарубежных стран // Зарубежное военное обозрение. – 2008. – № 7 (736). – С. 87.
27. Вооруженные силы Норвегии: обзор, структура и подразделения // GEARGUIDE. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gearguide.ru/phpbb/viewtopic.php?f=11&t=1449>
28. Галака С.П. Ядерне нерозповсюдження у світовій політиці [Текст] : автореф. дис... д-ра політ. наук: 23.00.04 / Галака Сергій Павлович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 38 с.
29. Ганюшкин Б.В. Современный нейтралитет. Политика нейтралитета и постоянного нейтралитета в условиях борьбы за мир / Б.В. Ганюшкин. – М.: Изд-во ИМО, 1958. – 163 с.

30. Генасамблея ООН підтримала територіальну цілісність України // Українська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/27/7020541/?attempt=1>
31. Германия, Польша и Дания намерены усилить корпус НАТО в польском Щецине // Неделя.UA. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nedelya-ua.com/germaniya-polsha-i-daniya-namereny-usilit-korpus-nato-v-polskom-shchecine>
32. Гладиш М. «Північний вимір» європейських інтеграційних процесів / М. Гладиш // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 30. – С. 68-77.
33. Гончар Б.М. США і ООН : деякі проблеми взаємовідносин / Б.М. Гончар // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць. ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка. – К., 2011. – Вип. 96. – Ч.1. – С. 63-70.
34. Горбулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В. Горбулін // Тексти.org.ua. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/editorial/read/58061/Konceptualna_statta_Gorbulina_Gibrydna_vijna_jak_kluchovyj
35. Граждане Дании на референдуме отвергли дальнейшую евроинтеграцию страны // Европейская правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2015/12/4/7041740/>
36. Гринько О.І. Особливості формування регіональної політики Швеції на сучасному етапі розвитку Європейського Союзу / О.І. Гринько // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць – 2009. – Спецвипуск. – С. 312-325.
37. Дания направит в Балтийское море военный корабль и патрульный самолет // Корреспондент.net. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/world/3373262-daniya-napravyt-v-baltyiskoe-more-voennyi-korabl-y-patruelniy-samolet>
38. Дания направит до Сирії спецназ для боротьби з ІДІЛ // Європейська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/01/20/7060441/>

39. Дания ответила отказом на просьбу НАТО направить истребители Ф-16 для поддержки ИСАФ // Женьминь Жибао. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://russian.people.com.cn/31520/7120050.html>
40. Дания. Референдум о Маастрихтском договоре, 1992 г. // Электоральная География. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.electoralgeography.com/ru/countries/d/denmark/1992-referendum-denmark.html>
41. Дерябин Ю.С. Северное измерение политики Европейского Союза и интересы России / Ю.С. Дерябин. – М.: Экслибрис-Пресс, 2000. – 70 с.
42. Дерябин Ю. Финляндия и НАТО / Ю. Дерябин // Международная жизнь. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://interaffairs.ru/jauthor/material/1655>
43. Дудко І.Д. Європейська безпека в умовах агресії РФ проти України: до питання про стратегічні орієнтири Сполучених Штатів / І.Д. Дудко // Четверть століття українсько-американської дружби: досвід гідний майбутнього: зб. Матеріалів III американської мільтидисциплінарної конференції (м. Львів, 12-12.04.2016)/ упоряд. Калитчак Р.Г., Зазуляк З.М. – Львів: Паїс, 2016. – С. 23-31.
44. Дудко І.Д. Критерії і механізми забезпечення міжнародно-політичних інтересів США в нестаціонарній системі міжнародних відносин: дис... д-ра наук: 23.00.04 / Дудко Ірина Дмитрівна; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2008. – 455 с.
45. Дудко І.Д. Національні інтереси США у постбіполярному світі / І.Д. Дудко. – К.: КНЕУ, 2003. – 208 с.
46. Дьяконов М. Оборонная дипломатия (новые задачи вооруженных сил Запада в современных условиях / М. Дьяконов // Зарубежное военное обозрение. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://commi.narod.ru/txt/2001/0503.htm>

47. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/2.htm>
48. Европейская стратегия безопасности. Безопасная Европа в лучшем мире: брошюра // Сайт Совета Европы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/librairie/PDF/QC7809568RUC.pdf
49. Эффект России: в Швеции сторонников НАТО больше, чем противников // Sveriges Radio. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=6255187>
50. Жінка вперше очолить Збройні сили ООН // 5 канал. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/svit/zhinka-vpershe-ocholyt-zbroini-sily-oon-23404.html>
51. Журкин В.В. Военная политика Евросоюза / В.В. Журкин. – М.: Изд-во «Международные отношения», 2014. – 256 с.
52. Західна Європа, Північна Європа та Балтія / МЗС України. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/33124.htm>
53. Зубарев В.В., Кутувий О.П., Свергунов О.О., Химченко С.М. Вплив глобальних політичних, енергоресурсних та екологічних змін на воєнну безпеку держави / В.В. Зубарев, О.П. Кутувий, О.О. Свергунов, С.М. Химченко. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 256 с
54. Зубрицький М. Зовнішня політика Норвегії / М. Зубрицький // Центр «Молода дипломатія»: вісник. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/personal/mdlviv/visnyk/18/norvehija.html>
55. Ісландія призупинила переговори про приєднання до ЄС до референдуму // РБК Україна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://daily.rbc.ua/ukr/show/islandiya-priostanovila-peregovory-o-prisoedinenii-k-es-23052013083300>
56. Йон Балдвин Ханнибальссон: Если Украина захочет стать членом НАТО, Исландия поддержит ее (Интервью) // Европейская правда. – [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/rus/interview/2015/04/28/7033233/>
57. Как Запад реагирует на события в Украине // Сегодня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/kak-zapad-reagiruuet-na-sobytiya-v-ukraine-496871.html>
58. Камінський Є.Є. Забезпечення національних інтересів Швеції в умовах нейтралітету / Є.Є. Камінський, А.Р. Шевченко // Гілея: науковий вісник. Зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 38. – С. 528-537.
59. Камінський Є.Є. Світ переможців і переможених. Міжнародні відносини і українська перспектива на початку ХХІ століття: монографія / Є.Є. Камінський. – К. : Центр вільної преси, 2008. – 336 с.
60. Кисинджер Г. Дипломатия / Г. Кисинджер. – М.: Ладомир, 1997. – 908 с.
61. Коваленко О.Р. «Північний вимір» або «В успішній міжнародній співпраці – характер нордичний» / О.Р. Коваленко // ДИПКОРПУС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dipcorpus-info.at.ua/news/kovalenko_o_r_pivnichnij_vimir/
62. Коваленко О.Р. «Північний вимір» як політика Європейського Союзу в Північній Європі: формування основ нормативно-правової бази / О.Р. Коваленко // ДИПКОРПУС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dipcorpusinfo.at.ua/news/kovalenko_o_r_pivnichnij_vimir_jak_politika_evropejskogo_sojuzu_v_pivnichnij_evropi_formuvannja_osnov_normativno_pra_vovoji_bazi/2011-08-11-119
63. Коли територіальні суперечки не заважають членству в НАТО // ВВС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/02/160215_nato_territorial_disputes_or
64. Коньшев В.Н., Сергунин А.А. Арктика в международной политике: сотрудничество или соперничество? / В.Н. Коньшев, А.А. Сергунин. – М.: РИСИ, 2011. – 194 с.
65. Кочетков А.П. Доктринальные установки государственной политики России в области обеспечения национальной безопасности / А.П. Кочетков

- // Cyberleninka. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/doktrinalnye-ustanovki-gosudarstvennoy-politiki-rossii-v-oblasti-obespecheniya-natsionalnoy-bezopasnosti>
66. Країни Північної Європи активізують військове співробітництво проти Росії // Дзеркало тижня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dt.ua/WORLD/krayini-pivnichnoyi-yevropi-aktivizuyut-viyskove-spivrobitnictvo-proti-rosiyi-156502_.html.
67. Кудряченко А.І. Доля нейтралітету / А.І. Кудряченко // Політика і час. – 1993. – № 11.
68. Кухта Б.Л. Політична наука: Словник: категорії, поняття і терміни / Б.Л. Кухта, А. Романюк, Л. Старецька [та ін.]; за ред.: Б.Л. Кухта. – Львів: Кальварія, 2003. – 498 с.
69. Лакішик Д.М. Особливості еволюції трансатлантичного партнерства у постбіполярному світі / Д.М. Лакішик // Наукові праці: науково-методичний журнал/ ЧДУ ім. Петра Могили. – 2012. – Вип. 166. – Т. 178. – Політологія. – С. 43-50.
70. Логінов Я. Північний вимір євроінтеграції – які перспективи? / Я. Логінов // Дзеркало тижня. – 2009. – № 3. – С. 5.
71. Магда Є.В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір / Є.В. Магда // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 5. – С. 138-142.
72. Манжола В.А., Вдовенко В.М. Нейтралітет та позаблоковість у європейській системі міжнародних відносин : монографія / В.А. Манжола, В.М. Вдовенко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2007. – 166 с.
73. Маркушина Н.Ю. Северная безопасность и концепция «Нового Севера» / Н.Ю. Маркушина // Обозреватель. – 2011. – № 4. – С. 92-101.
74. Мартов И. Вооружённые Силы Швеции / И. Мартов // Зарубежное военное обозрение. – 1999. – 10 (631). – С. 6-11.
75. Матьовка М.П. Рух неприєднання: стан і перспективи розвитку (60-90-ті роки ХХ ст.) / М.П. Матьовка. – Ужгород: Патент, 1998. – 192 с.

76. Мельник Н.А. Трансформація концепції нейтралітету в умовах глобалізації: Автореф. дис...канд. політ. наук : 23.00.04 / Мельник Наталя Анатоліївна; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. – О., 2008. – 21 с.
77. Мельник О. Нові виклики та загрози вимагають нових підходів до оборони: досвід Швеції / О. Мельник, А. Чернова // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 1. – С. 30-36.
78. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: монографія / М.М. Микієвич. — Л., 2005. – 416 с.
79. Мощная Швеция через Ливию рвется в НАТО // Правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.ru/world/europe/european/04-05-2010/1027259-1/>
80. Най Дж.С., Кохэн Р.О. Транснациональные отношения и мировая политика / Дж.С. Най, Р.О. Кохэн // Теория международных отношений: Хрестоматия / Сост. науч. ред. и коммент. П.А. Цыганкова. – М.: Гардарики, 2002. – С. 152-167.
81. НАТО і Швеція: старі партнери, нові перспективи? // NATO.int. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/docu/review/2011/Partnerships/Sweden_Ambassador/UK/index.htm
82. НАТО обсуждает перспективы в области безопасности на Крайнем Севере // NATO.int. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.otan.nato.int/cps/uk/natohq/news_49745.htm?selectedLocale=ru
83. Новий тлумачний словник української мови : в трьох томах / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К.: Аконіт, 2001. – Т.1. – А-К. – 926 с.
84. Норвегія збільшить витрати на оборону, розвідку та розвиток Арктики. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yearago.unian.ua/world/1146136-norvegiya-zbilshit-vitrati-na-oboronu-rozvidku-ta-rozvitok-arktiki.html>
85. Норвегия-НАТО-Афганистан // NORGE. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.norge.ru/norge_nato_afganistan/

86. Операції НАТО / Нац. центр з питань євроатлантич. інтеграції України, Т-во «Знання» України, Н.-д. центр правової інформатики АПН України; [підгот.: Дробіт В.М., Семіков О.В., Фурашев В.М.]. – К.: Т-во «Знання» України, 2007. – 23 с.
87. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали (зі змінами, внесеними Лісабонським договором). – Х.: ФІНН, 2010. – 392 с.
88. Парахонський Б.О. Актуальні виклики та загрози регіональній безпеці: висновки для України / Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2014_table/0625_dop.pdf
89. Парламент Норвегии одобрил законопроект о призыве женщин в армию // РИА «Новости». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ria.ru/world/20130615/943509153.html>
90. Пашков М. Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет / М. Пашков // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 1. – С. 40-43.
91. Пешков Г. Политика безопасности и военное строительство Швеции / Г. Пешков // Зарубежное военное обозрение. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://militaryarticle.ru/zarubezhnoe-voennoe-obozrenie/2001-zvo/6807-politika-bezopasnosti-i-voennoe-stroitelstvo>
92. Підсумки місяця (грудень 2014 р., січень 2015 р.) / Підсумки тижня (11-17.02.2015, 18-24.02.2015) // Інформ.-аналіт. центр факульт. м/н. відн. ЛНУ ім. І. Франка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iac.org.ua/uk/>
93. Погорська І.І. США: місія здійснима? Праксеологія творення глобального світу: монографія / І.І. Погорська – К.: Грамота, 2009. – 502 с.
94. Полторацький О.С. Роль НАТО у формуванні сучасної системи міжнародної безпеки: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Полторацький Олександр Сергійович; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К., 2003. – 211 с.

95. Поплавский А. Формирование политики безопасности Норвегии и Швеции в 1990-е гг. / А. Поплавский // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evolutio.info/content/view/907/143/>
96. Потехін О.В. Нейтралитет и внеблоковость: об альтернативах военно-политическому союзу / О.В. Потехін // ЕвроАтлантика, 2010. – № 3. – С. 34-46.
97. Приєднуватися не поспішають: Ісландія заморозила переговори про приєднання до ЄС // Finance. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/302408/pryyednuvatysya-ne-pospishayut-islandiya-zamorozyla-peregovory-pro-pryyednannya-do-yes>
98. Протокол № 22 – о позиции Дании // Право Европейского Союза. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://eulaw.ru/treaties/protoc/22#6>
99. Прусаков Ю.М. Нейтралитет в современном международном праве / Ю.М. Прусаков. – М.: Знание, 1972. – 64 с.
100. Противоречия бомбардировки Ливии // InoСМИ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/world/20130318/207082740.html>
101. Пулейките К. Евроскептицизм в Западной Европе: случай Швеции / К. Пулейките // Геополитика. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.geopolitika.lt/?artc=158>
102. Пугачова Д.В. Миротворча діяльність країн Скандинавії у постбіполярний період / Д.В. Пугачова // Вісник Дніпропетр. університ. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: зб. наук. праць. – 2015. – № 5 (27). – С. 132-140.
103. Пугачова Д.В. Норвезьке членство в НАТО: становлення та еволюція (кінець 40-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.) / Д.В. Пугачова // Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 8. – С. 410-421.
104. Пугачова Д.В. Позиція нейтральної Швеції в сучасних міжнародних відносинах / Д.В. Пугачова // Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. Зб. наук. праць / За ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка. – К.: Фенікс, 2014. – С. 240-248.

105. Пугачова Д.В. Політика регіонального будівництва в Європейському Союзі: «Північний вимір» / Д.В. Пугачова // Актуальні проблеми всесвітньої історії: стратегії партнерства і співробітництва в міжнародних відносинах. Збірник наукових праць / За ред. к.і.н., доц. С.В. Толстова. – К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2015. – С. 141-146.
106. Пугачова Д.В. Роль скандинавських держав у сфері безпеки країн Північної Європи у 90-х рр. ХХ ст. / Д.В. Пугачова // «Пріоритетні напрямки розвитку суспільних наук у ХХІ столітті»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Херсон, 27-28 лютого 2015 р. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – С. 183-186.
107. Пугачова Д.В. Скандинавські країни в сучасній системі міжнародних відносин: безпекова складова / Д.В. Пугачова // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – № 5 (20). – Ч. 4. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика». – С. 121-125.
108. Пугачова Д.В. Становлення ініціативи Європейського Союзу «Північний вимір» / Д.В. Пугачова // Історико-політичні студії: зб. наук. пр. – 2015. – № 4. – К.: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана». – С. 140-148.
109. Ристе У. История внешней политики Норвегии / У. Ристе. – М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 416 с.
110. Рижков М.М. «Grand Strategies»: актуалізація американського досвіду стратегічного планування / М.М. Рижков. – К.: Алькор, 2006. – 247 с.
111. Розвиток геополітичної ситуації у світі у 2014 році // BINTEL.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/article/itogi2014-3/>
112. Розенау Дж. Турбулентность в мировой политике / Дж. Розенау. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbXxb2xpdGljYW1pcmF8Z3g6M2RjMWU2NjA1OD EYWI1Yw>

113. РФ розгортає ядерні ракети на Калінінградському плацдармі // Азовпрес. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://azov.press/ukr/rf-rozgorta-yaderni-raketi-na-kaliningrads-komu-placdarmi>
114. Рыбаков Ю.М. Дипломатия // Ю.М. Рыбаков. – М.: Восток-Запад, 2010. – 656 с.
115. Рыхтик М.И. Эволюция понятия «безопасность»: от «жестких угроз» до «мягких вызовов» / М.И. Рыхтик // Современные проблемы мировой политики: Безопасность, конфликты и их анализ / Под ред. М.М. Лебедевой. – М.: Аспект-Пресс, 2002. – С. 89-118.
116. Северная Европа. Регион нового развития / Под ред. Ю.С. Дерябина, Н.М. Антюшиной. – М: Издательство «Весь мир», 2008. – 512 с.
117. Североатлантический договор (официальный текст) // NATO.int. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nato.int/cps/ru/natolive/official_texts_17120.htm.
118. Семенов А. ОБВС НАТО осваивают новые аэродромы на севере Европы / А. Семенов // Зарубежное военное обозрение. – 2014. – № 3 (804). – С. 60-61.
119. Семушин Д. Военный союз Швеции и Финляндии: реальность на границах России / Д. Семушин // REGNUM. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regnum.ru/news/polit/1901644.html>
120. Семушин Д. Концепция оборонной политики Норвегии: Россия – единственный противник / Д. Семушин // REGNUM. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://regnum.ru/news/polit/1922655.html>
121. Сенченко О.А. НАТО на шляху до кооперативної безпеки: перспективи євроатлантичного партнерства для України / О.А. Сенченко // Стратегічна панорама. – 2002. – № 1. – С. 29-36.
122. СІПРІ 2012: Щорічник: Озброєння, роззброєння та міжнародна безпека: / Стокгольм. міжнар. ін-т дослідження миру; Укр. центр екон. і політ. досліджень ім. О. Разумкова; пер. з англ. – К.: Заповіт, 2013. – 464 с.

123. Скакунов Э.И. Международно-правовые гарантии безопасности государств / Э.И. Скакунов. – М.: Международные Отношения, 1983. – 210 с.
124. Снігир О. Європейська політика безпеки та оборони: стратегічні аспекти співпраці України з ЄС – визначення напрямів та формату / О. Снігир // НІСД. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november/2.htm>
125. Солов'ян В. Новий вимір безпеки балтійського регіону та перспективи балто-чорноморського проекту / В. Солов'ян // САСДС. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cacds.org.ua/ru/comments/386>
126. Сон Л.Б. Международный мир путем мирового права / Л.Б. Сон. – Кембридж: Изд. Гарвардского университета, 1960. – 72 с.
127. США // Зарубежное военное обозрение. – 2006. – № 4 (709). – С.75-76.
128. Тильбеер З. Норвегия сомневается в помощи НАТО в случае конфликта с Россией / З. Тильбеер // NORSE. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.norse.ru/society/norway/nato-norway.html>
129. Тимків Я. Теорія і практика сучасної європейської політики безпеки: приклад Польщі / Я. Тимків. – Львів: Вид-во Львів. Політех., 2011. – 222 с.
130. Толстов С. Євроатлантична спільнота в умовах становлення багатополюсної міжнародної системи / С. Толстов // Дослідження світової політики: Зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 3 (60). – С. 62-78.
131. Толстов С. Європейська безпека в умовах багатополлярного світу / С. Толстов // Зовнішні справи. – 2010. – Ч. 1. – № 3-4. – С. 50-54; Ч. 2. – № 5-6. – С. 35-39.
132. Толстов С. Європейське співробітництво в сфері зовнішньої політики та політики безпеки / С. Толстов // Інституційні реформи в ЄС. Аналітичний щоквартальник / Представництво Європейської Комісії в Україні. – 2003. – № 4. – С. 41-51.
133. Томашевич О Програми партнерства НАТО наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.: дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / Томашевич Олександр; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 195 с.

134. У Норвегії біля кордону з Росією розпочалися великі військові навчання // Espresso.TV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2017/03/06/u_norvegiyi_bilya_kordonu_z_rosiyeyu_rozpochalysya_velyki_viyskovi_navchanny
135. Українська криза є найбільшою загрозою європейській безпеці // Правда.Уа. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/11/8/7043614/>
136. Утвержденные ресурсы на операции по поддержанию мира на период с 1 июля 2015 года по 30 июня 2016 года // ООН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/198/90/PDF/N1519890.pdf?OpenElement>
137. Федорович В. Україна і світова політика / В. Федорович – Київ: Вид-во «Ярославів Вал», 2003. – 414 с.
138. Федуняк С.Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої безпеки Заходу і Нових незалежних держав / С.Г. Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.
139. Фесенко М.В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку / М.В. Фесенко. – К.: Центр вільної преси, 2015. – 527 с.
140. Финляндия, Швеция и НАТО: некоторые аспекты взаимоотношений // Valhalla. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://valhalla.ulver.com/f379/t5351.html>
141. Финны высказали свое отношение к НАТО // Комментарии. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comments.ua/world/574799-finni-viskazali-otnoshenie-nato.html>
142. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма; пер. с англ. М.Б. Левина. – М.: АСТ, 2007. – 588 с.
143. Хам П. ван, Каглер Р.Л. Единство Запада и трансатлантическая безопасность – перед лицом испытаний / П. Ван Хам, Р.Л. Каглер // Публикации Центра им. Маршалла. – [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: http://www.marshallcenter.org/mcpublicweb/MCDocs/files/College/F_Publications/mcPapers/mc-paper_4-ru.pdf

144. Хелд Д., Гольдблатт Д., Макгрю Э., Перратон Д. Глобальные трансформации. Политика, экономика и культура. / Д. Хелд, Д. Гольдблатт, Э. Макгрю, Д. Перратон. – М.: Праксис, 2004. – 576 с.
145. Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур: Монографія / І.А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – 544 с.
146. Хухлындина Л. ЕС, ЗЕС, НАТО и проблемы европейской безопасности / Л. Хухлындина // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1999. – № 1. – С. 49-56.
147. Цыганков П.А. Безопасность: Кооперативная или корпоративная. Критический анализ международно-политической концепции / П.А. Цыганков // Политические исследования. – 2000. – № 3. – С. 128-140.
148. Чарні Р. «Північний вимір» політики Європейського Союзу / Р. Чарні // Інтернет-холдінг Олега Соскіна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://Soskin.Info/Ea/2003/5/20030506.Html>
149. Чекаленко Л.Д. Позаблоковість чи нейтралітет / Л.Д. Чекаленко // Сучасна українська політика. – К.: Фенікс, 2011. – С. 126-133.
150. Чекаленко Л. Позаблоковість чи нейтралітет: європейський досвід / Л. Чекаленко // Зовнішні справи. – 2013. – № 7. – С. 16-19.
151. Черниченко С.В. Теория международного права / С.В. Черниченко. – М.: НИМП, 1999. – Т. 2. – 336 с.
152. Чуров В.Е. Северное и Южное измерение в Европе: от соперничества к сотрудничеству / В.Е. Чуров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.journal.leontief.net/rus/churov.html>
153. Шатун В.Т. Оборонна і безпекова політика Європейського Союзу: формування та еволюція / В.Т. Шатун // Наукові праці [ЧДУ ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер.: Політологія. – 2014. – Т. 230. – Вип. 218. – С. 60-67.

154. Швеция. Затраты на оборону, % к ВВП // Мировой Атлас Данных. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://knoema.ru/atlas/%D0%>
155. Швеция и Финляндия заявили об углублении военного сотрудничества // Главком. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://glavcom.ua/news/252976-shvetsija-i-finljandija-zajavili-ob-uglublenii-voennogo-sotrudnichestva.html>
156. Швеция, Финляндия и НАТО: скандинавский феномен // Аргумент. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://argumentua.com/stati/shvetsiya-finlyandiya-i-nato-skandinavskii-fenomen>
157. Шевченко А.Р. Основні принципи та напрями зовнішньої політики Швеції: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / Шевченко Анастасія Ростиславівна; Нац. акад. наук України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2013. – 209 с.
158. Шевченко А.Р. Шведська модель європейського досвіду у вимірі взаємовідносин, спільної політики і гармонізації з ЄС / А.Р. Шевченко // Дослідження світової політики: зб. наук. праць. – 2011. – № 4 (57). – С. 176-182.
159. Шелудченкова А.С. Спільна політика безпеки і оборони в структурі Європейського Союзу / А.С. Шелудченкова // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 60. – С. 381-387.
160. Шкіль В. На Північному полюсі назриває територіальне протистояння. Хто стане господарем Арктики і чим це може бути вигідно / В. Шкіль // Форбс Україна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://forbes.ua/ua/nation/1385199-na-pivnichnomu-polyusi-nazrivaе-teritorialne-protistoyannya?utm>
161. Штейнберг М. Солдаты Скандинавии / М. Штейнберг // Зеркало недели. – 1995. – № 26. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gazeta.zn.ua/POLITICS/soldaty_skandinavii.html

162. Щербинин П.В. Роль нейтральных государств в формировании системы европейской безопасности: автореферат дис. ... кандидата политических наук: 23.00.04 / Дипломат. акад. МИД РФ. – Москва, 2003. – 24 с.
163. Як Скандинавія реагує на військову активність РФ // Європейська правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/09/8/7037798/>
164. A common European integration policy – in Sweden? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.samfunnsforskning.no/content/download/23303/546544/file/R%C3%A5bergh.ppt>
165. About Aftenposten. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aftenposten.no/>
166. About Aftonbladet. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aftonbladet.se/>
167. About Dagens Nyheter. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dn.se/>
168. About Ekstra Bladet. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekstrabladet.dk/>
169. About European Union. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://europa.eu/>
170. About Försvarsdepartementet. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/f%C3%B6rsvarsdepartementet>
171. About Forsvarsministeriet. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fmn.dk/Pages/default.aspx>
172. About Government.no. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.regjeringen.no/en/dep/fd/id380/>
173. About Helsingin Sanomat. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hs.fi/>
174. About Helsinki Times. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.helsinkitimes.fi/>

175. About Morgunblaðsins. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mbl.is/mogginn/>
176. About NATO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nato.int/cps/uk/natohq/index.htm>
177. About Politiken. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://politiken.dk/>
178. About Svenska Dagbladet. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.svd.se/>
179. About UNO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/>
180. About VG. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vg.no/>
181. Action Plan for the Northern Dimension with external and cross-Border Policies of the European Union 2000-2003 // NDPHS. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ndphs.org/internalfiles/File/Strategic%20political%20docs/1st_ND_Action_Plan.pdf
182. Agius C. The social construction of Swedish neutrality / C. Agius. – Manchester: Manchester University Press. 2006. – 220 p.
183. Aho E. Ulkopoliittisia lausuntoja ja asiakirjoja 1994 / E. Aho, H. Ojanen // How to customise your Union. – Northern Dimensions. – Helsinki, IUP, 1999. – P. 19.
184. Andersson J.J. Sweden has effectively used bilateral co – operation with the US and other European states as an alternative to NATO membership / J.J. Andersson // LSE. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2013/05/20/sweden-nato-eu-alternative-us-defence-policy/>
185. BALTDEFCOL // Estonian Defence Forces. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mil.ee/en/defence-forces/international-co-operation/the-baltic-defence-college-baltdefcol>
186. BALTNET // Estonian Defence Forces. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mil.ee/en/defence-forces/international-co-operation/baltnet>

187. BALTRON // Estonian Defence Forces. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mil.ee/en/defence-forces/international-co-operation/>
BALTRON
188. Bellamy R.P. Pluralism and liberal neutrality / R.P. Bellamy. – London: Frank Cass, 1999. – 245 p.
189. Benediktsson E. At Crossroads: Iceland's Defense and Security Relations, 1940-2011 // E. Benediktsson. – Strategic Studies Institute, U.S. Army War College. – August 18, 2011.
190. Bergman A. Post-Cold War Shifts in Swedish and Finnish Security Policies: The compatibility of non-alignment and participation in EU led conflict prevention. The European Union and Conflict Resolution / A. Bergman // Paper to be presented at the ECPR panel on The European Union and Conflict Resolution, University of Uppsala, 13-18 April 2004. – Uppsala, 2004. – 30 p.
191. Berkowitz M., Bock P.G. American National Security: A Reader in Theory on Policy / M. Berkowitz, P.G. Bock. – New York: The Free Press, 1965. – 448 p.
192. Braw E. The Nordic Battle group, Ready and Willing / E. Braw // Worldaffairs. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.worldaffairsjournal.org/blog/elisabeth-braw/nordic-battlegroup-ready-and-willing>
193. Bretherton C. The European Union as a Global Actor / C. Bretherton, J. Vogler. – London, N.Y., 1999. – 204 p.
194. Brett J. No New Dividing Lines. Danish Defence Support to the Baltic States / J. Brett. – Copenhagen, 2002. – 42 p.
195. Browning C.S. The European Union's Two Dimensions: The Eastern and the Northern / C.S. Browning // Security Dialogue. – 2003. – Vol. 34. – № 4. – P. 468-470.
196. Bull H. The Anarchical Society: A Study of World Order / H. Bull. – London: Macmillan, 1977. – 329 p.
197. Carbone M. National Politics and European Integration: From the Constitution to the Lisbon Treaty / M. Carbone. – Edward Elgar Publishing, 2010. – 243 p.

198. Carter A., Perry W., Steinbruner J. A new Concept of Cooperative Security / A. Carter, W. Perry, J. Steinbruner. – Brooking Occasional Papers. – Washington, 1992. – 65 p.
199. Castillo J.-C. The European security and defense policy: defining the European Union as a rational actor in international security / J.-C. Castillo // Review of European and Russian Affairs. – 2007. – Vol. 3. – Issue 3. – P. 30-55.
200. Catellani N. The European Union's Northern Dimension / N. Catellani // CeSPI. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.cespi.it/Laboratorio/Lab__1=2000.pdf
201. Christensen S.A. The Danish Experience. Denmark in NATO, 1949-1999 / S.A. Christensen / Bundesheer. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bmlv.gv.at/pdf_pool/publikationen/05_small_states_09.pdf
202. Christiansson M. Solidarity and Sovereignty – The Two-Dimensional Game of Swedish Security Policy / M. Christiansson // Baltic Security and Defence Review. – 2010. – Vol. 12, Issue 2. – P. 26-50.
203. Clemens W.C. Jr. The Baltic Transformed: Complexity Theory and European Security / W.C. Clemens. – Lanham Rowman & Littlefield Publishers, 2001. – 281 p.
204. Cohen R., Michalka M. Cooperative Security: New Horizons for International Order / R. Cohen, M. Michalka // The Marshall Centre Papers. – 2001. – № 3. – 80 p.
205. Cold Response. Historien // Forsvaret. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forsvaret.no/aktuelt/ovelser/coldresponse/Sider/historie.aspx>
206. Dansk hjælp til forsvar af Island // DR. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dr.dk/nyheder/indland/dansk-hjaelp-til-forsvar-af-island?rss=true>
207. Dictionnaire Diplomatique. – Т. II. – Paris: Academie Diplomatique Internationale. – 965 p.
208. Eekelen W.V. NATO and the European Security and Defence Policy / W.V. Eekelen // NATO Parliamentary Assembly. Defence and Security Sub-

- Committee on Transatlantic Defence and Security Co-Operation. International Secretariat. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nato-pa.int/publications/comrep/2001/au-099-e.html>
209. Einhorn E.S. Modern welfare states: Scandinavian politics and policy in the global age / E.S. Einhorn, J. Logue. – Greenwood Publishing Group, 2003. – 403 p.
210. Eknes A. 'Prepared for Peacekeeping: The Nordic Countries and Participation in UN Military Operations' / A. Eknes // *Blauhelme in einer Turbulenten Welt. Beiträge internationaler Experten zur Fortentwicklung des Völkerrechts und der Vereinten Nationen* / Winrich Kühne (ed.). – Baden-Baden: Nomos Verlag, 1993. – P. 509-523
211. Ervasti P., Laakso J. Karhun naapurista NATON kinaloon / P. Ervasti, J. Laakso. – WSOY, Helsinki, 2002. – 252 s.
212. Fabian L. Soldiers without Enemies: Preparing the United Nations for Peacekeeping / L. Fabian. – Washington: Brookings Institution, 1971. – 420 p.
213. Fetherston A.B. Towards a Theory of United Nations Peacekeeping / A.D Fetherston. – N.Y.: St. Martin's Press, 1994. – 292 p.
214. Fact Sheet: The United States and Denmark – NATO Allies and Global Partners / The White House. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2012/02/24/fact-sheet-united-states-and-denmark-nato-allies-and-global-partners>
215. Findlay T. The use of force in UN peace operations / T. Findlay // SIPRI. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.sipri.org/files/books/SIPRI02Findlay.pdf>
216. Finns' opinions on Foreign and Security policy, defence and security issues / Ministry of Defence of Finland. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.defmin.fi/files/2025/Report_in_english_january_2012.pdf
217. Fjaervoll D.J., Klaiber K.P., Chesire J. The Future Challenges to NATO and to Norwegian Defence and Security Policy / D.J. Fjaervoll, K.P. Klaiber, J. Chesire // Lectures to The Norwegian Atlantic Commiyyee's 33rd annual Leangkollen

- Conference, 2 February 1998. – Oslo: The Norwegian Atlantic Committee, Security Policy Library, nr.5, 1998.
218. Flynn G., Scheffer D.F. Limited Collective security / G. Flynn, D.F. Scheffer // Foreign Policy. – 1990. – Fall. – Vol. 80. – P. 77-101.
219. Goldstein R. Sweden, Russia, NATO, and Extraordinary Political Theatre? // CounterPunch. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.counterpunch.org/2013/04/26/sweden-russia-nato-and-extraordinary-political-theatre/>
220. Goodby J.E. Collective Security in Europe after Cold War / J.E. Goodby // Journal of International Affairs. – 1993. – Winter. – Vol. 46. – № 2. – P. 299-321.
221. Haekkerup H. Oestersoen i det nye Europa: Danmarks militaere oestsamarbejde / H. Haekkerup. – Oslo: Den Nordiske Atlanterhavskomite, Det sikkerhetspolitiske bibliotek, nr. 8, 1997.
222. Heidar K. Nordic politics: comparative perspectives / K. Heidar. – Universitetsforlaget, 2004 – P. 167-169.
223. Hill C. International relations and the European Union / C. Hill, M. Smith. – N.Y.: Oxford University Press, 2005. – 492 p.
224. Howorth J. Security and defense policy of the European Union / J. Howorth. – N.Y.: Palgrave Macmillan, 2007. – 315 p.
225. Iceland // United Nations Development Program. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/ISL>
226. Iceland and Norway sign MoU on security policy cooperation // Regjeringen. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.regjeringen.no/en/aktuelt/mou-2/id464488/>
227. Ingebritsen C. Scandinavia in world politics / C. Ingebritsen. – Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2006. – 129 p.
228. Ingebritsen C. Small states in international relations / C. Ingebritsen. – Washington: University of Washington Press, 2006. – 334 p.

229. International Security Assistance Force (ISAF): Key Facts and Figures // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://www.rs.nato.int/images/stories/File/Placemats/PLACEMAT.MARCH %2004.pdf](http://www.rs.nato.int/images/stories/File/Placemats/PLACEMAT.MARCH%2004.pdf)
230. Jakobsen P. Nordic Approaches to Peace Operations: a New Model in the Making? / P. Jakobsen. – N.Y.: Routledge, 2006. – 265 p.
231. Joenniemi P. Bridging the Iron Curtain? Cooperation Around the Baltic Rim. / P. Joenniemi. – Copenhagen: COPRI, 1999. – Working Paper no. 22. – P. 2-4.
232. Joffe J. Collective Security and the Future of Europe: Failed Dreams and Dead Ends / J. Joffe // Survival. – 1992. – Spring. – Vol. 34. – № 1. – P. 36-50.
233. Joutsen J. The EU's Northern Dimension / J. Joutsen // Virtual Finland. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://virtual.finland.fi/finfo/english/northdim.html>
234. Klus A. The Nordic Dimension of the Ukrainian Crisis / A. Klus // Neweasterneurope. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.neweasterneurope.eu/interviews/1242-the-nordic-dimension-of-the-ukrainian-crisis>
235. Knudsen O.F. Long-Term Prospects for Nordic-Baltic Security: Diagnostic Statements by Governments in the Baltic Sea region, December 1996-July 1997 / O.F. Knudsen. – Oslo: Norwegian Institute of International Affairs, nr. 583, August, 1997.
236. Knudsen O.F. Norden og Baltikum. Foredrag i Oslo Militære Samfund, 17. 11. 1997 / O.F. Knudsen. – Oslo: Den Norske Atlanterhavskomite, 1997.
237. Knutsen B.O. The Nordic Dimension in the Evolving European Security Structure and the Role of Norway / B.O. Knutsen; [The Institute for Security Studies of the Western European Union, Paris] // Occasional Papers. – 2000. – № 22. – 35 p.
238. Koivisto M. Witness to History: : the Memoirs of Mauno Koivisto, President of Finland, 1982-1994 / M. Koivisto. – London: Hurst & Co, 1997. – 291 p.
239. Laumer R. Vom Ende der Schwedischen Neutralität / R. Laumer. – Marburg: Tectum Verlag, 1997. – 120 p.

240. Laursen F. The EU «Neutrals», the CFSP and Defence policy / F. Laursen // AEI. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://aei.pitt.edu/2657/1/002557_1.pdf
241. Lee-Ohlsson F. Sweden and the Development of the European Security and Defence Policy: A Bi-Directional Process of Europeanisation / F. Lee-Ohlsson // Cooperation and Conflict. – 2009. – Vol. 44 (2). – P. 123-142.
242. Lindh A. Sweden in Europe / A. Lindh. – Stockholm: speech addressed at the Swedish Institute of International Affairs // Government.se. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.government.se/>
243. Lipponen P. The European Union needs a policy for the Northern Dimension. Speech delivered at the conference «Barents region today», Rovaniemi. – 1997. – 15 September.
244. Lögreglan // Logreglan.is. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.logreglan.is/>
245. Matlock J. Nato expansion: was there a promise? / J. Matlock. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jackmatlock.com/2014/04/>
246. Memorandum of Understanding on Nordic defence cooperation (NORDEFSCO) // Nordic Co-operation. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.norden.org/en/om-samarbejdet-1/nordic-agreements/treaties-and-agreements/defence-affairs/memorandum-of-understanding-on-nordic-defence-cooperation-nordefco>
247. Memorandum of Understanding on cooperation in the field of security, defense and preparedness between Norway and Iceland. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/UD/Vedlegg/icelandmou.pdf>
248. MONUC-United Nations Organization Mission in the Democratic Republic of the Congo // UNO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/monuc/>
249. Morgenthau H.J. Politics among Nations / H.J. Morgenthau. – New York, 1967. – 615 p.

250. Morsh S. The international relations of the European Union / S. Morsh, H. Mackenstein. – Edinburgh: Pearson Education Limited, 2005. – 259 p.
251. NATO Office of Resources (NOR) // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/ru/natohq/topics_49750.htm?selectedLocale=ru
252. NATO Response Force // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_49755.htm
253. NATO – The Cornerstone of Danish Security // Forsvarsministeriet Ministry of Defens. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fmn.dk/eng/allabout/Pages/NATO-TheCornerstoneofDanishSecurity.aspx>
254. Nolan J. Global Engagement: Cooperation and Security in the 21st Century / J. Nolan. – Washington DC: The Brookings Institution, 1994. – 640 p.
255. NORDCAPS // Store norske leksikon. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://snl.no/NORDCAPS>
256. NORDCAPS – MOU between Denmark, Finland, Norway and Sweden // Government.no. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.regjeringen.no/en/dokumenter/NORDCAPS---MOU-between-Denmark-Finland-Norway-and-Sweden/id419404/>
257. NORDEFKO Annual Report 2014 // NORDEFKO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nordefco.org/Files/NORDEFKO_arsrapport_2014.pdf
258. NORDEFKO Annual Report 2012-2015 // NORDEFKO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nordefco.org/NORDEFKO-Annual-report-2015>
259. NORDEFKO Documents // NORDEFKO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nordefco.org/Docs>
260. Nordic Statistical Yearbook 2014 // Norden.– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:763002/FULLTEXT07.Pdf>

261. Nordics rethink security after Ukraine crisis // YLE. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://yle.fi/uutiset/nordics_rethink_security_after_ukraine_crisis/7132402
262. Northern Dimension Policy Framework Document // EEAS. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eeas.europa.eu/north_dim/docs/nd_framework_document_2006_en.pdf
263. Northern Coasts 2010 Landing exercise with Finnish Coastal Jaegers // Youtube. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.youtube.com/watch?v=fZeX7WwOi1A>
264. Norway Closes Gender Gap as Women Military Draft Starts // Bloomberg. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bloomberg.com/news/2014-10-14/norway-closes-gender-gap-as-women-military-draft-starts.html>
265. Norway is Officially Part of the Military Coalition against ISIS // TNP. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tnp.no/norway/panorama/4613-norway-is-officially-part-of-the-military-coalition-against-isis>
266. Oakes M. Common European Security and Defence Policy: A Progress Report / M. Oakes. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://researchbriefings.files.parliament.uk/RP01/RP01-50.pdf>
267. Ojanen H. Conclusions: Northern Dimension – Fuel for the EU’s External Relations? / H. Ojanen // Programme on the Northern Dimension of the CFSP, UPI – IEP. – Helsinki, 2001. – № 12. – P. 19-20.
268. Ojanen H. The EU and NATO: two competing models for a Common Defense Policy / H. Ojanen // Journal of Common Market Studies. – 2006. – Vol. 44 (1). – P. 57-76.
269. Orvik N. «Hovedlinjer i norsk utenrikspolitikk». – Tidens ekko – No. 5 (1961-62). – Oslo: Chr. Michelsens Institutt og Norsk Udenrigspolitisk Insdtut). – 27 p.
270. Østerggerd U. Nordic Identity between Norden and Europe / U. Østerggerd // European Peripheries in Interaction. The Nordic Countries and the Iberian Peninsula / L. Beltran, J. Maestro, L. Salo–Lee eds. – Puertollano; Ediciones Puertollano S.L., 2002. – P. 151-204.

271. Peace support operations in the Former Yugoslav Republic of Macedonia // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52121.htm?selectedLocale=en
272. Petersen N.H. Danmark, NATO og Oestersoen / N.H. Petersen. – Oslo: Den Norske Atlanterhavskomite, Det sikkerhetspolitiske bibliotek, nr. 10, 1996.
273. Peterson J. The institutions of the European Union / J. Peterson, M. Shackleton. – N.Y.: Oxford University Press, 2006. – 390 p.
274. Pop A. NATO and the European Union: Cooperation and security // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/docu/review/2007/Partnerships_Old_New/NATO_EU_cooperation_security/EN/index.htm
275. Pugachova D. Danish-NATO cooperation in post-bipolar period / D. Pugachova // Japanese Educational and Scientific Review. – 2015. – No.1. (9) (January-June). – Vol. XI. – Tokyo: «Tokyo University Press». – P. 418-425.
276. Pursiainen Ch., Saari S. Et tu Brute! Finland`s NATO Option and Russia. UPI Report. – Helsinki, 2002. – P. 35-46.
277. Relations with the United Nations // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50321.htm?selectedLocale=en
278. Rieker P. Europeanization of national security identity: the EU and the changing security identities of the Nordic states / P. Rieker. – Routledge: Taylor & Francis, 2006. – 226 p.
279. Ries. T. In from the cold. Finland`s security political course after the Cold War / T. Ries. – Oslo, 1999. – P. 3-9.
280. Roithner T. Neutrality in Europe: Analysis from peace-movements about all-European security-policy / T. Roithner. – Vienna, 1999. – 178 p.
281. Rozoff R. NATO`s Arctic Military Alliance / R. Rozoff // Global Research. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.globalresearch.ca/nato-s-arctic-military-alliance/22919>
282. Saxi H.L. Norwegian and Danish Defence Policy: A Comparative Study of the Post-Cold era / H.L. Saxi // Norwegian Institute for Defence Study. –

- [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://books.google.com.ua/books?id=oYznx4x_ZDgC&pg=PA52&lpg=PA52
283. Scrutton A. As Russia growls, Swedes, Finns eye defence options, NATO / A. Scrutton, S. Suoninen. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reuters.com/article/2014/04/01/us-ukraine-crisis-nordics-idUSBREA301AD20140401>
284. Seybolt T. Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure / T. Seybolt. – Oxford University Press, 2007. – 294 p.
285. Sharp J.M., Blanchard C.M. Post-War Iraq: Foreign Contributions to Training, Peacekeeping, and Reconstruction / J.M. Sharp, C.M. Blanchard // Congressional Research Service Report for Congress. –2007. – September 25.
286. SIPRI Yearbook 2008: armaments, disarmament and international security. Summary // Stockholm International Peace Research Institute. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sipri.org/sites/default/files/2016-03/SIPRIYB08summary.pdf>
287. Skou K.R. Dansk politik / K.R. Skou. – Aschehoug, 2005. –578 p.
288. Sloan S.R. NATO's 'neutral' European partners: valuable contributors or free riders? / S.R. Sloan // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nato.int/docu/review/2013/Partnerships-NATO-2013/NATOs-neutral-European-partners/RU/index.htm>
289. Stålvant C.E. The Northern Dimension: a policy in need of an institution? / C.E. Stålvant // HUB. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.hu-berlin.de/ostseekolleg/virtual/online_pdf/paper1.pdf.
290. Stamnes E. Peace Support Operations: Nordic Perspectives / E. Stamnes. – London: Routledge, 2008. – 130 p.
291. Statement by Ambassador Hjalmar W. Hannesson, Permanent Representative of Iceland to the United Nations // MFA of Iceland.– [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mfa.is/news-and-publications/nr/2417>

292. Stoltenberg-rapporten // Regjeringen. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/UD/Vedlegg/nordiskrapport.pdf>
293. Stone B. Iceland in the Second World War / B. Stone. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.stonebooks.com/history/iceland.shtml>
294. Strang J. Nordic Cooperation: A European region in transition / J. Strang. – London: Routledge, 2015. – 226 p.
295. Strom-Erihsen A.G. More NATO exercise in the North / A.G. Strom-Erihsen // Regjeringen. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.regjeringen.no/en/dep/fd/id380/>
296. Stubb A. Europe's endangered liberal future / A. Stubb // POLITICO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.politico.eu/article/alexander-stubb-europes-endangered-liberal-future-populism-finnish-party/>
297. Sydow B. Det svenska foersvarsbeslutet och svensk syn paa de europeiska saekkerhetsstrukturerna. – Oslo: Den Norske Atlanterhavskomite, Det sikkerhetspolitiske bibliotek, nr. 7, 1997.
298. Sweden and NATO // Government Offices of Sweden. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.government.se/sb/d/11725/a/122836>
299. Sweden and NATO – A Member in All but Name? // The Atlantic Council of Canada. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://atlantic-council.ca/portfolio/sweden-and-nato-a-member-in-all-but-name/>
300. Sweden registers NATO force interest // The Local. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thelocal.se/48968/20130710/>
301. Sweden to join NATO Response Force and exercise Steadfast Jazz // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nato.int/cps/ar/SID-86A9E5F0-21C79BD3/natolive/news_104086.htm?selectedLocale=en
302. The Arctic Council in Transition: Nordic to North American Leadership // SIPRI Workshop. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sipri.org/research/security/arctic/arcticevents/the-arctic-council-in-transition-nordic-to-north-american-leadership>

303. The basics about NORDEFSCO // NORDEFSCO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nordefco.org/the-basics-about-nordefco>
304. The European Union's Northern Dimension // CESPI. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.cespi.it/Laboratorio/Lab_1=2000.pdf.
305. The Government of Iceland formally recognizes Kosovo // MFA of Iceland. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.mfa.is/news-and-publications/nr/4135>
306. The Nordef MCC Action Plan 2015-18 // NORDEFSCO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.nordefco.org/files/141211_NORDEF%20MCC%20AP2015-18_final.pdf
307. The Nordic Council's Yearbook (2009-2015) // Norden. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.norden.org/en/nordic-council/nordic-councils-yearbook>
308. The Nordic Region – together we are stronger // Norden. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.norden.org/en/nordic-council-of-ministers/ministers-for-co-operation-mr-sam/declarations/the-nordic-region-together-we-are-stronger>
309. The Oxford Dictionary // Oxford English Dictionary. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.oed.com/>
310. The White Paper on Finnish Security and Defence Policy (2001) // NNSS. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.nnss.org>.
311. Thune H., Stale U. Norway as an Allied Activist - Prestige and Penance Through Peace / H. Thune, U. Stale // NUPI. – 2002. – № 6. – P. 6-7.
312. Ullman R.H. Enlarging the Zone of Peace / R.H. Ullman // Foreign Policy. – 1990. Fall. – Vol. 17. – № 4. – P. 105-124.
313. UNFICYP United Nations Peacekeeping Force in Cyprus // UNO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unficypr/>
314. United Nations Protection Force // UNO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/past/unprof_p.htm

315. United States European Command Theater Strategy // EUCOM. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cms.eucom.mil/media-library/documents/2016/1>
316. UNTSO History (1949-1967) // UNTSO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://untso.unmissions.org/Default.aspx?tabid=6320&language=en-US>
317. Vaahtoranta T., Forsberg T. Post-Neutral or Pre-Allied / T. Vaahtoranta, T. Forsberg // SUPI Working Papers. – 2000. – № 29. – P. 41-57.
318. Værnsfælles Forsvarskommando // FMN. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fmn.dk/omos/ministeromraade/Pages/vaernsfaelles-forsvarskommando.aspx>
319. Visuri P. Suomen Geopoliittinen Seura ei ole Venäjän pyrkimysten edistäjä / P. Visuri // Verkkouutiset. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.verkkouutiset.fi/kotimaa/visuri_sgs-57724
320. Vollebaek K. Norwegian security Policy in a Changing Europe. Host Memorial Lecture, Radisson SAS Hotel 16. April 1998 / K. Vollebaek. – Oslo: The Norwegian Atlantic Committee, Det sikkerhetspolitiske bibliotek, nr. 8, 1998.
321. Vukadinowic R. Miedzynarodowe stosunki polityczne / R. Vukadinowi. – Warszawa, 1980. – 326 s.
322. Waltz K.N. Theory of International Politics / K.N. Waltz. – McGraw-Hill, 1979. – 251 p.
323. Weaver O. The European Security Triangle / O. Weaver // Centre for Peace and Conflict Research. Working Papers. – № 12. – Copenhagen, 1994. – 72 p.
324. Weller G.R. Scandinavian security and intelligence: The European Union, the WEU and NATO / G.R. Weller // Scandinavian Studies. – 1998. – Vol. 70. – № 1. – P. 69-86.
325. Wezeman S.T. Military Capabilities in the Arctic / S.T. Wezeman // SIPRI Background Paper. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://books.sipri.org/files/misc/SIPRIBP1203.pdf>

326. What is JFC Brunssum? // NATO.int. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.jfcbs.nato.int/jfcbrunssum-community/page_150033234.aspx
327. Widgren M. Regionalism in Europe: geometries and strategies after 2000 / M. Widgren, J. von Hagen (eds.). – Springer, 2001. – 263 p.
328. WikiLeaks cables reveal secret Nato plans to defend Baltics from Russia // The Guardian. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/06/wikileaks-cables-nato-russia-baltics>
329. Wolfers A. A Discord and Collaboration. Essay of International Politics / A. Wolfers. – Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962. – 312 p.
330. Women in peacekeeping // UNO. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.un.org/en/peacekeeping/issues/women/womeninpk.shtml>